

ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ КЎЛОБ БА НОМИ
АБЎАБДУЛЛОҶИ РЎДАКӢ

КУЛЯБСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ
АБУАБДУЛЛОХ РУДАКИ

ПАЁМИ

ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ КЎЛОБ БА НОМИ
АБЎАБДУЛЛОҶИ РЎДАКӢ

Бахши илмҳои педагогика ва филология
2 (23) 2019

ВЕСТНИК

КУЛЯБСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ
АБУАБДУЛЛОХ РУДАКИ

Серия педагогических и филологических наук
2 (23) 2019

BULLETIN

OF KULOV STATE UNIVERSITY NAMED AFTER
ABUABDULLO RUDAKI

Series of pedagogical and philology
2 (23) 2019

РАЁСАТИ ИЛМ ВА ИННОВАТСИЯ
ДУШАНБЕ - 2019

ПАЁМИ

ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ КҶҶЛОБ БА НОМИ АБҶАБДУЛЛОҶИ РҶДАКӢ

Бахши илмҳои таърих, педагогика ва филология

Муассиси маҷалла:

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ
Маҷалла соли 2009 таъсис дода шудааст. Дар як сол 4 шумора нашр мегардад.

Сармуҳаррир:	
Табарӣ Абдулло Ҳабибулло	Доктори илмҳои физика ва математика, профессор, узви вобастаи Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ректори Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ.
Муовини сармуҳаррир:	
Давлатов Эраҷ Абдусаматович	Номзади илмҳои филологӣ, сармӯзгор, сардори Раёсати илм ва инноватсияи Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ.
Котиби масъул:	
Файзуллоева Фирӯзано Мадохировна	Номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, мудири кафедраи забони русии Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ.
Ҳаياتи тахририя:	
07.00.00 – Илмҳои таърих ва бостонишиносӣ	
Искандаров Қосимшо	Доктори илмҳои таърих, профессор, саркотиби илми Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон.
Абдуназаров Хушвахт	Доктори илмҳои таърих, профессори кафедраи таърихи умумии Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав.
Абдуллоев Маҳмуд Холович	Доктори илмҳои таърих, профессори кафедраи таърихи умумӣ ва методикаи таълими таърихи Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ.
Юнусов Сайдаҳтам Сайдалиевич	Номзади илмҳои таърих, дотсенти кафедраи таърихи умумӣ ва методикаи таълими таърихи Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ.
Азамов Хурсанд Саидович	Номзади илмҳои таърих, дотсенти кафедраи таърих, ҳуқуқ ва сиёсатишиносии Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ.
13.00.00 – Илмҳои педагогӣ	
Мирзоев Салим Сайдалиевич	Доктори илмҳои педагогӣ, профессори кафедраи химия ва биологияи Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ.
Ғуломов Ислои Назарович	Доктори илмҳои педагогӣ, профессори кафедраи математика ва методикаи таълими он, Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ.
Иззатова Муҳаббат Инноятовна	Доктори илмҳои педагогӣ, дотсенти кафедраи таҳсилоти томактабӣ ва кори иҷтимоии Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ.
Иброҳимов Грез	Номзади илмҳои педагогӣ, дотсенти кафедраи педагогикаи Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ.
Расулов Давлатмурод	Номзади илмҳои педагогӣ, дотсенти кафедраи педагогикаи Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ.
10.02.00 – Илмҳои филологӣ	
Ҷумъахон Алимӣ	Доктори илмҳои филологӣ, профессор, мудири кафедраи забони тоҷикии Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ.
Ҳоҷаев Давлатбек	Доктори илмҳои филологӣ, профессори кафедраи таърихи забон ва типологияи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.
Мухторов Зайниддин Мухторович	Доктори илмҳои филологӣ, профессор, директори Пажӯҳишгоҳи идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатии Донишқадаи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.
Худойдодова Шарофат Зардовна	Номзади илмҳои филологӣ, дотсент, ноиби ректор оид ба илм ва инноватсияи Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ.
Содиқов Ёрали	Номзади илмҳои филологӣ, дотсенти кафедраи адабиёти тоҷик ва журналистикаи Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ.
Маҷалла дар Раёсати илм ва инноватсияи Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ барои нашр таҳия мегардад. Нишонӣ: 735360, ҶТ, ш. Кӯлоб, кӯчаи С. Сафаров, 16. Сомонаи расмии маҷалла: vestnik.kgu.tj , E-mail: rayom@kgu.tj Тел.: 8(3322) 2-41-06	Қабули мақолаҳо вобаста ба соҳаҳои илм: 07.00.00 – Илмҳои таърих ва бостонишиносӣ, 13.00.00 – Илмҳои педагогӣ, 10.01.00 – Адабиётшиносӣ, 10.02.00 – Забонишиносӣ Маҷалла дар Индекси иқтибосҳои илми Русия (РИНЦ) ворид карда шудааст. Маҷалла бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ нашр мешавад.

ВЕСТНИК
КУЛЯБСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ
АБУАБДУЛЛОХ РУДАКИ

Раздел исторических, педагогических и филологических наук

Учредитель журнала:

Кулябский государственный университет имени Абуабдуллох Рудаки

Журнал основан в 2009 году. Выходит 4 раза в год.

Главный редактор:	
Табари Хабибулло	Абдулло Доктор физико-математических наук, профессор, член корр. Академии наук Республики Таджикистан, ректор Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки.
Заместитель главного редактора:	
Давлатов Эрадж Абдусаматович	Кандидат филологических наук, старший преподаватель, начальник Управления науки и инновации Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки.
Ответственный секретарь:	
Файзуллоева Фирузамо Мадохировна	Кандидат педагогических наук, доцент, зав. кафедрой русского языка Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки.
Члены редколлегии:	
07.00.00 – Исторически и археологические науки	
Искандаров Косимишо	Доктор исторических наук, профессор, главный ученый секретарь Академии наук Республики Таджикистан.
Абдуназаров Хушвахт	Доктор исторических наук, профессор кафедры общей истории Кургантобинского государственного университета имени Носира Хусрава.
Абдуллоев Махмуд Холович	Доктор исторических наук, профессор кафедры общей истории и методики преподавания истории Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки.
Юнусов Сайдахтам Сайдалиевич	Кандидат исторических наук, доцент кафедры общей истории и методики преподавания истории Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки.
Азамов Хурсанд Саидович	Кандидат исторических наук, доцент кафедры истории, права и политологии Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки.
13.00.00 – Педагогические науки	
Мирзоев Салим Сайдалиевич	Доктор педагогических наук, профессор кафедры химии и биологии Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки.
Гуломов Ислои Назарович	Доктор педагогических наук, профессор кафедры математики и методики ее преподавания Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки.
Иззатова Мухаббат Инноятовна	Доктор педагогических наук, доцент кафедры дошкольного обучения и социального дела Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки.
Иброхимов Грез	Кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки.
Расулов Давлатмурод	Кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки.
10.02.00 – Филологические науки	
Джумъахон Алими	Доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой таджикского языка Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки.
Ходжаев Давлатбек	Доктор филологических наук, профессор кафедры истории языка и типологии Таджикского национального университета.
Мухторов Зайниддин Мухторович	Доктор филологических наук, профессор, директор научно – исследовательского центра государственного управления и государственной службы Института государственного управления при Президенте Республики Таджикистан.
Худойдодова Шарофат Зардовна	Кандидат филологических наук, доцент, проректор по науке и инновации Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки.
Содиқов Ерали	Кандидат филологических наук, доцент кафедры таджикской литературы и журналистики Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки.
<p>Журнал готовится к печати в Управлении науки и инновации Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки. Адрес: 735360, РТ г. Куляб, улица С. Сафарова 16, официальный сайт журнала: vestnik.kgu.tj E-mail: rayom@kgu.tj, Тел.: 8(3322)2-41-06</p>	
<p>Прием статей по разделам науки: 07.00.00 – Исторические и археологические науки, 13.00.00 – Педагогические науки, 10.01.00 – Литературоведение, 10.02.00 – Языкознание Журнал включен в базу данных Российского индекса научного цитирования (РИНЦ). Журнал печатается на таджикском и русском языках.</p>	

BULLETIN
OF KULOB STATE UNIVERSITY NAMED AFTER
ABUABDULLOH RUDAKI
Series of historical, pedagogical and philology
The founder of the magazine:
Kulob State University named after Abuabdullo Rudaki
The magazine was founded in 2009. Issued 4 times a year.

Chief editor:	
Tabari Abdullo Habibullo	<i>Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor, member of the correspondent. Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan, Rector of Kulob IState University named after Abuabdullo Rudaki.</i>
Deputy chief editor:	
Davlatov Eraj Abdusamadovich	<i>Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer, Head of the Department of Science and Innovation, Kulob State University named after Abuabdullo Rudaki.</i>
Executive secretary:	
Faizulloeva Firuzamo Madokhirovna	<i>Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Holder of the chair of Russian language Kulob State University named after Abuabdullo Rudaki.</i>
Members of editorial board:	
07.00.00 - Historical and archaeological sciences	
Iskandarov Kosimsho	<i>Doctor of Historical Sciences, Professor, Chief Scientific Secretary of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan.</i>
Abdunazarov Khushvakht	<i>Doctor of Sciences (History), Professor, of the chair of General History, Nosir Khusrav Kurgan-Tube State University.</i>
Abdulloev Mahmud Kholovich	<i>Doctor of Historical Sciences, Professor of the chair of General History and Methods of Teaching History of Kulob State University named after Abuabdullo Rudaki.</i>
Yunusov Saidahtam Saidalievich	<i>Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the chair of General History and Methods of Teaching History of Kulob State University named after Abuabdullo Rudaki.</i>
Azamov Khursand Saidovich	<i>Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the chair of History, Law and Political Science of Kulob State University named after Abuabdullo Rudaki.</i>
13.00.00 - Pedagogical Sciences	
Mirzoev Salim Saidalievich	<i>Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the chair of Chemistry and Biology of Kulob State University named after Abuabdullo Rudaki.</i>
Gulomov Islom Nazarovich	<i>Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the chair Mathematics of its teaching methods in Kulob State University named after Abuabdullo Rudaki.</i>
Izzatova Muhabbat Innoyatovna	<i>Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the chair of Preschool Education and Social Affairs of Kulob State University named after Abuabdullo Rudaki.</i>
Ibrohimov Grez	<i>Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the chair of Pedagogy of Kulob State University named after Abuabdullo Rudaki.</i>
Rasulov Davlatmurod	<i>Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the chair of Pedagogy of Kulob State University named after Abuabdullo Rudaki.</i>
10.02.00 - Philological Sciences	
Jumakhon Alimi	<i>Doctor of Philology, professor, holder of the chair of Tajik language and its teaching in Kulob State University named after Abuabdullo Rudaki.</i>
Khojaev Davlatbek	<i>Doctor of Philology, Professor at the chair of History of Language and Typology of the Tajik National University.</i>
Mukhtorov Zainiddin Mukhtorovich	<i>Doctor of Philology, Professor, Director of the Research Center for Public Administration and Civil Service, Institute of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan.</i>
Hudoidodova Sharofat Zardovna	<i>Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Vice-Rector for Science and Innovation, Kulob State University named after Abuabdullo Rudaki.</i>
Sodikov Yoraly	<i>Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the chair of Tajik Literature and Journalism Department, Kulob State University named after Abuabdullo Rudaki.</i>
<p><i>The journal is being prepared for publication in the Department of Science and Innovation of Kulob State University named after Abuabdullo Rudaki. Address: 735360, RT Kulob city, S. Safarov street 16, the official website of the magazine: vestnik.kgu.tj, E-mail: pavom@kgu.tj Tel.: 8(3322) 2-41-06</i></p>	<p><i>Reception of articles on sections of science: 07.00.00 - Historical and archaeological sciences, 13.00.00 - Pedagogical sciences, 10.01.00 - Literary criticism, 10.02.00 – Linguistics The journal is included in the database of the Russian Science Citation Index (RSCI). The magazine is printed in Tajik and Russian.</i></p>

ПЕДАГОГӢ – ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ

ИСТИФОДАИ МЕТОДИ ТАФРИҚА ДАР ТАЪЛИМИ МАВЗӢИ “ПРОГРЕССИЯҲО”

Шарифов Ч.,
Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав
Ниёзов Ч.,
Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ

Мавзӯи “Прогрессияҳо” ба мавзӯҳои мушкил таалуқ надошта, хонандагони синфҳои болоӣ маводи барномавиरो бо осонӣ аз худ менамоянд. Вале ин маъноӣ онро надорад, ки ҳамаи хонандагон ҳамеша аз ӯҳдаи ҳалли мисолу масъалаҳои вобаста ба прогрессияҳо баромада метавонанд.

Ташаккули дониши хонандагон дар мавриди омӯзиши прогрессияҳои арифметикӣ ва геометрӣ дар раванди таълим мавқеи муҳимро мебозад. Прогрессияҳо худашон барои омӯзиш мароқоваранд, чунки маҳз бо ёрии онҳо масъалаҳои муҳимтарини азҳудкунии ҳақиқати реалӣ бо забони рамзӣ ифода карда мешаванд. Ҳамаи мо дар мактаб бо прогрессияҳо шинос мешавем.

Инчунин, ин донишҳо ба хонандагон ҳангоми супоридани имтиҳонҳои хатми синфҳои 9 ва 11 ва имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ ба муассисаҳои таҳсилоти олӣ ва олии касбии равияи математикӣ дошта низ ёрии амалӣ мерасонанд.

Аз ин рӯ, лозим меояд, ки дар ин ҷо аз таълими тафриқавӣ истифода намоем. Дар ин мавзӯ аслан коркарди тавсияҳои илмӣ –методӣ доир ба амаликунони таълими тафриқавӣ дар мактабро дида мебароем. Аввал оид ба мавзӯи мухтасар маълумоти назариявӣ дода шуда, масъалаҳоро вобаста ба қобилияти хонандагон ба 3 гурӯҳ тақсим мекунем: масъалаҳо барои хонандагони қобилиятшон суст, масъалаҳо барои хонандагони қобилиятшон миёна, масъалаҳо барои хонандагони қобилиятшон баланд. Барои кӯтоҳӣ масъалаҳо барои хонандагони қобилиятшон сустро бо -I, масъалаҳо барои хонандагони қобилиятшон миёнаро бо -II, масъалаҳо барои хонандагони қобилиятшон баландро бо- III ишора мекунем.

Дар ин ҷо мо аввал мафҳуми пайдарпаии ададиро дида мебароем, ки он то пайдоиш ва эҷодшавии функсия ба вучуд омадааст. Барои намуна мо мисолҳои таълими прогрессияҳои арифметикиро муоина мекунем. Барои омӯхтани прогрессияи арифметикӣ ба хонандагон зарур аст, ки аввал дар бораи худ пайдарпай маълумот дошта бошанд. Ҳамин тавр савол ба миён меояд, ки пайдарпаии ададӣ чист?

Функсияе, ки соҳаи муайяниаш маҷмӯи ададҳои натуралӣ аст, пайдарпаии ададӣ ном дорад. Агар ин функсия маълум бошад. Он гоҳ ин таъриф имконият медиҳад, ки пайдарпаиро бо ёрии формулаи n -умаш ифода кунем: $a_n = f(n)$ [1, с. 120].

Ҳамин тарик, пайдарпаии ададҳои тоқ бо формулаи $a_n = 2n-1$ ва пайдарпаии касрҳои нодурусти махрачашон 5 бо формулаи $a_n = \frac{n+5}{5}$ ифода карда мешавад.

Пайдарпаии ададӣ охирик ва беохир мешаванд. Мисолҳои боло пайдарпаии беохир буданд. Агар миқдори аъзои пайдарпай охирик бошанд, он гоҳ пайдарпаиро охирик меноманд. [5, с. 56]

Мисол: Аз рӯи формулаи аъзои n -уми $a_n = 2n^2-3$ аъзоҳои пайдарпаиро барқарор мекунем. Бо ин мақсад ба ҷои n ададҳои натуралӣ 1,2,3,4,5 ва ғайра

гузошта $a_1=-1, a_2=5, a_3=15, a_4=29, a_5=47, \dots$ -ро ҳосил мекунем. Аз ин ҷо аъзоҳои аввалини пайдарпаии матлуб $-1; 5; 15; 29; 47; \dots$ мешаванд.

Ба хонандагони суҷхон аввал мисолҳои осонтарро бо тарзи ҳаллашон нишон медиҳем.

Мисоли 1. Аъзоҳои номаълуми пайдарпаии $144; ?; 36; 18; ?; ?; ?; \frac{9}{8}$ – ро ёбед.

Ҳал. Мо мебинем, ки $a_1=144, a_2=?, a_3=36, a_4=18, a_5=?$ ва ғайра аст. Аз мисол бармеояд, дар байни аъзоҳои сеюм ва чорум чунин қонуният аст. Ҳар як аъзои пасоянд ба нисфи аъзои пешоянд баробар аст. Пас, $a_2 = \frac{a_3}{2} = \frac{36}{2} = 18$, ҳамин тариқ $a_5 = \frac{a_4}{2} = \frac{18}{2} = 9, a_6 = \frac{a_5}{2} = \frac{9}{2}, a_7 = \frac{a_6}{2} = \frac{9}{4}, a_8 = \frac{a_7}{2} = \frac{9}{8}$ аст.

Ҷавоб: $144; 18; 36; 18; 9; \frac{9}{2}; \frac{9}{4}; \frac{9}{8}$.

Мисоли 2. Агар (a_n) пайдарпаии ададҳои натурали ба 6 катӣ бошад, он гоҳ 4 аъзои аввалашро ёбед:

Ҳал. Мувофиқи шарт аъзои n -ума $a_n = 6n$ аст аз ин ҷо $a_1 = 6 \cdot 1 = 6, a_2 = 6 \cdot 2 = 12, a_3 = 6 \cdot 3 = 18, a_4 = 6 \cdot 4 = 24$ мешавад.

Ҷавоб: $6; 12; 18; 24$.

Мисоли 3. Аъзоҳои номаълуми пайдарпаии $2; 4; ?; 8; 10; ?; ?; 16$ –ро ёбед.

Ҳал. Мо мебинем, ки $a_1=2, a_2=4, a_3=?, a_4=8, a_5=10, a_6=?, a_7=?, a_8=16$ аст. Аз мисол бармеояд, дар байни аъзоҳои якум ва дуум чунин қонуният аст. Ҳар як аъзои пасоянд ба аъзои пешояндиба 2 воҳид зиёдшуда баробар аст. Пас, $a_3 = a_2 + 2 = 4 + 2 = 6$, ҳамин тариқ $a_6 = a_5 + 2 = 10 + 2 = 12, a_7 = a_6 + 2 = 14$.

Ҷавоб: $2; 4; 6; 8; 10; 12; 14; 16$

Мисоли 4. Пайдарпаии (c_n) пайдарпаиест, ки дар он ҳамаи аъзоҳои индекси тоқ ба 4 ва аъзоҳои индекси ҷуфт ба -1 баробар аст. Панҷ аъзои аввалашро нависед.

Ҳал. Мувофиқи шарт мисол $c_1=4, c_2=-1, c_3=4, c_4=-1, c_5=4$ аст. Пас панҷаъзои аввалини он чунинанд: $4; -1; 4; -1; 4$.

Мисоли 5. (x_n) пайдарпаии аъзоҳояш сечандаи квадрати ададҳои натурали аст. Аъзоҳои $x_{12}, x_{21}, x_{34}, x_{2n}$ -ро ёбед.

Ҳал. Формулаи аъзои n -уми пайдарпай $x_n = 3n^2$ аст. Аз ин ҷо

$$x_{12} = 3 \cdot 12^2 = 3 \cdot 144 = 432, x_{21} = 3 \cdot 21^2 = 3 \cdot 441 = 1323, x_{34} = 3 \cdot 34^2 = 3 \cdot 1156 = 3468, x_{2n} = 3 \cdot (2n)^2 = 3 \cdot 4n^2 = 12n^2$$

Ҷавоб: $x_{12} = 432, x_{21} = 1323, x_{34} = 3468, x_{2n} = 12n^2$

Мисоли 6. Пайдарпаии адади тартиб дихед, агар $a_n = 4n^3 - 1$ бошад.

Ҳал. Ҳангоми $n = 1$, аз формула ҳосил мекунем: $a_1 = 4 \cdot 1^3 - 1 = 4 \cdot 1 - 1 = 4 - 1 = 3$; ҳамин тариқ, ҳангоми $n = 2$, аз формула ҳосил мекунем: $a_2 = 4 \cdot 2^3 - 1 = 4 \cdot 8 - 1 = 32 - 1 = 31$; ҳангоми $n = 3$, аз формула ҳосил мекунем: $a_3 = 4 \cdot 3^3 - 1 = 4 \cdot 27 - 1 = 108 - 1 = 107$; ҳангоми $n = 4$, аз формула ҳосил мекунем: $a_4 = 4 \cdot 4^3 - 1 = 4 \cdot 64 - 1 = 256 - 1 = 255$; ҳангоми $n = 5$, аз формула ҳосил мекунем: $a_5 = 4 \cdot 5^3 - 1 = 4 \cdot 125 - 1 = 500 - 1 = 499$;

Ҷавоб: $3; 31; 107; 255; 499; \dots$

Мисоли 6. Аз рӯи аъзои якум ва фарқи прогрессияи арифметикиро тартиб дихед: $x_1=3, d=4$.

А) $3; 7; 11; 15; 19; 23; \dots$ В) $13; 27; 34; 15; 51; 62; \dots$

С) $30; 70; 101; 105; 109; 203; \dots$ Д) $2^3; 2^7; 2^1; 2^1; 2^2; \dots$

Мисоли 7. Агар (x_n) пайдарпайии ададҳои натуралии ба 8 каратӣ бошад, он гоҳ

- а) чор аъзои аввалааш;
б) аъзои панҷоҳу сеюм ва 4-умашро ёбед.

Ҳал. а) Дар формулаи $x_n = 8$ ба ҷои n ададҳои 1,2,3 ва 4-ро гузошта, чор аъзои аввали матлуби пайдарпайиро меёбем: $x_1 = 8 \cdot 1 = 8, x_2 = 8 \cdot 2 = 16, x_3 = 8 \cdot 3 = 24, x_4 = 8 \cdot 4 = 32$;

б) Тарзи болоии амалиётро такрор карда x_{52} ва x_{3p} -ро дар намуди зерин ёфтани мумкин аст: $x_{52} = 8 \cdot 52 = 416, x_{3p} = 8 \cdot 3p = 24p$.

Ҷавоб: а) $x_1 = 8, x_2 = 16, x_3 = 24, x_4 = 32$;

б) $x_{52} = 416, x_{3p} = 24p$. [1, с. 132].

I

Масъалаи 1. Аъзои 8-ум, 23-юм ва n -уми прогрессияи арифметикии 10; 7; ...-ро ёбед.

Ҳал: $a_n = a_1 + (n-1) \cdot d$ -формулаи аъзои n -ум

$$d = 7 - 10; d = -3.$$

$$a_8 = 10 + 7 \cdot (-3) = 10 - 21 = -11,$$

$$a_{23} = 10 + 22 \cdot (-3) = 10 - 66 = -56,$$

$$a_n = 10 + (n-1) \cdot (-3) = 10 - 3n + 3 = 13 - 3n$$

Аз намунаи ҳалли масъалаи 1 истифода бурда масъалаи 1.1-ро ҳал кунед:

Масъалаи 1.1. Аъзои 15-ум, 32-юм ва n -уми прогрессияи арифметикии 11; 8; ...-ро ёбед.

Масъалаи 2. Суммаи ҳамаи ададҳои натуралии ба 3 каратию аз 800 калон набударо ёбед.

Ҳал: $n \in [1; 800], d = 3$

$$a_1 = 3, a_n = 798,$$

$$798 = 3 + (n-1) \cdot 3$$

$$795 = (n-1) \cdot 3$$

$$265 = n - 1$$

$$n = 266 \quad S_n = \frac{2a_1 + (n-1) \cdot d}{2} \cdot n$$

$$S_{266} = \frac{2 \cdot 3 + 265 \cdot 3}{2} \cdot 266 = (6 + 795) \cdot 133 = 801 \cdot 133 = 106533.$$

Аз намунаи ҳалли масъалаи 2 истифода бурда масъалаи 2.1-ро ҳал кунед:

Масъалаи 2.1. Суммаи ҳамаи ададҳои натуралии ба 5 каратии аз 900 калон набударо ёбед.

Масъалаи 3. Агар $v_{29} = 144$ ва $q = -\frac{1}{12}$ бошад, он гоҳ $32v_{31}$ -ро ёбед.

Ҳал: $v_n = v_1 \cdot q^{n-1}$?

$$v_{31} = v_{29} \cdot q^2 = 144 \cdot \left(-\frac{1}{12}\right)^2 = 144 \cdot \frac{1}{144} = 1.$$

$$32v_{31} = 32 \cdot 1 = 32.$$

Аз намунаи ҳалли масъалаи 3 истифода бурда масъалаи 3.1-ро ҳал кунед:

Масъалаи 3.1. Агар $v_{24} = 230$ ва $q = -\frac{1}{8}$ бошад, он гоҳ $45v_{36}$ -ро ёбед.

Масъалаи 4. Агар бонк ҳар сол амонатпулии мизочонашро 5% зиёд кунад, ёбед, ки 4000 сомонӣ баъди 5 сол чанд сомони ро ташкил медиҳад.

Хал: Агар бо v_1 пули гузошташударо ишорат кунем, он гоҳ баъди баъди расо як сол $v_2 = 4000 + 4000 \cdot 0,05 = 4000 \cdot 1,05 = 4200$ сомони мешавад. Дар охири соли дуюм миқдори пул ба $v_3 = 4200 \cdot 1,05 = 4410$ сомони мерасад. Яъне мо бо прогрессияи геометрии нишондодохяш $v_1 = 4000$, $q = 1,05$ сару кор дорем ва аз он $v_6 = v_1 \cdot q^5 = 4000 \cdot (1,05)^5 = 4000 \cdot 1,2762815 = 5105,126$. Ҳамин тарик, баъди 5 солпули гузошташуда 5105 сомони ву 13 дирамро ташкил медиҳад.

Масъалаи 4.1. Аз намунаи ҳалли масъалаи № 4 истифода бурда масъалаи зеринро ҳал кунед: Агар бонк ҳар сол амонатпулии мизочонашро 3% зиёд кунад, ёбед, ки 45000 сомони баъди 3 сол чанд сомониро ташкил медиҳад.

Масъалаи 5. Дар прогрессияи геометрии аъзохояш мусбати (v_n) $v_3 = 18$ ва $v_7 = 1458$ аст. Суммаи 10 аъзои аввали онро ёбед.

$$\text{Хал: } \begin{cases} v_3 = v_1 \cdot q^2 \\ v_7 = v_1 \cdot q^6 \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} 18 = v_1 \cdot q^2 \\ 1458 = v_1 \cdot q^6 \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} 18 = v_1 \cdot q^2 \\ 1458 = v_1 \cdot q^2 \cdot q^4 \end{cases}$$

$$1458 = 18 \cdot q^4, q^4 = 1458 : 18, q^4 = 81, q = 4.$$

$$18 = v_1 \cdot q^2, 18 = v_1 \cdot 4^2, v_1 = 18 : 16, v_1 = \frac{9}{8}.$$

$$S_{10} = \frac{v_1(q^4 - 1)}{q - 1} = \frac{\frac{9}{8}(4^{10} - 1)}{4 - 1} = \frac{9(1048576 - 1)}{3 \cdot 8} = \frac{3 \cdot 1048575}{8} = 393215,625$$

Масъалаи 5.1. Аз намунаи ҳалли масъалаи № 4 истифода бурда масъалаи зеринро ҳал кунед: Дар прогрессияи геометрии аъзохояш мусбати (v_n) $v_4 = 8$ ва $v_6 = 1200$ аст. Суммаи 20 аъзои аввали онро ёбед.

II

Масъалаи 1. Агар тайёраи аз Душанбе ба Маскав парвозкунанда суръати ҳаракаташро ҳар як дақиқа мунтазам 100 м зиёд кунад, он гоҳ баъди 1 соат суръати {аракаташ чӣ гадар мешавад?

$$\text{Нишондод: } a_1 = 100 \text{ м/д, } a_2 = 200 \text{ м/д, } d = a_2 - a_1 = 200 - 100 = 100$$

$$a_{60} = ?$$

Масъалаи 2. Дар байни ададҳои 15 ва 4,5 шаш ададро чунон гузоред, ки онҳо дар якҷоягӣ бо ададҳои додашуда прогрессияи арифметикиро ташкил диҳанд. Ин ададҳо кадомхоянд?

$$\text{Нишондод: } 15; a_2; a_3; a_4; a_5; a_6; a_7; 4,5.$$

$$\begin{cases} a_2 - 15 = 4,5 - a_7 \\ a_2 = \frac{15 + a_3}{2} \end{cases}$$

Масъалаи 3. Дар мусобиқаи шоҳмотбозон 45 бозӣ гузаронида шуд. Ҳар як бозингар бо шоҳмотбозӣ дигар як навбат бозӣ кардааст. Шумораи иштирокчиёни мусобиқаро ёбед.

$$\text{Нишондод: } x \text{ н.-шумораи иштирокчиён; } (x-1) \text{ н.-бозӣ мекунад.}$$

$$\frac{x(x-1)}{2} = 45;$$

Масъалаи 4. Суммаи ду адад ба 30 ва ҳосили зарбашон ба 144 баробар аст. Ин ададҳо аъзои аввали прогрессияи геометрии маҳраҷаш $q > 1$ мебошанд. Суммаи 7 аъзои аввали прогрессияро ёбед.

$$\text{Нишондод: } x \text{-аъзои якум}$$

$$(30-x) \text{ - аъзои дуюм.}$$

Масъалаи 5. Суммаи се аъзои аввали прогрессияи геометрии ба 28 ва суммаи се аъзои пасояндааш ($v_4; v_5; v_6$) ба 3,5 баробар аст. Аъзои дуоми прогрессияро ёбед.

$$\text{Нишондод: } v_1; v_2; v_3; v_4; v_5; v_6 \text{ - шаш аъзои аввали прогрессияи геометрии.}$$

$$\begin{cases} v_1 + v_2 + v_3 = 28 \\ v_4 + v_5 + v_6 = 3,5 \end{cases}$$

III

Масъалаи 1. Кунчи дилхохи АОВ дода шудааст. Аз кулла дар тарафи ОА порчаҳои баробар чудо шуда, аз нӯғҳои онҳо хатҳои ростии параллел гузаронидаанд. Агар дарозии порчаи A_1V_1 0,5 бошад, он гоҳ дарозии порчаҳои $A_{15}V_{15}$, $A_{100}V_{100}$, $A_{131}V_{131}$ ба чанд баробар мешавад?

Нишондод:

Хавоб: $A_{15}V_{15}=7,5\text{см}$; $A_{100}V_{100}=50\text{см}$; $A_{131}V_{131}=65,5\text{см}$

Масъалаи 2. Оё қимати пайдарпайии ифодаҳои $(a+x)^2$, (a^2+x^2) , $(a-x)^2$, ... прогрессияи арифметикиро ташкил медиҳад. Агар бошад суммаи n –аъзои аввалаашро ёбед.

Нишондод:

Хавоб: $A) S_n=n(a^2+ax(3-n)+x^2)$

Масъалаи 3. Чор ададҳо ёбед, ки прогрессияи геометрии бо маҳраҷи $q > 1$ ташкил диҳаду суммаи аъзоҳои қанориаш ба 35 ва суммаи ду аъзои боқимондааш ба 30 баробар бошад. Дар ҷавоб панҷаки суммашонро нависед.

Ҷавоб: 13.

Масъалаи 4. Се адад прогрессияи геометрии ташкил медиҳад. Агар аъзои дуюмро ба 8 воҳид зиёд кунем, он гоҳ прогрессияи арифметикӣ ва агар аъзои сеюми прогрессияи арифметикиро ба 64 воҳид зиёд намоем, прогрессияи геометрии ҳосил мешавад. Ин ададҳоро ёбед.

Хавоб: 4; 12; 36 ё $\frac{4}{9}$; $-\frac{20}{9}$; $\frac{100}{9}$.

Масъалаи 5. Дар прогрессияи геометрии аъзои якум, сеюм ва панҷумаш мувофиқан ба аъзои якум, чорум ва шонздаҳуми ягон прогрессияи арифметикӣ баробар аст. Аъзои чоруми прогрессияи арифметикиро ёбед, агар аъзои якуми он ба 5 баробар бошад.

Ҷавоб: 20.

Ба ҳамин монанд бисёр мисолҳо овардан мумкин аст, ки аз онҳо ҳангоми таълими тафриқӣ истифода намудан аз аҳамият холӣ нест. Чунин қорқарди тавсияҳои илмӣ –методи доир ба амаликунонии таълими тафриқавӣ дар мактаб ёри мерасонанд [2, с. 46].

Адабиёт:

1. Алиев Б. Алгебра. Китоби дарси барои синфи 8/Б. Алиев. - Душанбе: Ирфон, 2010. - 342с.
2. Гусев В.А., Мордкович А.Г. Математика: Алгебра: Геометрия: Прил.: Справочные материалы: Учебное пособие для учащихся/В.А., Гусев .А.Г Мордкович. – Москва: Просвещение, 1986.-271 с.
3. Зайцев В.В. Математика. Большой справочник/и др. Под ред М.И. Сканава//В.В.Зайцев Москва: Мир и образование, 2015.-592с.
4. Кострикина Н.П. Задачи повышенной трудности в курсе алгебры 7-9 классов: Книга для учителя/Н.П. Кострикина. - М.: Просвещение, 991.-239 с.
5. Маҳмудов Т., Шарифов Ш. Маълумотнома аз математика/Т.Маҳмудов., Ш Шарифов. – Душанбе, 2012. - 120с.
6. Маҳмудов Т., Шарипов Ш. Ҳалли масъалаҳои тести аз математика. Роҳнамо барои докталабон/Т.Маҳмудов . Ш. Шарипов. – Душанбе, 2012. - 120с.
7. Нуъмонов М., Махкамов М., Амонқулов Х., Худойдоди Н., Норов Р. Комплекси таълимию методи аз фанни “Асосҳои математикаи мактабӣ”. Нашри дуюм бо ислоҳу иловаҳо/Коллектив. - Душанбе: “Сифат”, 2016. – 224 с.

8. Павлович В.С. Анализ ошибок абитуриентов по математике. - Киев: "Вища школа"/В.С. Павлович. – Москва, 1975. – 232 с.

9. Раҷабов Р.К. Алгебра ва ибтидои анализ : Восоити таълим барои шӯъбаҳои тайёрӣ/Р.К. Раҷабов. – Душанбе: Маориф, 1991. – 176 с.

10. Усмонов Н., Пиров Р. Алгебра. Китоби дарсӣ барои синфи 9-и мактабҳои таҳсилоти умумӣ/Н.Усмонов, Р.Пиров. - Душанбе: КВД "Комбинати полиграфӣ.- Душанбе, 2013. - 224с.

11. Шувалова Э. З., Агафонов Б.Г., Богатырев Г.И. Повторим мате матику. Пособие для поступающих в вузы. -М.: "Высшая школа"/Коллектив. – Москва, 1969.- 464с.

ИСТИФОДАИ МЕТОДИ ТАФРИҚА ДАР ТАЪЛИМИ МАВЗӢИ "ПРОГРЕССИЯХО"

Дар мақола сухан дар бораи истифодаи методи тафриқа дар таълими мавзӯи "Прогрессияҳо" меравад. "Хосияти зерини харақистикӣ прогрессияи арифметикӣ зерин оварда шуд: пайдарпайи прогрессияи арифметикӣ ҳисоб меёбад, фақат ва фақат ҳамон вақте ки агар ҳар як аъзои он ғайр аз аъзои якумаш (ва охиринаш дар ҳолати прогрессияи арифметикӣ охирик) ба миёнаи арифметикӣ аъзоҳои пешоянд ва пасояндбаробар бошад. Қобилияти хонандагонро ба назар гирифта мисолу масъалаҳо ба се дараҷаҳо ҷудо карда шудаанд: сустхонҳо, миёнахонҳо ва қобилияти баланддошта. Маълумоти мухталиби назариявӣ дода шуда мисолҳо оид ба мавзӯи "Прогрессияҳо" ҳал карда шудаанд. Чунин коркарди тавсияҳои илмӣ –методи доир ба амаликунони таълими тафриқавӣ дар мактаб ёрӣ мерасонанд.

Калидвожаҳо: таълими тафриқавӣ, функсия, пайдарпайи ададӣ, пай дарпайҳои охирик ва беохир, формулаҳо, прогрессияҳои арифметикӣ ва геометрӣ, прогрессияи арифметикӣ охирик, прогрессияи геометрии беохир, системаи муодилаҳо ва ғайраҳо.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ДИФЕРЕНЦИРОВАННОГО МЕТОДА ПРИ ОБУЧЕНИИ ТЕМЫ "ПРОГРЕССИИ"

В статье речь идет об использовании дифференцированного метода при обучении темы "Прогрессии". Приведено следующее характеристическое свойство арифметической прогрессии: последовательность является арифметической прогрессией тогда и только тогда, когда каждый ее член, кроме первого (и последнего в случае конечной арифметической прогрессии), равен среднему арифметическому предыдущего и последующего членов. Учитывая способности учащихся примеры и задачи разделяются на три уровня: слабые, средние и способные. Даются короткие теоретические сведения и решаются примеры по теме "Прогрессии". Данная научно-методическая рекомендация способствует практическому использованию дифференцированного метода при обучении темы "Прогрессии" в школе.

Ключевые слова: дифференцированное обучение, функция, числовые последовательности, конечная и бесконечная последовательность, формулы, арифметическая и геометрическая прогрессия, конечная арифметическая прогрессия, бесконечная геометрическая прогрессия, системы уравнения и т. д.

USING A DIFFERENTIATED METHOD FOR LEARNING THE PROGRESSION THEME

The article deals with the use of a differentiated method in teaching the subject “Progressions”. The following characteristic property of an arithmetic progression is given: a sequence is an arithmetic progression if and only if each member except the first (and the last in the case of a finite arithmetic progression) is equal to the arithmetic mean of the previous and subsequent members. Given the abilities of students, examples and tasks are divided into three levels: weak, medium and capable. A short theoretical summary is given and examples on the topic “Progressions” are solved. This scientific and methodological recommendation contributes to the practical use of a differentiated method in teaching the subject “Progressions” at school.

Keywords: differentiated learning, function, numerical sequences, finite and infinite sequences, formulas, arithmetic and geometric progression, finite arithmetic progression, infinite geometric progression, systems of equations, and so on.

Сведения об авторах: Шарифов Д.ж., доктор педагогических наук профессор кафедры методики преподавания математики БГУ имени Н.Хусрав. Адрес: РТ, 735140, г.Бохтар, улица С. Айни 67. Тел: (+992)905-35-06-04.

Ниёзов Д.ж., ассистент кафедры математики и методики его преподавания КГУ имени А. Рудаки. Адрес: РТ, 735360, г. Куляб, улица С. Сафаров 16. Тел: (+992)907-97-25-25.

About the authors: Sharifov J., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Mathematics and the Methodology of Mathematics, BSU named after N. Khusrav. Address: RT. 735140, Bokhtar, S. Aini Street 67.

Mob: (+992)905-35-06-04.

Niyozov J., Assistant of the Department of Mathematics and Methods of Teaching KSU named after A. Rudaki. Address: RT, 735360, Kulob, S. Safarov Street 16.

Mob: (+992)907-97-25-25.

РУШДИ СИФАТИ ТАЪЛИМ ВА АНДРАГОГИКА

Сафаров М.В.

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ

Аслан аксари муҳаққиқин андрагогикаро илм ё таълимот оид ба кушодану муайян кардани зарфиятҳои тавонмандии нухуфта эътироф мекунад.

Андрагогика (юн. andros - инсон ба балоғатрасида, мард; agogain - пешбурд) - бахш ва фасли назарияи таълим аст, ки қонунмандии махсуси азхудкунии донишу малакаҳои субъекти калонсоли фаъолияти таълимию омӯзиши ва махсусан, вижаҳои раҳбарӣ ва идории ин навъи фаъолиятро тавассути педагоги касбӣ ва коршиносони хоса мавриди тадқиқу баррасӣ қарор медиҳад. Мафҳуми «андрагогика» дар муомилаи илмӣ соли 1833 тавассути муаррихи педагогика А. Капп ворид карда шуда буд.

Тайи даҳсолаҳои ахир тавачҷӯҳ нисбати андрагогика ба тариқи муназзам афзоиш меёбад ва ин амал вобаста ба афзоиши талабот ва имконоти муназзаму мураттаби беҳбуди сатҳу дараҷаи таҳассус, бозомӯзию такмили таҳассус, азнавтәлимигирӣ ва табдили касбу хирфаҳои шаҳрвандон, ҳамчунин имконот ва талабот нисбати таълиму омӯзиши калонсолон дар робита ба дархостҳои муназзаман афзояндаи фарҳангию арзишмандӣ, дарку фаҳми талабот ва ниёзу эҳтиётот нисбати таълиму омӯзиши имконпазир ва тавассути шуур дарку фаҳм кардани арзишҳои нав ҳамчун чӯзӯ унсурҳои асосию таркибии тарзи ҳаёти солим мебошад, ки мабнӣ бар ин талаботу арзишҳо тайи солҳои мустақилият ташкил,

созмондеҳӣ ва гузаронидани машгулиятҳои назарию амалӣ бо калонсолон ба тариқи микдорӣ ва сифатӣ афзоиш ёфта истодааст. **Баромади мафҳуму таъйинот.** Дар энциклопедияи педагогии русӣ [7, 48] чунин таъйинот ва таърифи «андрагогика» оварда шудааст: «Яке аз номҳои соҳаи илму таълимоти педагогика, ки масъалаҳои назарию амалии маърифату маълумот, таълим ва омӯзишу тарбияи калонсолонро фаро мегирад» [3, 26]. Ҳамзамон бо истилоҳи «андрагогика» дар адабиёт истилоҳоти мусовии «педагогикаи калонсолон», «назарияи маърифати калонсолон», «назарияи таълими калонсолон» истифода мегарданд [3, 18].

Худи истилоҳ дар ибтидо муҳокимаю мунозираҳои зиёдеро дар байни муҳаққиқин ба бор оварда буд. Мусаллам аст, ки бар зидди худи идеяи омӯзиш ва рушду такомули маълумоти калонсолон ба сифати предмети махсус яке аз файласуф ва педагогҳои машҳур бо номи Гербарт баромада буд.

Дар ибтидои аввали садаи нӯздаҳум маълумоти калонсолон миқёсу худуди васеътару бештаре касб карда натавонист ва худи истилоҳ ҳам густариши зиёд пайдо карда натавонист.

Солҳои 1920 - ум маълумоти калонсолон соҳаи назария гашта монд, аз ҷумла, дар Олмон чунин сурат гирифта буд. Истилоҳи «андрагогика» аз сари нав эҳё гашт, ҳоло маҷмӯи андешаю мулоҳизаҳо оиди он ки чиро, бо кадом роҳ ва барои чӣ ба калонсолон таълиму омӯзиш дод, мавриди баррасию муҳокимаҳо қарор гаштааст.

Имрӯз дар Аврупо асосан се навъи ташреҳу тафсири истилоҳ мавҷуд аст: Аввалан, дар аксари кишварҳо дарку фаҳми андрагогика ҳамчун бархӯрду муносибати илмию тадқиқотӣ нисбати раванду ҷараёни таълими калонсолон афзоиш ёфтаганд. Ба ин маънӣ «андрагогика» - илму таълимот оиди дарку фаҳм (назария) ва дастгирию пуштибонӣ (амалия) - и маърифату маълумоти калонсолон дар тамоми умр мебошад. Сониян, аз ҷама муҳим он аст, ки дар ИМА, мутобиқи анъанайи Малколм Ноулз, «андрагогика» - ро бархӯрд ва муносибати махсуси назариявию амалӣ меҳисобанд, ки ба асоси консепсияи башардӯсонаи мутааллимини худмухтор (автономӣ) ва муаллимон - фасилитаторони раванду ҷараёни омӯзишу таълим медонанд.

Саввум, дар тафсиру ташреҳи «андрагогика» тафриқаю фарқиятҳо аз «амалияи маълумоти калонсолон», «арзишҳои мавриди майлу хоҳиш», «методҳои махсуси таълим» то «фанни академӣ» ва «муқобили педагогикаи кӯдакона» вучуд доранд.

Дар Федератсияи Россия «андрагогика» дар натиҷаи иқтибосот аз консепсияи андрагогикаи М. Ш. Ноулз пайдо шудааст. Омӯзиши адабиёт оиди ин масъала шаҳодат медиҳад, ки аксари муҳаққиқони русӣ онро ҳамчун илму таълимоти мустақил ва фанни илмӣ медонанд, дар қорҳои мухталиф муаллифон андрагогикаро ҳамчун соҳаи донишҳои илмӣ ва соҳаи илму таълимоти педагогика, ҳамчун соҳаи донишҳои иҷтимоӣ ва соҳаи башарии дониш эътироф мекунад. Дар тамоми тадқиқотҳои марбут ба «андрагогика» он аз ҷиҳату паҳлӯ ва ҷанбаҳои мухталиф мавриди баррасӣ ва арзёбӣ қарор дода мешавад: ҳамчун самте дар низоми илм оиди маориф ва маърифат, фанни таълимӣ, илму таълимот оиди маълумот ва маърифати калонсолон. Масалан, Б.М. Бим - Бад ва С.Н. Гавров ин маҷмӯро тавассути экскурсия аз таърихи ақидаҳои педагогии ғарбӣ, «ҳамчун кӯдаки падари кӯҳансол» медонанд. Чунин тафриқавӣ будани андешаю ақидаҳо оиди зарурати омӯзиши минбаъдаи андрагогика дар мисолу намунаи Россия шаҳодат дода метавонад.

Худи ҳаёт ҳар як инсонро водор мекунад, ки худро бо донишу мафҳумҳо мусаллаҳ гардонад. Дарку фаҳм қардани ҳаёти муҳити атроф - ин нахустин вазифаи инсонии маълумотноку маърифатнок аст. Инсонии маълумотноку маърифатнок – ин инсонест, ки соҳиби ҷаҳонбинӣ ва дидгоҳи ҳосаи худ мебошад,

андешаю ақидаҳои худро оиди тамоми тарафҳо ва соҳаҳои ҳайёт ва муҳити атроф дорост. Барои он ки инсон зинда монад бояд тамоми пахлуҳои ҳаётро арзёбӣ ва баррасӣ карда тавонад, барои ин бошад малакаҳои андешаю мулоҳиза ронда тавонистан, дарку фаҳм доштан, ҳаҳонбинии васеъ, баландӣ мутобиқи рушду тақомул зарурати воқеиянд.

Бозтобу фазилат (рефлексия) дар амалияи таълим. Бидуни бозтобу фазилат (рефлексия) илму таълим ва омӯзишу таълимот вучуд дошта наметавонад. Инсоне, ки фаъолиятро такрор мекунад, он аллакай садҳо маротиба мавриди санҷишу таҷриба ва намуна қарор ёфтааст, ҳамзамон метавонад чизеро дарку фаҳм карда натавонад. Ҳадафҳои бозтобу фазилат (рефлексия) – дар ёду хотир нигоҳ доштан, ошқору муайян ва дарку фаҳми унсурҳои асосии фаъолият мебошад: маънию моҳият ва мӯҳтавои он, намунаю қолибҳо, мушкилоту масъалаҳо, роҳу шева ва усулҳои ҳаллу фасли онҳо, натиҷаҳои дастрасшуда ва ғайра. Азҳудкунӣ фақат ҳамон замоне сурат мегардад, ки дар ин амру амал бозтобу фазилат (рефлексия) - и равонақунанда ворид мегардад, ки аз ҳисоби он худи нақшаҳои фаъолият – васоил ва васоити ҳаллу фасли вазифаҳои амалӣ чудо шуда меистанд.

Усулҳои таълими шахсиятию тамоюлӣ. Татбиқи тавонмандию зарфиятҳои барномаҳои маърифатӣ маълумотӣ фақат дар шароити озодии унсурҳои фаъолияти маърифатӣ имкон дорад. Усулҳои классикии таълим (илмият, дастрасӣ, айёният ва ғайра) муқаррароти умумии таълимро муайян ва мушаххас мекунад. Аммо, онҳо имкон намедиханд, ки ба тариқи пурра раванду чараёни маърифатӣ маълумотӣ тасвир ва танзим шаванд. Усулҳоеро зикр кардан зарур аст, ки зимни тадқиқҳо ба даст омадаанд ва барои дарёфти захираҳои ҳаллоқияту эҷодкорӣ ва созандагӣ маҳсулнокии таълиму омӯзиш нигаронида шудаанд.

Назорати пурсиши самаранокии таълими фаёлона. Муҳимияти асосиро дар раванду чараёни таълиму омӯзиш супориш ва вазифаҳои тестӣ (саволномавӣ) ва назоратӣ касб кардаанд. Супоришу вазифаҳо дар шакли тестӣ (саволномавӣ) - ин воҳиди назоратӣ мавод аст, ки дар асоси унсурҳои моҳиятию мӯҳтавоӣ ва мушкилотию масъалавӣ ташаккул ёфта, дар шакли тасдиқи ҷумла бо мафҳуми номаълум созмон меёбад. Супориш ва ё вазифаи тестӣ (саволномавӣ) - еро метавон мусмиру муфид номид, ки он дар муқоиса бо дигар супоришоту вазифаҳо муфиду муҳимтар буда бошад, донишу малакаи мутааллиминро ченаку маҳак гашта, онро тавассути теъдоди нисбатан камтари супоришу вазифаҳо, ба тариқи фаврию очилӣ, бо сифати беҳтар, арзонтар ва ба тариқи маҷмӯӣ ҳаллу фасл менамояд.

Таълими муназзам: рушд ва такмили он. Яке аз омилу сифатҳои хоса ва фарқияти ҷомеаи мутталеъ (иттилоотӣ) омӯзиш ва таълими муназзам аст. Он ҳамчун чараён ва раванди марҳилавӣ ва пурраи ҳайётӣ дарку фаҳм карда шуда, такмил ва тавсеъаи донишу малакаҳоро дар инсонҳои синнусоли мухталиф дошта таъмин мекунад. Ҳадафҳои таълиму омӯзиши муназзам дар таҳкиму тақвияти қобилиятҳои инсонӣ нисбати мутобиқати он ба таҳаввулоту тағйиротҳо дар самту соҳаҳои мухталифи иқтисод, ҳайати касбӣ касбиятӣ, маданияту фарҳанг ва ҷомеа нуҳуфта аст. Дар ин робита мақолу зарбулмасал ва ҳадису таъбирҳои зиёде мавҷуд аст, аз ҷумла, «Аз гаҳвора то гӯр – хондан!» имрӯзҳо моҳияту мӯҳтавои муосиру мутобиқи замонавӣ касб кардааст.

Андрогогика: усулҳои таълиму омӯзиши амалию озмоишӣ барои калонсолон. Мутобиқи усулҳои андрогогика дар раванду чараёни таълиму омӯзиши калонсолон нақшу мавқеи асосиро худи таълимгиранда доро мебошад. Аллакай шахсияти ташаккулёфта маҳсуб буда, ӯ дар назди худ ҳадаф ва вазифаҳои мушаххасу муайянеро гузоштааст, ки мутобиқи онҳо барои мустақилият, худтатбиқкунӣ, худидорақунӣ ва худтасдиқкунӣ кӯшиш мекунад. Андрогогика нақшаи қадимтарини таълиму омӯзишро татбиқу таҳаққуқ мебахшад, ки чунин буд: *non scholae, sed vitae discimus* - «Барои ҳайёт меомӯзем, на барои мактаб!».

Ангезиш ва худангезӣ нисбати таълиму омӯзиш. Қолиб ва намунаи нави таълиму омӯзиш ба инсон имкон медиҳад, ки мустақилона ба ҳаллоқию созандагӣ ва эҷодкорӣ пардозад, на ин ки фақат васоит ва васоили кӯр -кӯрона азёдкардаю кӯхнаи худро истифода намояд. Он одат мекунонад, ки худро шахсан инсон дарку фаҳм намояд, тақдиру сарнавишти худро муайян ва мушаххас намояд ва аз зарфияту тавонмандиҳо ва заҳойири малакаю истеъдод, қобилиятҳо, ақлу идрок ва ҳислату рафторҳои худ зимнан истифода намояд.

Тамоми таърихи ташаккул ва таҳаввули таълим ва омӯзиши инсон ҳамчун яке аз соҳаҳои мустақили фаъолияти он далолат мекунад, ки таълиму омӯзиш бояд ба тариқи муназзам ва мутобиқ мувофиқ ба роҳ монда шавад. Бинобар сабабе, ки ходимони муассисаҳо инсонҳои болиғу калонсол мебошанд, таълиму омӯзиш низ бояд бо назардошти хусусият ва вижагиҳои синнусолӣ, иҷтимоию рӯҳӣ, миллӣ ва дигар вижагиҳо ба роҳ монда шаванд. Маҳз ба ҳамин ҳадаф самту соҳаҳои махсуси илму таълимоти педагогика таҳти унвони «андрагогика» равона карда шудааст: самту соҳаи таълимоти педагогика, ки масъала ва мушкилоти назарию амалии таълиму омӯзиш, тарбия ва маълумоту маърифати инсонҳои болиғу калонсолро дар тамоми тӯли умри ӯ фаро мегирад.

Ба маънии васеъ андрагогикаро ҳамчун илму таълимот оиди худтатбиқкунии шахсияти инсон дар тамоми тӯли умр дарку фаҳм кардан дурусттар аст. Чуноне ки мусаллам аст, қисме аз инсонҳо дар даврону айёми ҷавонӣ агар татбиқ гарданд, аммо аксари дигари одамон ба тариқи тадриҷӣ қобилиятан кушода мешаванд, донишу малака, таҷрибаи худро дар тамоми тӯли умр ғанӣ мегардонанд. Андрагогика барои чунин кушодашавии шахсият мусоидат карда, кӯмак мерасонад, ки ҷою мақоми худро дар ҳайёт муайян ва муқаррар намуда, қобилиятҳои ниҳонии худро кушода истифода намояд.

Андрагогика формулаи қадимтарини таълиму омӯзиш: *non scholae, sed vitae discimus* - «На барои таълимгоҳ, балки барои ҳайёт таълим мегирем!» - ро таъйину тасдиқ менамояд.

Ҳамчун илму таълимот андрагогикаро аз педагогика – таълиму тарбияи тифл (юнонии *paidos* - тифл, кӯдак) чудо карда меистад, зимнан аксари натиҷаҳо воқеан ҳам фақат барои мактабу таълимгоҳ муҳиму муфид буда мемонанд.

Нахсутин маротиба истилоҳи «андрагогика» соли 1833 тавассути муаррихи олмонии давраи Маърифат – А. Капп ворид карда шуд. Мунтаҳо алайҳи бархӯрду муносибат нисбати таълиму омӯзиши муназзам хеле рақибу муҳолифон низ вучуд доштанд, чаро ки на ҳама зарурат ва имконоти онро дуруст ва оқилона дарку фаҳм карда метавонистанд. Масалан, файласуфи олмонӣ, психолог ва педагог, асосгузори мактаби педагогикаи олмонии садаи нуздаҳум Г.И. Фридрих норизоятию ноқаноатмандии худро вобаста ба «номукамаллии абадии қонунишуда» - и инсон иброз намуд.

Садаи нуздаҳум Э. Л. Трондаик нишон дод, ки қобилият нисбати таълиму омӯзиш дар давраи аз 22 то 45 солагӣ оҳиста - оҳиста коҳиш ёфтанд мегирад ва барои интеллектӣ поёнтару пасттар на зудтар нисбати болотар сурат мегирад.

Соли 1970 М. Ш. Ноулс асари бунёдии худро оиди андрагогика таҳти унвони «Амалияи муосири таълими калонсолон. Андрагогика зидди педагогика» таълиф ва нашр намуд.. Он ҳолатҳои асосии андрагогикаро чунин таъйину ташхис карда буд: - дар ҷараёни таълим нақшу мавқеи асосӣ ҳосил мутааллим аст, на муаллим; - ӯ шахсияти ташаккулёфта маҳсуб буда, дар назди худ ҳадафҳои мушаххас гузошта, нисбати мустақилият, худтатбиқкунӣ ва худидоракунӣ кӯшишу ғайрат мекунад; - инсонии калонсол таҷрибаи касбияти ва ҳайёти дошта, бо донишу малакаҳои, ки зимни ҷараёни таълим заруранд, мусаллаҳ мебошад;- шахси калонсол истифодаи донишу малакаҳои худро ҳарҷи зудтар дар ҷараёни таълим ҷустуҷӯ мекунад;- ҷараёни таълим ба андозаи зиёдтар тавассути омилҳои замонӣ, фазоӣ, маишатӣ,

касбиятӣ ва иҷтимоӣ таъйину ташхис мегардад, ки ё онро маҳдуд мекунад ва ё ба он мусоидат мекунад; - чараёни таълим дар шаклу навъи фаъолияти муштараки мутааллим ва муаллим дар тамоми давраҳои он ташкил ва созмон дода мешавад.

Ҳолатҳои асосии андрагогика дар тафовут бо педагогикаи анъанавӣ дар он зоҳир мегардад, ки нақшу мавқеи калидиро дар раванду чараёни таълиму омӯзиш на муаллим, балки мутааллим иҷро мекунад. Вазифаи асосии муаллим дар ин маврид расонидани кӯмак ва ёри ба мутааллим мебошад, ки нисбати ошкорнамоӣ, муназзамнамоӣ, ба шаклдарории таҷрибаи шахсии мутааллим, мушаххаснамоӣ ва такмили донишу малакаҳои он зоҳир мешавад. Дар ин маврид табдили афзалиятҳои усулҳои таълиму омӯзиш ба вучуд меояд. Андрагогика ба ҷои усулҳои маърузаӣ (лексионӣ) аз усулҳои озмоишию таҷрибаӣ ва амалӣ истифода менамояд, ки аксаран ҷанбаи озмоишӣ доранд, муҳокимаю баррасиҳо, бозию машқҳои қорӣ, ҳаллу фасли вазифаҳои истеҳсолӣ ва масъалаҳои фаро мегирад. Гузашта аз ин бархӯрду муносибат нисбати дастрасӣ ба донишҳои назариявӣ табдил меёбад. Ба ҷои аввал фанну мазмунҳои мебароянд, ки маводи ҳамнишину ҳамгирою ҳамоишшуда (интегратсиявӣ) - ро оиди якҷанд самту соҳаҳои мухталифи дониш мебарояд. Аммо дар ҳар сурат бояд мутазаққир шуд, ки раванду чараёни дарку фаҳм, ба ёд гирифтани, тафаккур дар инсонии калонсол ба мисли кӯдакону наврасон на он қадар маҳсулноктар сурат мегиранд. Зимнан муҳимияти аввалиндараҷо методология, методҳо, васоит ва васоили таълиму омӯзиш, масалан, истифодаи воситаҳои мнемоникӣ дар хотира ҳифз кардан касб мекунад.

Гузашта аз ин, инсонии калонсол, қолибҳои устувори менталӣ (ақлионӣ зехнӣ), рафтору муносибатҳои мусбат барои худ ҳамчун фарди таҷрибаи иҷтимоидошта, фаъолияти касбиятӣ ва ғайра доранд. Мунтаҳо, ин таҷрибаю амалия бо мурури замон кӯҳна мегарданд, қолибҳои инфиродии менталӣ дар муҳолифат бо ҳадафҳои умумӣ қарор мегиранд, бо малакаҳои талаботҳои, ки мушкилоту заҳматҳои барои таълиму омӯзиши калонсолон ба бор меоранд, дар ихтилоф қарор мегиранд, чаро ки зарурати қабули «нав» ва «навгониҳо» ба вучуд омада, «кӯҳна» - шудаҳои инкор кардан зарурати воқеӣ шуда мемонанд.

Илму таълимоти муосир чунин усул (принсип) - ҳо андрагогикаро ҷудо карда меистад: **1. Усул (принсип) - и афзалиятнокии таълиму омӯзиши мустақилона.** Барои он ки амалан ин усулро истифода намуд тайёрию омодагии зиёду фаровони қаблӣ зарурат дорад – мурабтаб намудани барномаҳои таълимӣ, интиҳоб ва интишори маводи таълимию омӯзишӣ, азхудкунӣ ва эҷоди барномаҳои таълимии компютерию техникӣ. Дар ин маврид фақат тартиб додани номгӯи адабиёт нокифоя мебошад. Ин усул (принсип) барои инсонии болиғу калонсол имкони сабуруна шиносӣ бо маводи таълимӣ, азхудкунӣ истилоҳот, мафҳумҳо, таснифот, дарку фаҳми раванду чараёнҳо ва технологияи иҷроии онҳо таъмин мекунад. Кӯмаку ёрии асосиро зимнан таълиму омӯзиши фосилавӣ мерасонад. **2. Усул (принсип)- и фаъолияти муштараки мутааллим бо ҳамгурӯҳҳо ва муаллим зимни тайёрию омодагӣ ва дар раванду чараёни таълиму омӯзиш.** Нуқтаи асосии раванду чараёни таълиму омӯзиш ошкорнамоии талаботу эҳтиёҷоти мутааллим ва талаботи истеҳсолӣ мебошад. Мусоҳибаю муқоима бо мутааллим (таҳлилгар, когнитолог), муҳокимаи гурӯҳӣ имкон медиҳанд, ки ин ниёзу эҳтиёҷот ва талаботҳо ошкор ва муайяну муқаррар карда шаванд. Зимнан зарур аст, ки чор мавқеъ ва нуқтаи назар нисбати предмети таълим муайян ва муқаррар карда шаванд: худи мутааллим ва ё якҷанд мутааллим зимни таълиму омӯзиши гурӯҳӣ, роҳбари он, тобеин ва ҳамкору шарикон. **3. Усул (принсип) - и истифодаи таҷрибаи ҳайътии вучуддошта** (қабл аз ҳама таҷрибаи иҷтимоӣ ва касбиятӣ), донишу малакаҳо, қобилиятҳои мутааллим ба сифати бунёду заминаи таълиму омӯзиш ва манбаъу сарчашмаҳои ба расмиятдарории донишу малакаҳои нав. Ин усул дар асоси методҳои фаъоли таълиму омӯзиш ба роҳ монда шудааст, ки қори

эҷодкоронаи мутааллиминро ангешиш дода, ба танзим медарорад. Аз дигар ҷониб, тавачҷӯҳ бояд ҳамчунин ба кори инфиродӣ низ равона карда шавад — таълифи баъзе корҳо, аз қабилӣ реферат, кейсҳо, эҷоднамоӣ ва сохтану тарҳрезии нақшаю тасвирҳо, ки баъдан метавонанд ҷавобгӯи талаботҳои меъёрии истеҳсоли гардонида шаванд. Корҳои инфиродӣ ҳамчунин дар асоси муколама ва мусоҳибаи байни мутааллиму муаллим низ ба роҳ монда шаванд, ки ба интиқоли иттилоту маълумот ва донишу малакаҳо марбут аст. Зимнан ба расмиятдарории донишҳои эмпирикӣ низ татбиқ карда мешаванд. **4. Усули тасҳеҳ ва мушаххаснамоии таҷрибаи кӯҳнагашта ва муқаррароти шахсиятӣ, ки барои дастрасии донишҳои нав монеа эҷод мекунад.** Ҳамчунин метавонад таҷрибаи ҷӣ касбиятӣ (профессионалӣ) ва ҷӣ иҷтимоӣ мавриди истифода қарор дода шавад ки дар ихтилоф бо талаботҳои муосири замонавӣ қарор мегиранд ва бо ҳадафҳои ҳамкориҳои мутақобила зид мебошанд. Масалан, мутахассиси баландсавия метавонад ба кори инфиродӣ майлу рағбат дошта бошад, барои кушодани донишҳои шахсиятӣ кӯшиш кунад, ҳамчунин қабули ходимони нави дурнамою ояндадорро ғайриимкон донанд, чаро ки ӯ дар симои онҳо хавферо дар роҳи рушди сатҳи рифоҳи худ мебинанд. Дар ҷунин мавридҳо сӯҳбату муколамаҳо, мӯътақидгардонӣ, ташаккули нуқтаи назарҳои нав, кушодани дурнамоҳои нав ва дигар чораю тадбирҳои тарбиявӣ зарур шуда мегарданд. **5. Усули бархӯрду муносибат нисбати таълиму омӯзиш дар асоси талаботҳои шахсиятӣ,** бо назардошти тавсифҳои иҷтимоию психологӣ шахсият ва маҳдудиятҳои, ки ба фаъолияти ӯ равона карда мешаванд, мавҷудияти озодии замонӣ, захираҳои молиётӣ ва ғайра. Дар асоси бархӯрду муносибати инфиродӣ арзёбии шахсияти мутааллим, таҳлили фаъолияти касбии он, мақоми иҷтимоӣ ва ҷанбаи муносиботи мутақобила дар гурӯҳ ва дастаи корӣ мебошад. Мусоҳибаю муқолимаи ибтидоию қаблӣ, саволномаю пурсишномаҳо имкон медиҳанд, ки аксу тасвири иҷтимоию психологӣ мутааллим ба даст оварда шавад. **6. Усули элективияти таълиму омӯзиш.** Он ба мутааллим пешниҳод кардани озодии интихоби ҳадаф, моҳияту мӯҳтаво, шаклу навҳо, усулу шеваҳо, сарчашмаҳо, васоити васоил, мӯҳлатҳо, вақту замон, макони таълиму омӯзиш, арзёбии натиҷаҳои таълиму омӯзишро имконпазир мегардонад. **7. Усули рефлексивият.** Ин усул дар асоси муносибати бошууронои мутааллим нисбати таълиму омӯзиш ба роҳ монда мешавад, ки дар навбати худ, сабаби муҳиму асосии худангешишу худҳавасмандии мутааллимиро фаро мегирад. **8. Усули мувофиқи матлаб ва қобили қабул будани натиҷаҳои таълими амалии мутааллим.** Қабл аз ҳама ин матлаб ва қобили қабул будани донишҳо, малакаҳои фаъолияти хоҷагидорӣ ва истеҳсолии муассисаҳоро ба эътибор мегирад. Бо назардошти ин усул пеш аз тарҳрезӣ банақшагирӣ ва ташкилу созмондеҳии таълим, тадқиқ ва таҳлили фаъолият зарурати воқеист, ки ин имкон медиҳад ҳадафҳо ва вазифаҳои таълиму омӯзиш ташаккул дода шаванд. **9. Усули муназзамии таълиму омӯзиш.** Он дар мувофиқат кардани ҳадафҳои мӯҳтавои таълим ва шаклҳои он, методҳо, васоити ва васоили таълим ва арзёбии натиҷаҳои он зоҳир мешавад. Муназзамиро метавон ҳамчун низоми воҳиду бутун ва ягона, яъне ба тариқи мутадовим чараён доштани таълиму омӯзиш дарку фаҳм кард, зимнан бо назардошти натиҷаҳои таълими қаблӣ ва талаботу эҳтиёт нисбати таълиму омӯзиш. **10. Усули муҳимгардонии натиҷаҳои таълиму омӯзиш ва истифодаи фаврию очилии онҳо дар амалия.** Иҷроиши ин усул (принсип) тавассути усулҳои пешина таъмин карда мешавад – муназзамӣ, амалан мувофиқи матлаб будани натиҷаҳои таълиму омӯзиш, бархӯрд ва муносибатҳои инфиродӣ, истифодаи таҷрибаи ғунгашта. **11. Усул (принсип) - и рушди мутааллим.** Таълиму омӯзиш бояд ба рушд ва тақвияту таҳкими шахсият, эҷод ва фароҳамоварии қобилиятҳо барои худомӯзӣ, дарку фаҳми нағониҳо дар раванду чараёни фаъолияти амалии инсон.

Барои ба тариқи ҳадиаксар муваффақшавии аҳдофи андрагогика зарур аст, ки инсонҳои болиғу калонсол дар асоси синнусоли мухталиф (наслҳо) тақсимбандӣ карда шаванд. Улуми иҷтимоӣ се гурӯҳҳои синнусолиро ҷудо карда меистад: то 25 сола, аз 25 то 45 сола, аз 45 болотар. Гурӯҳи нахуст ба ду зергурӯҳи дигар ҷудо мешавад: онҳое, ки маълумоти касбӣ доранд ва онҳое, ки надоранд. Мутобиқ ба зергурӯҳи нахуст зарур аст, ки ин маълумот тариқи дода шавад, ки онҳо ба фаъолияти касбӣ майл намуда ворид шаванд ва зимнан синфҳои таълимию истеҳсоли ташкил кунанд. Барои зергурӯҳи дуюм шароите мувофиқи мусоид ба мақсади афзоиши дараҷаю савияи касбию касбиятӣ эҷод кардан зарур аст. Гурӯҳи дуввум маълумоти касбӣ дошта, то андозае соҳибтаҷриба ҳам мебошанд, барои онҳо рушди касбиятӣ ва татбиқи зарфияту захираҳои худ зарурати воқеӣ мебошад. Гурӯҳи сеюми калонсолон новобаста ба он, ки то дараҷае мақоми иҷтимоӣю касбиятиро соҳибанд, ҳамчунин таълими муназзаму мутадовим ва мутобиқшударо талаб ва тақозо мекунанд, аммо ин таълиму омӯзиш дар аксари мавридҳо бидуни амалкарди мутақобилаи гурӯҳи яқум бо дуюм ғайриимкон мегардад, чаро ки фақат зимни таълими байниҳамдигарӣ натиҷаҳои ба мақсад мувофиқ муяссар мегарданд.

Барои ҳар як гурӯҳҳои таълимӣ муқаррар намудани аҳдофи мувофиқи матлаб, методҳои таълиму омӯзиш, бархӯрду муносибатҳои мутобиқ, муайян кардани амалкарди муштараки кормандону ходимон, ки мансуб ва мутааллиқ ба гурӯҳҳои мухталиф мебошанд, масалан, муқаррар кардани муносибатҳо бо устодони собиқадор.

Мутаассифона, ҳоло дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мисли дигар кишвару давлатҳо консепсияи ягонаю воҳиди таълим ва омӯзиши калонсолон ба тариқи доимӣ ба роҳ монда нашудааст. Ҳол он, ки дар ин ҷода аз таҷрибаи пешқадами масалан Олмон, Финландия ва Шветсия баҳраманд шуда омӯхтан мумкин аст. То дараҷаи зарурӣ тадқиқотҳои ҷиддӣ мутобиқ ҷӣ барои ҷомеа ба тариқи умумӣ ва ҷӣ дар дараҷаҳои маҳаллӣ барои ходимону кормандони муассисаҳои истеҳсолию тавлидотӣ пеш бурда намешаванд. Дар ин робита зимнан хеле зарур аст, ки созмонҳои ғайрирасмӣ бо шахсони манфиатманд муттаҳид гардонида шаванд, ки бо ин мавзӯю ва масъалаҳо машғулу масруф мебошанд.

Адабиёт:

1. Алимӣ Ҷ. Андрагогика (инноватсия). - Душанбе: «Бухоро», 2013. – 220 с.
2. Алимӣ Ҷ. Тренер кист? Тренинг чист?.-Душанбе: «Деваштич», 2006.-200 с.
3. Бим-Бад Б.М. Психология и педагогика: просто о сложном. Популярные очерки и этюды/Б.М.Бим-Бад.-М.: МПСИ; Воронеж: НПО «МОДЭК», 2010.-144 с.
4. Бим-Бад Б.М., Гавров С.Н. Модернизация института семьи: макросоциологический, экономический и антрополого-педагогический анализ: монография.-М.: «Интеллектуальная книга - Новый хронограф», 2010.-352 с.-ISBN 978-5-94881-139-0, 978-5-902699-03-3.
5. Петровский А. В., Слободчиков В. И., Бим-Бад Б. М., Громыко Ю. В. Задачи и направления перестройки педагогической науки//Вопросы психологии, 1988, №2, с.14.
6. Кан-Калик В. А. Педагогическое творчество/В.А.Кан-Калик, Н.Д. Никандров. -М.: Педагогика, 1990. - 144 с.
7. Российская педагогическая энциклопедия.Т.1.-Москва-Большая российская энциклопедия, 1993.
8. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. -М.: Педагогика, 1957. - 85 с.
9. Рубинштейн, С.Л. Основы общей психологии. Т. 1-2 [Текст] / С.Л. Рубинштейн. - М.,1989. - 536 с.

10. Knowles, M. (1984). *Andragogy in Action*. San Francisco: Jossey-Bass. ISBN 0-608-21794-8

11. Smith, M. K. (2002). Malcolm Knowles, informal adult education, self-direction and andragogy, the encyclopedia of informal education, www.infed.org/thinkers/et-knowl.htm.

12. Jost Reischmann: *Andragogy. History, Meaning, Context, Function*. Download at <http://www.andragogy.net>. Version Sept. 9, 2004.

13. *The Art of Focused Conversation*. Toronto: ICA Canada, 1997.

14. Van Daele Carrie A. *50 One-minute Tips for Trainers: a Quick and Easy Guide*.

15. Menlo Park, Ca. : Crisp Publications, inc., 1995.

16. Vineyard Sue. *The Great Trainers Guide: How to train (almost) Anyone to do (almost) Anything*. Downers Grove , 11, ; heritage Arts Pulishing, 1990ю

17. Williams R. Bruce. *More Than 50 Ways to Build Team Consensus*. Arlington Heights, IL, 1993

РУШДИ СИФАТИ ТАЪЛИМ ВА АНДРАГОГИКА

Мақола ба масъалаҳои вобаста ба рушди сифати таълим дар робита ба андрагогика ҳамчун таълимоти калонсолон бахшида шудааст.

Ба андешаи муаллиф, дар муддати якчанд даҳсолаҳои ахир нисбати андрагогика диққати асосӣ муназзаман бештар мешавад ва ин зухурот вобаста ба афзоиши талабот ва имконоти мураттаби беҳбуди сатҳу дараҷаи таҳассус, бозомӯзию такмили таҳассус, азнавтаълимгирӣ ва табдили касбу таҳассусҳои шаҳрвандон, ҳамчунин имконот ва талабот нисбати таълиму омӯзиши калонсолон ба тариқи микдорию сифати афзоиш ёфта истодааст.

Мутаассифона, дар Тоҷикистон, ҷуноне ки муаллиф менигорад, ба мисли дигар кишвару давлатҳо консепсияи ягонаю воҳиди таълим ва омӯзиши калонсолон ба тариқи доимӣ ба роҳ монда нашудааст. Дар ин робита зарур аст, ки созмонҳои ғайрирасмӣ бо шахсони манфиатманд муттаҳид гардонида шаванд, ки бо ин мавзӯ ва масъалаҳо машғулу масруф мебошанд.

Калидвожаҳо: андрагогика, сифати таълим, рушд, калонсолон, масъалаҳо, гурӯҳ, зергурӯҳ, консепсия.

РАЗВИТИЕ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ И АНДРАГОГИКА

Статья посвящена проблемам развития качества образования в связи с андрагогикой как науки обучения взрослых.

По мнению автора, на протяжении нескольких последних лет проявляется повышенный интерес к андрагогике и это явление усиливается на основе повышения требований и систематических возможностей улучшения специализаций, переподготовки, смене профессий и специальностей граждан, также возможности и требования к обучению взрослых возрастает как в количественном, так и в качественном аспекте.

Как отмечает автор, в Таджикистане, по отношению к другим странам и государствам не налажена единая концепция в систематическом плане. В этой

связи необходимо объединить неформальные организации, занимающиеся данными вопросами.

Ключевые слова: андрагогика, качество образования, развитие, взрослые, проблемы, группа, подгруппа, концепция.

DEVELOPMENT OF QUALITY OF EDUCATION AND ANDRAGOGIK

Article is devoted to problems of development of quality of education in connection with andragogiky as science of training of adults.

According to the author, for several last years the keen interest in an andragogika proyavltysya and this phenomenon amplifies on the basis of increase in requirements and systematic opportunities of improvement of specializations, retraining, change of professions and specialties of citizens, also opportunities and requirements to training of adults increases both in quantitative, and in qualitative aspect.

As the author, in Tajikistan notes, in relation to other countries and the states the uniform concept in the systematic plan is not adjusted. In this regard it is necessary to unite the informal organizations dealing with the matters.

Keywords: andragogika, quality of education, development, adults, problems, group, subgroup, concept.

Сведения об авторе: Сафаров М.В. – к.п.н., ст. преподаватель кафедры информатики КГУ имени А.Рудаки. Адрес: 735360, РТ, г.Куляб, ул. С. Сафарова 16.

Тел: (+992)918-66-54-41, E-mail: munir11@list.ru

Information about the author: Safarov M.V. - ph.d., art. lecturer, department of informatics, A. Rudaki KSU. Address: 735360, RT, Kulob, st. S. Safarova 16.

Phone: (+992)918-66-54-41, E-mail: munir11@list.ru

ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЙ СПОСОБ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ МОТИВАЦИИ УЧЕНИКОВ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Сангиматов Ф.Х.

Кулябский государственный университет имени Абуабдуллох Рудаки

Модернизация школьного образования, которая проводится в нашей стране, подразумевает, прежде всего, обновление его содержания. В связи с этим особое внимание уделяется созданию условий для развития творческого личностного потенциала учащихся и расширению возможностей углубленного образования, в том числе языкового. В современном обществе существует потребность в активных, деятельностных людях, которые могли бы быстро приспосабливаться к меняющимся трудовым условиям, выполнять работу оптимальными энергозатратами, способных к самообразованию, самовоспитанию, саморазвитию. Вопросы активизации учения учащихся относятся к числу наиболее актуальных проблем современной педагогической науки и практики. А также одной из актуальных проблем, с которой сталкиваются учителя в школе в процессе преподавания иностранного языка (английского языка) в школе является отсутствие познавательного интереса у учеников. Поэтому в педагогической сфере идет постоянный поиск путей активизации познавательного интереса у учеников.

Эффективное преподавание – это искусство. Великое искусство всегда опирается на овладение и применение основополагающих навыков, которым каждый художник обучается индивидуально во время усердной учебы [Дуг, с. 17]. Одна из серьезнейших проблем школ – резкое падение интереса учащихся к английскому языку и, как следствие, снижение грамотности. Поэтому нет более

важной и в то же время более сложной задачи, стоящей в настоящее время перед современной школой и перед каждым учителем, чем задача формирования у школьников положительной устойчивой мотивации к учебной деятельности, такой мотивации, которая побуждала бы их к упорной, систематической учебной работе. Мотивация (от Франс. *Mitif.* – побуждение) – побуждение к действию. Учебная мотивация – это динамичная система его личностных намерений в отношении целей и средств образовательного процесса. Ее динамика связана, в первую очередь, с внешними условиями, которые создает учитель, родители и школа. Данная краткая обрисовка понятия учебной мотивации как ключевого понятия данной статьи необходима нам для введения читателя, в логику основного содержания излагаемого материала. Учебная мотивация школьников является одной из основных проблем современной педагогики и психологии. Формирования и развития учебной мотивации, которые учитель использовал еще двадцать лет тому назад, оказались неконкурентноспособными по отношению к столь же большому числу новых – внешкольных, внеурочных вызовов в отношении детского внимания, интереса, интеллектуального труда и эмоциональных переживаний, которые возникают в жизни школьника независимо от того, нравится это школьным учителям, родителям или нет [Кочергина, с. 16].

Согласно Концепции учебного предмета «Иностранный язык», к числу основных задач, разрешение которых обеспечивает реализацию социального заказа, отнесены: формирование у подрастающего поколения готовность к взаимопониманию, воспитание в духе толерантности, развитие способностей к пониманию культуры, образа жизни [Супрун с.3].

Школа является социальным институтом, созданным обществом с вполне определенной целью – воспитывать таких граждан, которые нужны государству. Роль педагогики состоит в том, чтобы оперативно создавать максимально эффективные методы обучения, позволяющие всем детям овладеть знаниями и навыками в соответствии с требованиями, заложенными в программах [Ясюкова, с. 7-19].

Современные педагогические технологии предполагают изменения учебной ситуации таким образом, чтобы преподаватель из «непререкаемого авторитета» стал внимательным и заинтересованным собеседником и соучастником процесса познания. Коммуникативная методика, как одна из современных методик, обучения английскому языку способствует тому, чтобы преподаватель был не только носителем информации, но и наблюдателем и консультантом [Берман И.М.с. 73].

Иностранный язык (английский язык) объективно является общественной ценностью, поэтому его включение, в программу средней школы и вуза – социальный заказ общества. В связи с переходом на коммуникативное обучение возросли возможности иностранного языка (английского языка) в решении актуальных задач современного общества в области воспитания подрастающего поколения и возрастания образовательного, воспитательного и развивающего потенциала предмета «иностранный язык». Поэтому большое внимание должно быть уделено структуре урока, его логике, характеру заданий организации всей работы преподавателя и обучаемых, которая все больше приобретает черты подлинного общения. Следовательно, активизируется деятельность обучаемых, активность их позиции на уроке, их положение не как объект обучения, а как субъекта учебной деятельности.

Проблемы эффективности педагогического общения занимают на сегодняшний день достаточно существенное место в современных психолого-педагогических исследованиях. Для начала, в нашей статье мы попытаемся ответить на вопрос: почему современные учителя общаются с детьми по-разному.

Одним из важнейших качеств любого педагога – это умение организовать учебный процесс таким образом, чтобы обеспечить создание благоприятной и творческой атмосферы на уроке. Для достижения этой цели учитель выбирает подходящий стиль общения, от которого зависит вербальная и невербальная сторона всего процесса коммуникации. В случае, если система общения реализована верно, у учащихся появится «стремление принять деятельное участие в учебном процессе» [Кан-Калик, с. 35]. При психологическом подходе общение определяется как специфическая форма деятельности и как самостоятельный процесс взаимодействия, необходимый для реализации других видов деятельности личности. Общение характеризуется содержанием, функциями и средствами. Содержание общения может быть различным: 1) передача информации; 2) восприятие друг друга; 3) взаимооценка партнерами друг друга; 4) взаимовлияние партнеров; 5) взаимодействие партнеров; 6) управление деятельностью и т.д. [Ступницкая с. 347].

Чтобы стать мастером, преобразователем, творцом, учителю необходимо овладеть закономерностями и механизмами педагогического процесса. Это позволяет ему педагогически, и мыслить и действовать, т.е. самостоятельно анализировать педагогические явления, расчленять их на составные элементы, осмысливать каждую часть в связи с целым, находить в теории обучения и воспитания идеи, выводы, принципы, адекватные логике рассматриваемого явления; правильно диагностировать явление – определять, к какой категории психолого-педагогических понятий оно относится; находить основную педагогическую задачу (проблему) и способы ее оптимального решения. Необходимая в деятельности учителя культура – речи – это четкая дикция, «поставленный голос», правильное дыхание и разумное использование в речи мимики и жестикуляции. Особенности умений и навыков педагогической техники состоят в том, что они проявляются только при непосредственном взаимодействии с детьми. Важнейшей предпосылкой профессионального продуктивного решения педагогической задачи при любой технологии является активно заинтересованное взаимодействие субъектов педагогического процесса - педагогов и воспитанников [Павлова, с. 6].

Педагогическое мастерство складывается из специальных знаний, а также умений, навыков и привычек, в которых реализуется совершенное владение основными приемами того или иного вида деятельности. Исходя из этого, в мастерстве педагога можно выделить четыре относительно самостоятельные части: 1) мастерство организатора коллективной и индивидуальной деятельности учащихся; 2) мастерство убеждения; 3) мастерство передачи знаний и формирования опыта деятельности; 4) мастерство владения педагогической техникой. В реальной педагогической деятельности эти виды мастерства тесно связаны, переплетаются и взаимно усиливают друг друга [Осипов, с. 12].

Особое место в структуре мастерства учителя занимает педагогическая техника. Это та совокупность умений и навыков, которые необходимы для эффективного применения системы методов педагогического воздействия на отдельных учащихся и коллектив в целом: умение выбрать правильный стиль и тон в обращении с воспитанниками, управлять их вниманием, чувства темпа, навыки управления и демонстрации своего отношения к поступкам учащихся и др. **Педагогическая техника** – это комплекс умений, позволяющих преподавателю **видеть, слышать и чувствовать** своих воспитанников. Выдающийся педагог А.С. Макаренко писал: «*Воспитатель должен уметь организовать, ходить, шутить, быть веселым, сердитым... себя так вести, чтобы каждое движение его воспитывало*» [Макаренко, с. 179]

Е.Л. Белкин представляет педагогический процесс как педагогическую систему, которая является частью социальной системы. Это педагогическая система состоит из шести элементов: *цели обучения и воспитания; содержание обучения и воспитания; технология обучения и воспитания (методы, приемы, формы); организационные формы; педагог; учащиеся*. Естественно, этот процесс осуществляется между преподавателем и учащимися (рис. 1).

В настоящее время все большее распространение получает концепция гуманистического воспитания. Цель гуманистического воспитания – всесторонне и гармонично развитая личность, формирующаяся на основе саморазвития и самореализация. Цель гуманистического воспитания выдвигает и адекватные ей задачи, к числу которых можно отнести:

1. Оказание помощи в построении личностных концепций, отражающих перспективы развития физических и духовных задатков и способностей, творческого потенциала, а также осознание ответственности за результаты деятельности.
2. Раскрытие норм гуманистической морали (*доброты, взаимопонимания, милосердия, сочувствия и др.*) [Лачугин, с. 11].

Отсутствие дисциплины на уроке – большая проблема для многих учителей. Многие советы и подсказки базируются на универсальной политике поведения преподавателя – политике твердости без агрессии. Тем не менее преподавателю постоянно нужно держать в голове ответит на вопросы «Что я делаю в этом классе?», «Что я хочу дать каждому конкретному ученику и почему для меня это важно», «Почему мне нужно выстроить отношения с каждым учеником для того, чтобы он мог хорошо учиться». Найти для себя ответы на эти вопросы, учитель получает дополнительную мотивацию и силы для реализации своих целей. Говоря о факторах эффективности общения нельзя не упомянуть и о силах педагогического общения. Здесь же лишь отметим, что с помощью многочисленных исследований и экспериментов было установлено, что наиболее эффективно решать педагогические задачи позволяет демократический стиль, при котором преподаватель учитывает индивидуальные особенности учащихся, их личный опыт, специфику их потребностей и возможностей.

При гуманистическом подходе к обучению исчезают характерные для учебного процесса познавательный барьер, снижающей мотивацию обучающихся, побуждающие их к раздражительности и даже грубости, вынуждающие переключать внимание на другие, более благополучные и «безопасные» виды деятельности и «выпадать» из учебного процесса.

При таком подходе создаются положительные условия для активного и свободного развития личности в деятельности. В общем виде эти условия сводятся к следующему:

- 1) обучающиеся получают возможность свободного выражения своих мыслей и чувств в процессе общения;
- 2) каждый обучающийся группового общения остается в фокусе внимание остальных;
- 3) самовыражение личности становится важнее демонстрации языковых знаний;
- 4) поощряются пусть противоречивые, парадоксальные, даже «неправильные» суждения, но свидетельствующие о самостоятельности обучающихся, об их активной позиции;
- 5) языковой материал соответствует речемыслительными возможностями говорящего;

Развивающая функция обучения реализуется в форме вовлечения учащихся в различные виды деятельности, направленные на обогащение *творческого воображения, мышления, памяти, речи*. Вовлекая учеников в учебную деятельность, преподаватель развивает имеющиеся у них знания и навыки. К развивающему обучению предъявляется ряд общих требований, важнейшими из которых являются *целенаправленность, мотивация, практическая направленность и стадийность обучения, а также наличие обратной связи*.

Мы учителя, - поборники правильных ответов и высоких стандартов правильности, однако на этом пути нас поджидают две ловушки, следовательно, существуют две категории в рамках методики «Правильно есть правильно». 1) **Добейтесь правильного ответа.** Великие учителя хвалят учеников за старания и усилия, но никогда не путают это с истинными совершенством. Если в правильном ответе чего-то не хватает, он приобретает знак «минус». Не в коем случае нельзя говорить: «Правильно! Но кое-что недостает». Зачастую наилучший способ сохранить в данной ситуации позитивный настрой обсуждения заключается в том, чтобы просто и благожелательно похвалить ученика за его усилия и при этом четко донести до него мысль, что теперь вы ожидаете от него последнего шага, отделяющего его от стопроцентно верного отчета. Для этого можно использовать фразы, приведенные ниже.

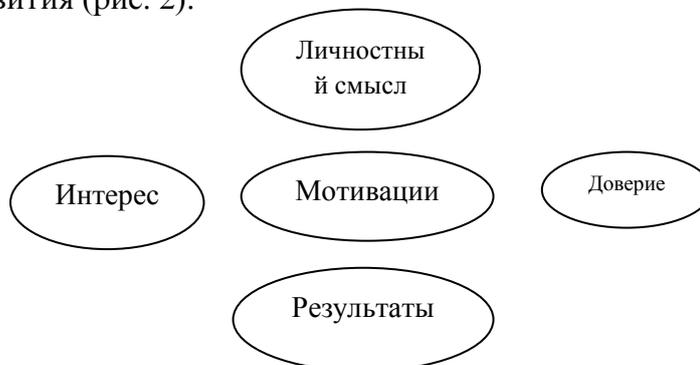
- Мне понравился твой ответ. А может, теперь ты доведешь нас по этому пути до самого конца?
- Мы почти у цели. Как ты думаешь, что еще осталось?
- В целом мне почти все нравится...
- А попробуй-ка развить свою мысль еще чуть-чуть.
- Хорошо, но есть еще кое-что.

2) **Добейтесь правильного ответа на поставленный вопрос в нужный момент.** Иногда ученики, желая показать, какие они умные, начинают забегать вперед, опережая вопросы учителя, но принимать ответы, выпадающие из нужной последовательности, рискованно. 3) Поощряйте использование технических терминов. Хороший учитель учит детей формулировать правильные ответы с использованием терминов, уже достаточно им знакомых, чтобы применять их уверенно [Дуг, с. 61].

Важно отметить, что ряд педагогических принципов из числа тех, которые разделяют школы, напрямую связаны с проблематикой данной статьи.

1. «Желание ребенка учиться, в какой бы форме оно не проявилось, должно поддерживаться из любой точки диалога учитель-ученик»;
2. «Учебную активность следует поддерживать свободной выбора форм учебного поведения, обеспечение которой – одна из основных задач современной школы»;

Одним из основных барьеров, стоящих перед учителем в отношении учебной мотивации, является дефицит в компетентном выборе эффективных средств ее поддержания и развития (рис. 2).

Наша жизнь переживает, как эмоциональные взлеты, так и падения. Никто не спорит, легко учиться, когда есть желание и энтузиазм, но что делать, когда подобного и близко нет? Только та мотивация, которая исходит изнутри, из личных желаний и предпочтений учащихся, - действительно может являться ответом. Интересы, желания, намерения, задачи и цели играют инструментальную роль в системе мотивационных факторов.

Итак, педагог должен управлять своим поведением, эмоциями, настроением, социально-перцептивными способностями, техникой речи; воздействовать на личность и коллектив, раскрывая технологическую сторону процесса воспитания и обучения. Внешний вид педагога должен быть эстетически выразителен; прическа, костюм, украшение в одежде – подчинены решению педагогической задачи, т.е. эффективному воздействию на формирование личности воспитанника [Якушева, с. 44]. Тем не менее, стиль общения и культура учителя английского языка крайне важны с точки зрения их влияния на желание школьников изучать иностранный язык (английский язык.). Доброжелательность, чувства такта общая культура учителя способны создавать благоприятные условия для развития этого желания.

Таким образом, грамотная иноязычная и родная речь, стиль общения и культура в целом, являясь составной частью имиджа учителя английского языка, оказывают большое влияние на мотивацию учеников к изучению иностранного языка.

Литература:

1. Берман И. М. Методика обучения английскому языку в неязыковых вузах/И.М. Берман. - М.: Высшая школа, 2013. – 148 с.
2. Кан – Калик В.А. Учителю о педагогическом общении. М., 1987. – 190 с.
3. Кочергина Е.И. Развивающий потенциал школы: опыты нелинейного проектирования/Новое в психолого-педагогических исследованиях.-2013,№2.-120с.
4. Лачугина Ю.Н. Психология и Педагогика. Ч. 2 Педагогика: учебное пособие/Ю.Н. Лачугина. Ульяновск: УлГТУ, 2008. – 52 с.
5. Лемов Дуг. Мастерство учителя. Проверенные методики выдающихся преподавателей/Дуг Лемов; пер.с англ. О. Медведь.-М.: Манн, Иванов и Фербер, 2014. – 416 с.
6. Макаренко А.С. Проблемы школьного советского воспитания//Соч.: в 7 т. – Т.5. – М.: АПН РСФСР, 1958. – 558 с.

7. Осипова С.И. Основы педагогического мастерства. «Технологическое образование». Красноярск, 2008. – 80 с.
8. Павлова Н.А. Педагогическое мастерство и педагогические технологии учителя. МКОУ БГО Воронежский область, 2016. – 80 с.
9. Ступницкий В.П. Психология: Учебник для бакалавров/В.П. Ступницкий, О.И. Щербакова, В.Е. Степанов. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2013. – 520 с.
10. Супрун Е.П. Проектная технология как основа личностного развития и коммуникативной компетенции. Свислочь, 2011. – 51 с.
11. Якушева С.Д. Основы педагогического мастерства: учебник. 2-е изд. стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2009. – 256 с.
12. Ясюкова Л.А. Реформирование образования: цели и проблемы/Школьные технологии. – 2011. - № 5.

ВОСИТАҶОИ ТЕХНОЛОГИИ БАЛАНД БАРДОШТАНИ САМАРАНОКИИ ҲАВАСМАНДГАРДОНИИ ХОНАНДАГОН ДАР ДАРСҶОИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ

Ин мақола саволҳои ҳалли профилактикии проблемаи педагогиро тавассути ҳавасмандкунӣ ва ҳамоҳангсозии субъектҳо ва объектҳои раванди педагогикӣ - омӯзгорон ва хонандагон баланд мебардорад. Мақол низ нақш ва ҷойгоҳи воситаҳои ҳавасмандгардонии муошират дар дарсҳои забони англисиро меомӯзад, роҳнамо барои беҳтар кардани раванди омӯзиши забонҳои хориҷӣ бо роҳи ҳавасманд кардани воситаҳои коммуникатсионӣ мусоидат мекунад. Дар рафти таҳқиқоти мо фаҳмидем, ки дар ин сурат малакаи омӯзгорон барои ташвиқ, ҳавасманд кардан, ҳавасмандгардонӣ ва ҳавасмандии фарогирии хонандагон дар раванди омӯзиш иборат аст, ки қобилияти муҳтавои мазӯро ҷалб мекунад ва тарзи фаъолиятҳои маърифати хонандагонро дар ҳаргуна марҳилаҳои эҷодкорӣ ва самаранокӣ нишон медиҳад. Инчунин ошкор гардид, ки устодон бо эҷоди муҳтавои педагогӣ алоқаманд аст ва эҷодиёти педагогӣ чизи нав аст ва аз ин рӯ, барои хонандагон шавқовар аст.

Калидвожаҳо: воситаҳои коммуникатсионӣ, раванди алоқа, омӯзиши англисӣ, тарзи коммуникатсия, ҳавасмандкунӣ, ҳавасмандкунӣ, дастгирии, педагогика, психология.

ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЙ СПОСОБ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ МОТИВАЦИИ УЧЕНИКОВ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

В данной статье поднимаются вопросы профессионального продуктивного решения педагогической задачи путем мотивирования, стимулирования, тесного взаимодействия субъектов и объектов педагогического процесса - педагогов и воспитанников. А также в статье исследуются роль и место мотивационных средств общения на уроках английского языка, приводятся методические рекомендации по оптимизации процесса обучения иностранному языку посредством стимулирования средств общения. В ходе нашего исследования мы выяснили, что в данном случае мастерство учителя возбуждать, мотивировать, вовлечь, стимулировать, формировать познавательный интерес у учащихся в

процессе обучения состоит в умении сделать содержание своего предмета привлекательным, а способы познавательной деятельности учащихся разнообразным, творческими, продуктивными. Также было выявлено, что мастерство учителя неразрывно связано с педагогическим творчеством, а педагогическое творчество – это нечто новое и, следовательно, интересное для учащихся.

Ключевые слова: средства общения, процесс коммуникации, обучение английскому языку, стиль общения, мотивация, стимулирование, поддержка, педагогика, психология.

TECHNOLOGICAL WAY OF INCREASING TO EFFICIENCY TO MOTIVATIONS PUPIL ON ENGLISH LESSON

In given article rise the questions of the professional productive decision of the pedagogical problem by way motivation, stimulation, close-fitting interaction subject and object of the pedagogical process - a teacher and pupils. As well as in article are researched role and place motivation facilities of the contact on lesson of English, happen to the methodical recommendations on optimization of the process of the education foreign language on facility of the stimulation of the facilities of the contact. In the course of our studies we have realized that in this instance skill of the teacher to agitate, motivate, stimulate, form the cognitive interest beside learners in process of the education consists in skill to do the contents of its subject attractive, but ways to cognitive activity of learners varied, creative, and productive. Also, was revealed that skill of the teacher indissoluble is connected with pedagogical creative activity, but pedagogical creative activity - something new and, consequently, interesting for learners.

Keywords: facility of the contact, process to communications, education English, style of the contact, motivation, stimulation, support, pedagogy, psychology.

*Сведения об авторе: Сангимадов Ф.Х., ассистент кафедры иностранных языков и методики КГУ имени А. Рудаки. Адрес: РТ, 735360, г. Куляб, улица С. Сафарова 16.
E-mail: sangimadov1979@mail.ru, тел: (+992)985-27-59-49.*

*Information about the author: Sangimadov F.Kh., assistant of foreign languages and methodic department of the KSU named after A. Rudaki. Address: RT, 735360, Kulob town, street S. Safarov 16.
E-mail: sangimadov1979@mail.ru, mob: (+992)985-27-59-49.*

НАГЛЯДНОСТЬ, ТЕХНИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА ОБУЧЕНИЯ И ПРИМЕНЕНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

Акбарова М.Н.

Кулябский государственный университет имени Абуабдуллох Рудаки

Информационный взрыв породил множество проблем, важнейшей из которых является проблема обучения. Особый интерес представляют вопросы, связанные с автоматизацией обучения, поскольку «ручные методы» без использования технических средств давно исчерпали свои возможности.

Наиболее доступной формой автоматизации обучения является применение компьютеров, то есть использование машинного времени для обучения и

обработки результатов контрольного опроса знаний учащихся. Представление различного рода «электронных учебников», методических пособий на компьютере имеет ряд важных преимуществ. Во-первых, это автоматизация как самого процесса создания таких, так и хранения данных в любой необходимой форме. Во-вторых, это работа с практически неограниченным объемом данных.

Сравнительная новизна предметов «Математика» и «Информатика», нестабильность содержания, разнотипность технических и программных средств, недостаточная разработанность методики преподавания информатики вынуждают нас вновь и вновь возвращаться к отбору содержания, средств и методов преподавания курса. Но при любом выборе необходимо соблюдение некоторых общих дидактических принципов: - принцип научности; - принцип последовательности и цикличности; - принцип сознательности усвоения деятельности; - принцип доступности содержания; - активность и самостоятельность; - индивидуализация и коллективность обучения; - эффективность учебной деятельности; - связь теории и практики; - принцип наглядности или, как еще говорится, наглядные методы содержания и деятельности.

Под наглядными методами обучения понимаются такие методы, при которых усвоение учебного материала находится в существенной зависимости от применяемых в процессе обучения наглядного пособия и технических средств. Наглядные методы используются во взаимосвязи со словесными и практическими методами обучения и предназначаются для наглядно-чувственного ознакомления учащихся с явлениями, процессами, объектами в их натуральном виде или в символическом изображении с помощью всевозможных рисунков, репродукций, схем и т.п. В современной школе широко используются с этой целью экранные технические средства в паре с компьютерами.

Наглядные методы обучения условно можно подразделить на две большие группы: метод иллюстраций и метод демонстраций.

-Метод иллюстраций предполагает показ ученикам иллюстративных пособий, плакатов, таблиц, картин, карт, зарисовок на доске, плоских моделей и пр.

- Метод демонстраций обычно связан с демонстрацией приборов, опытов, технических установок, кинофильмов, видеофильмов и др.

Вообще наглядность является неотъемлемой чертой преподавания информатики в силу гибкости содержания понятия «информация»: одну и ту же информацию можно представить в виде множества графических образов. Например, блок-схемы (они наглядно представляют структуру небольшого алгоритма и процесс его исполнения), таблицы исполнения, демонстрация учителем образца деятельности за компьютером при работе с готовой программой.

Например, для объяснения одного из пунктов темы «Аппаратное обеспечение компьютера» можно использовать плакат «Компьютер и информация», на котором представлены устройства ввода-вывода информации, процессы хранения и обработки информации.

Активное использование информационных и коммуникационных технологий в учебно-воспитательном процессе формирует новую педагогическую технологию обучения.

Наблюдения специалистов показали, что работа в компьютерных сетях актуализирует потребность учащихся быть членом социальной общности. Отмечаются улучшение грамотности и развитие речи детей через телекоммуникационное общение, повышение их интереса к учебе и, как следствие, общий рост успеваемости. Внедрение новых технических средств в учебный процесс расширяет возможности наглядных методов обучения.

Компьютерный класс предоставляет множество дидактических возможностей, таких как: - подача дозированной текстовой информации на экраны мониторов учащихся или на экран от проектора; - организация коллективной мыслительной деятельности; - контроль знаний; - работа с электронными учебниками; - возможности глобальной сети Интернет; - возможности прикладного программного обеспечения.

Из опыта использования пакета прикладных программ Microsoft Office – 2007 следует отметить следующее:

1. Microsoft Word – это программа, предназначенная для печатания и редактирования любого текста. Что даёт мне Word? Во-первых, изготовление раздаточного материала (контрольные, самостоятельные работы, и т. д.); а личное задание повышает восприятие и понимание задания обучающимися; во-вторых, это возможность качественно заниматься оформлением творческих работ (отчёты, проекты, рефераты, презентации и т. д.), классных комнат и школы.

2. Microsoft Access – программа, предназначенная для формирования баз данных. Эту программу я использую для ведения личных дел обучающихся своего класса.

3. Microsoft Publisher – программа, предназначенная для изготовления почётных грамот, визиток, приглашений, календарей и т. д. Я использую эту программу для создания наградных документов, разработок и сценариев различных классных и общешкольных мероприятий.

4. Microsoft Power Point – программа, о возможностях которой я подробно расскажу в исследовательской части.

Преимущество представления информации в виде презентации над информацией в виде речи состоит в том, что комментируя материал, который находится на слайдах, учитель может более подробнее остановиться на определённых моментах. А ученик, используя управляющие кнопки, может самостоятельно вернуться к нужной информации, также он сможет не только прочитать или увидеть, но и прослушать с помощью наушников записанные учителем комментарии. Наиболее важную информацию на слайде можно санимировать. Анимация – очень важный элемент в презентации. Движение отдельных частей слайда привлечёт внимание учащегося, и он, в свою очередь, на анимированной информации заострит своё внимание. Всё это повышает интерес к обучению и способствует более качественному усвоению нового материала. А если обучающийся сам участвовал в процессе создания презентации, то это только стимулирует желание приобретения новых знаний.

В основе формирования и развития творческого потенциала своих учеников мы видим использование разных форм творческой работы на уроках: ролевые игры, мозговой штурм, творческие задания по заданной теме и создание творческих проектов. Метод проектов - это гибкая модель организации учебного процесса, ориентированная на самореализацию учащегося путем развития его интеллектуальных и физических возможностей, волевых качеств и творческих способностей в процессе создания под контролем учителя новых «продуктов». В процессе проектной деятельности у школьников развиваются следующие способности: - коммуникативные; - личностные; - социальные; - литературно-лингвистические; - математические; - художественно-соматические; - манипулятивные; - технологические.

Учащиеся создают проекты как по информатике («Основные устройства ПК», «Компьютерные вирусы и борьба с ними», «Улыбка за скобкой или феномен смайлика» и др.), так и межпредметные: информатика - биология, информатика - история, информатика – психология.

Один из последних проектов – «Домик в деревне», был выполнен в этом году обучающимися 11 классов в рамках изучения темы «Векторная графика». Перед вами работа Борзенкова Виктора.

5. Microsoft Excel – эта программа является самым лучшим помощником учителям любой образовательной области, а также тем, кто представляет информацию в виде таблиц.

Во время обучения в школе учащимся приходится решать задачи в том числе и по физике. При решении таких задач обучающиеся очень много времени тратят на обработку результатов измерений (обычно - это вычисления на калькуляторе) и их оформление (заполнение таблиц в тетради и построение графиков). Времени на анализ полученных результатов, очень часто, остается мало или вообще не остается. Рутинную работу по расчетам и оформлению результатов было предложено переложить на «плечи» компьютера.

Для этих целей мной разработан элективный курс «Решение задач по кинематике с использованием табличного процессора Excel».

В настоящее время система образования всей нашей страны пришла к введению единого государственного экзамена, который предусматривает в основном тестовую форму проверки знаний выпускников. Мною разработано пособие «Технология создания тестов в среде табличного процессора Excel», с помощью которого можно самостоятельно создавать тесты, которые помогут не только при подготовке обучающихся к единому государственному экзамену, но и проводить систематические опросы с использованием компьютерных технологий.

В настоящее время преподавание информатики невозможно себе представить без использования различных компьютерных учебных курсов, электронных учебников и книг, мультимедийных энциклопедий, тренажеров различных видов, контролирующих систем для автоматизированного тестирования.

В школах накопился достаточно обширный материал, состоящий из мультимедийных дисков по разным предметам; в том числе и по информатике («Самоучитель по Microsoft Office», Практические курсы Word, Excel; Web-дизайн, «Обучение мультимедиа. Работа со звуком», Компьютерная графика и дизайн», «Информатика 9-11» и т.д.).

Подводя итоги, следует отметить, что практически любой учитель при желании может использовать мультимедийные пособия или создать свои электронные презентации (именно по той теме, которая необходима на уроке), а также создавать тесты для своих уроков (именно с теми вопросами, которые необходимы учителю). Именно использование современных технологий позволяют сделать урок современным, более увлекательным и интересным для учащихся.

Литература:

1. Абдулгалимова Г.Н. Модель использования компьютерного тестирования в процессе информационной подготовки специалистов/Г. Н. Абдулгалимова// Информатика и образование. - 2008. - №7. - С. 113-115

2. Азимов Э.Г., Шукин А.Н. Новый словарь методических терминов и понятий. Теория и практика обучения языкам.-Москва,2009.-М.: ИКАР.- 448 с.

3. Аликина Е.Б. Комплект учебно-методических материалов к учебному модулю: «Использование цифровых образовательных ресурсов (ЦОР) в школьном курсе математики (для курса ГОС ВПО ОПД Ф.09 «Информационные технологии в физико-математическом образовании)». Конспект лекций//URL: <http://сog>.

4. Бабанский Ю.К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе. -М.: Просвещение, 1985.-208 с.

5. Башкатова Ю. В. Применение новых информационных технологий в изучении теории функций комплексной переменной: Дис. ... канд. пед. наук:

Москва, 2000 -147 с. РГБ ОД, 61:01-13/243-2

6. Матюшкин А.М. Психология мышления. Мышление как разрешение проблемных ситуаций: учебное пособие/А.М. Матюшкин. - Москва: Университет, 2009. - 190 с.

7. Погорелов А.В. Геометрия: учеб. для 7-11 кл. общеобразоват. учреждений/ А.В. Погорелов. - М.: Просвещение, 2000. - 383с.

8. Поздняков С.Н. Моделирование информационной среды как технологическая основа обучения математике: Автореф. дисс. . д-ра пед. наук.-М.-1998.-34 с.

9. Прокопенко Н. И. Учебно-методический комплект модуля: Использование ИКТ в обучении математике и новые возможности в развитии проектной деятельности школьников. Конспект лекций.

10. Роберт И.В. Современные информационные технологии в образовании: дидактические проблемы; перспективы использования.-М.: Школа-Пресс, 1994. - 205 с.

АЁНИЯТ, ВАСОИТИ ТЕХНИКИИ ТАЪЛИМ ВА ИСТИФОДАИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ МУОСИРИ ИТТИЛООТӢ ДАР ДАРСҲОИ МАТЕМАТИКА

Мақола ба хусусиятҳои аёният, васоити техники ва истифодаи технологияҳои муосири иттилоотӣ дар дарсҳои математика баҳшида шудааст. Ба андешаи муаллифи мақола, раванди воридшавии мактаб ба фазои ҷаҳонии таҳсилот такмил ва таҷдиди равонашавии ҷиддӣ таркиботи компютерӣ-иттилоотиро талаб мекунад. Таркиши иттилоотӣ проблемаҳои зиёдеро ба бор овард, ки муҳимтарини онҳо проблемаи таҳсилот мебошад.

Мулоҳизаҳои худро ҷамъбаст намуда, муаллиф меафзояд, ки омӯзгор бо доштани майлу хоҳиш метавонад дастурҳои мултимедӣ истифода намояд ва ё презентатсияҳои электронии худро эҷод кунад, ки аз рӯи мавзӯ дар дарс зарурат доранд, ҳамчунин метавонад саволномаҳои барои дарсҳои худ таҳия намояд (маҳз бо саволҳои, ки барои омӯзгор заруранд). Маҳз истифодаи технологияҳои муосир имкон медиҳанд, ки дарс муосиртар, ҷаззобтар ва шавқмандтар барои муҳассилин гардонидани шавад.

Калидвожаҳо: технология, дарс, васоити муосир, истифода, аёният, презентатсияҳои электронӣ, дастурҳои мултимедӣ.

НАГЛЯДНОСТЬ, ТЕХНИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА ОБУЧЕНИЯ И ПРИМЕНЕНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

Статья посвящена особенностям наглядности, технических средств и использования современных информационных технологий на уроках математики. По мнению автора статьи, процесс вхождения школы в мировое образовательное пространство требует совершенствования, а также серьезную переориентацию компьютерно-информационной составляющей. Информационный взрыв породил множество проблем, важнейшей из которых является проблема обучения.

Подводя итоги, автор отмечает, что практически любой учитель при желании может использовать мультимедийные пособия или создать свои электронные презентации (именно по той теме, которая необходима на уроке), а также создавать тесты для своих уроков (именно с теми вопросами, которые необходимы учителю). Именно использование современной технологии позволят сделать урок современным, более увлекательным и интересным для учащихся.

Ключевые слова: технология, урок, современные средства, использование, наглядность, электронные презентации, мультимедийные пособия.

VISIBILITY, TECHNICAL MEANS OF TEACHING AND APPLICATION OF MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES IN MATHEMATICS LESSONS

The article is devoted to the features of visualization, technical means and use of modern information technologies in mathematics lessons. According to the author of the article, the process of entering the school in the world educational space requires improvement, as well as a serious reorientation of the computer and information component. The information explosion has generated many problems, the most important of which is the problem of education.

Summing up, the author notes that almost any teacher can use multimedia manuals or create his own electronic presentations (on the topic that is necessary in the lesson) if desired, and also create tests for his lessons (precisely with those questions that are necessary for the teacher). It is the use of modern technologies that will make the lesson more modern, more interesting and interesting for students.

Keywords: technology, lesson, modern means, use, visualization, electronic presentations, multimedia manuals.

*Сведения об авторе: Акбарова М.Н., ассистентка кафедры начального обучения КГУ им. А.Рудаки. Адрес: 735360, РТ, г.Куляб, ул.С.Сафарова-16.
Тел.: (+992) 988-26-14-34.*

*Information about the author: Akbarova M.N., assistant of the Department of elementary education of KSU named after A.Rudaki. Address: 735360, RT, Kulob, S.Safarov St.-16.
Mob: (+992) 988-26-14-34.*

МУОШИРАТИ ПЕДАГОГӢ ЯКЕ АЗ ОМИЛӢОИ САМАРАБАХШГАРДОНИИ ТАЪЛИМУ ТАРБИЯИ НАСЛИ НАВРАС

Назарова Х.З., Миров И.О.

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ

Дар шароити ҳозира роли тарбиятгари асосии насли наврас мураббӣ-муаллим боз ҳам афзӯда, масъалаҳои муносибати байни мураббияю кӯдак, муаллиму хонанда ниҳоят муҳим мегардад.

Муошират ба одамон ин илм ва санъат аст, инчо ҳам истеъдоди табиӣ ва ҳам маълумот нақши асосиро мебозад. Аз ҳамин нуқтаи назар ҳар шахсе, ки дар ҳаёт муваффақияту музаффарият ба даст овардан меҷӯяд, бояд нозуқиҳои ин илм ва санъатро омӯзад [3, 147].

Махсусан, одоби муоширати педагогӣ аҳамияти калон пайдо мекунад. Мураббӣ - муаллим шахсе мебошад, ки кӯдаконро савод меомӯзонад, барои онҳо олами донишро мекушояд. Ӯ инсонест хирадманду муътабар, тарбиятгари хулку атвори нек, дилу нияти соф, вичдони пок ва нигоҳдорандаи машъали маърифат. Ин, албатта, беҳуда нест, мураббӣ-шахсест, ки ақлу заковат, нури чашм, меҳру муҳаббат, гармии дили худро ба фарзандони меҳнаткаш мебахшад ва бо ин худро хушбахт мешуморад. Чунинанд сифатҳои наҷиби педагоги асил, ки бе онҳо мураббии ҳақиқӣ шудан амри маҳол аст.

Кӯдакитонҳои ҳозира маҳз чунин мураббияҳоро талаб менамояд, ки қору ҳаётшон, ҳикмати зиндагӣ, эътиқоду садоқат, симои маънавию наҷӯкорашон намунаи ибрати кӯдакон бошад. Зеро ки синнусоли томақтабӣ давраест, ки ба тақлидкории худ характернок аст. Кӯдакон ба ҳама қори неку бад тақлид мекунанд. Бинобар ин аз мураббӣ талаб карда мешавад, ки дар ҳалқаи тарбиятгирандагони худ намунаи ибрат бошад.

Ба ин натиҷаҳо дар сурате муваффақ гардидан мумкин аст, ки агар мураббӣ ҳангоми муносибати байниҳамдигарӣ бо кӯдакон асосҳои одоби муоширати педагогиро ба хубӣ риоя кунад.

Бе муоширати дурусти педагогӣ: муносибати ҳақиқии инсонӣ, меҳру муҳаббати пок ба кӯдаки хӯрдсол, сухани нарму самимӣ, истифодаи мимикаю ишораҳои ўҳдабаронаи педагогӣ, меҳнати ҳалолу ҳисси масъулиятшиносӣ устои касби педагогӣ шудан мумкин нест. Дар такти педагогӣ ё одоби муошират бо бачагон самимона муносибат кардани муаллим муҳим аст. Чунончи, бо қаҳру ғазаб, вале бо дилсӯзӣ ва самимона бо бача муроҷиат кардани як муаллим нисбат ба муаллими дигар, ки бо бача мулоим гап мезанаду, вале «ҳисси дилсӯзӣ» надорад ба бача бисёртар ва хубтар таъсир мебахшад [1, 334]. Ман,- навиштааст мураббии боғчаи №5 шаҳри Кӯлоб Турсунбӣ Давлатова ба ҳаракатҳои оддӣ машқҳои сухандонию худбаҳодиҳиҳои танқидона нисбат ба худ ба дараҷаи мураббии ҳақиқӣ омада расидам. Ман 15-20 маротиба тобиши ибораҳои ин ҷо биё, дуруст нишин, бисёр нағзро тағир медиҳам, оҳангҳои суханрониро дигар мекунам.

Мо хуб медонем, ки дар ҷамъият ҳам одоби умумиинсонӣ вучуд дораду ҳам одоби касбӣ. Хулқу одоби умумиинсонӣ ҷиҳатҳои маълуми ахлоқи инсонӣ, некӣ, дӯстӣ, ҳамраъӣ ва дигарҳоро дар бар мегирад.

Одоби касбӣ бошад ба ҷиҳатҳои хоси касб вобастагӣ дорад. Масалан, хизматчиёни ҳарбӣ аз якдигар бо оҳанги сухан ва рафтори худ фарқ мекунад. Дар педагогикаи муосир талаботҳои нисбати муаллим хело ҳам зиёданд. Яке аз ин гунна талаботҳои хушмуомила будани муаллим мебошад [6, 11.]

Барои ҳамин ҳам, тарзи муомилаи духтури табобаткунанда, муаллим, қумандон ва одоби ҳар як шахс бо қонуну қоидаҳои ҷамъиятӣ муайян карда шудааст. Масалан, ҳуқуқ ва вазифаҳои муаллим дар қонун оид ба маорифи халқ, ҳуқуқ ва вазифаҳои волидайн, қонун дар бораи масъулияти падару модар дар бораи таълиму тарбияи фарзанд, ҳуқуқ ва вазифаҳои хонандагон дар концепсияи мактаби миллӣ муайян карда шудаанд.

Одоби муоширати педагогӣ бошад аз ҳар як мураббӣ - муаллим риоя намудани қонунро дар бораи маорифи халқ талаб менамояд. Мураббӣ - муаллим бо дастпарварони худ на танҳо одобу ахлоқро ёд медиҳад, балки онҳоро ба таълими системаноки мактабӣ тайёр мекунад. «Муаллими халқ ҳақиқатан ташаккулдиҳандаи тинату сирати насли ҷавон, шахси боэътимодест, ки ҷамъият ба ӯ азизтарин ва пурқиматтарин зодаи худ-фарзандон, орзую умед ва ояндаи худро бовар карда месупорад».

Мураббӣ - муаллим вазифаҳои педагогии худ - тарбияи насли наврасро дар сурате боифтихор иҷро карда метавонад, ки агар ӯ, пеш аз ҳама, кӯдакон, касбаш, фаннашро ниҳоят дӯст дорад ва дар муносибат ба кӯдакон, шогирдон, коркунони коллективи боғча ва умуман дар ҷамъият одоби муоширати педагогиро бо ҷиддият риоя намояд.

Дар рафти дарс муаллим бо сухани нарму гуворо бо рафтору амалҳои хонандагон таъсир мерасонад. Баъзан муаллим дар рафти дарс аз рафтори хонанда ҳисси норизоӣ баён карда, гоҳо овозашро дар шакли омирона, гоҳҳо дар шакли хоҳишу илтимос ифода менамояд. Дар мавриди дигар амр мекунад. «Санифа, охир ту дар синф танҳо нестӣ – ку!», «Ту бо ин амалат на танҳо ба ман, балки ба тамоми аҳли синф ҳалал мерасонӣ, диққату хотири ҳамсинфонатро парешон месозӣ».

Одоби муоширати педагогии мураббӣ бештар дар муносибати ӯ бо кӯдакон, бо падару модарон зоҳир мегардад. Агар мураббӣ - муаллим бо кӯдакон ва шогирдон ва бо волидайн онҳо нодуруст рафтор намояд, бовариашро аз даст диҳад, дар он сурат кори тарбиявии ӯ натиҷаи хуб нахоҳад дод.

Ман ҳама вақт кӯшиш мекардам, ки бо шавқ дарс диҳам, ба дарсшиканиҳо роҳ надихам,- ба хотир меорад муаллимаи мактаби №37 ноҳияи Ҳамадонӣ-Гуландом Набиева. Рӯзе толиба Наврӯзова Саодат ба дарс наомад. Рӯзи дигар ба мактаб омад. Ҳангоми сар шудани дарс ўро аз ҷой хезонда дуғу пӯписа кардам, тарсондам. Айби ман нест бо оҳанги изтиробона ҷавоб дод ў. Модарам нагузошт, назди хоҳарам ист гуфт, барои ҳамин ба мактаб омада натавонистам. «Рӯи модараш сиёх»- гуфтам ва боз чандон гапҳои дурушт задам, дили хонандаро нисбат ба худ сард кардам. Чунин одоби муошират қалби кӯдакро на танҳо ба мактабу ҷараёни донишхосилкунӣ, балки нисбат ба омӯзгор мекоҳонад.

Ҳоло хурсандиовар аст, ки аксарияти мураббӣни мо кӯшиш мекунамд, ки дар таълим ва тарбияи кӯдакон одоби муоширатро риоя намоянд. Чунки муошират як воситаи қонеъ гардонидани талаботи моддӣ ва маънавии одам ба шумор меравад. Дар баробари тағир ёфтани сохти сиёсӣ ва иқтисодии ҷомеа рушду ташаккул ёфтани намудҳои фаъолияти одамон мазмун ва шаклҳои муоширати онҳо ҳам бою ганӣ мегардад [4, 62].

Таҳлили фаъолияти педагогии муаллимон, мураббӣн ва бисёр педагогҳои мактабҳои маълумоти умумии ҷумҳури нишон медиҳад, ки дар ҷараёни таълим ва тарбия тарзи дурусти муомилаю рафторро ҷустуҷӯ намуда, дар боғча, мактаб барои барқарор намудани муносибати дурусти тарафайн шароит ба вуҷуд меоранд.

Чунон ки, амалиёти педагогӣ собит менамояд, мураббӣ-муаллиме, ки бо кӯдакон муомилаи дағал мекунад, эътибори онҳоро дар байни ҳамсолон, ҳамсинфон паст мезанад, ҳаргиз дар байни шогирдон эътибор пайдо карда наметавонад, гарчӣ суханҳои ў дар ҳаққи бачаҳо дуруст бошанд ҳам, онҳо эътибор намедиханд. Чунин системаи тарбия боиси ихтилофи байни мураббӣ ва кӯдак, муаллим ва коллективи хонандагон мегардад. Дар ин ҳолат ихтилофи байни онҳоро танҳо бо ҷораҳои маъмурӣ ҳал кардан лозим меояд. Ин бошад фаъолияти кӯдакони паст мекунад ва муносибати эҷодиашонро нисбат ба корҳои ҷамъиятӣ суст менамояд.

Маълум аст, ки ҳислати рафтори кӯдакони синни томактабӣ, коллективи хонандагони як синф ва умуман мактаб як хел нест. Яке зираку зехнаш тез, дигаре бетартибу беинтизому зехнаш сусттар, кӯшишу рағбати зиёд дорад, ҳисси кунҷковиаш зиёдтар, вале бо сабабҳои гуногун машғулияти дарсҳоро нағз аз худ карда наметавонад. Баъзан вақт муаллимони ҷудоғона сирру асрори ин гуна кӯдакони нафаҳмида, аз онҳо иҷрои вазифаи хонагиро талаб менамоянд, ўро сарзаниш мекунамд ва оқибат баҳои «2» мегузоранд ва билохира дар ин бора ба волидайн хабар медиҳанд, ки ин баъзан боиси мочарои оилавӣ мегардад.

Инсон дар рафти муошират метавонад ба шахси дигар таъсири психологӣ расонад, ки ин ба ҳолатҳои рӯҳӣ ва равандҳои маърифатии инсон таъсир мерасонад. Ба ин васила омӯзгори соҳибкасб истифода аз қонуниятҳои муошират метавонад ба хонандагон таъсири мусбӣи психологӣ расонида, онҳоро ҳамчун шахси баркамол ба воя расонад [1, 187].

Хонандаи синфи 7 Сӯҳроб дар ҷараёни дарс тез-тез ҳамёза мекашид, муаллим инро пай бурда, аввал шӯхиомез, сонӣ чиддӣ ба ў гуфт ба хона рафта, каме хоб кунад. Сӯҳроб бачаи хомӯшу боинтизом буд, вале ин маротиба ба ғазаб омада, ба муаллим гуфт: «Ман ба шумо ҳалал нарасондаам, шумо ба ман чӣ часпида истодаед?» Аз ин муомилаи Сӯҳроб муаллим ба ҳашм омад ва ба ў баҳои «2» гузошта таҳдид кард, ки аз ин ҳодиса падару модарашро огоҳ менамояд. Дар инҷо ҳақ ба ҷониби кӣ, оё муаллим дуруст рафтор кард? Муаллим намедонист, ки Сӯҳроб имшаб тамоман хоб накардааст. Ў тамоми шаб барои хомӯш қунонидани падари бадмасташ аз паси ў овора мегашт. Муаллим бошад сабаби инро нафаҳмида, аниқ накарда, ба Сӯҳроб сухани саҳт гуфт ва чунин муносибат ғайри

услугу одоби педагогӣ буд. Дар ин ҳолат муаллим бояд чӣ тавр рафтор мекард? Вай бояд мефаҳмид, ки барои чӣ Сӯхроби хомӯш, боинтизому хушмуомила ҳангоми дарс хоболуд буду тез-тез хамёза мекашид. Риоя намудани одоби муоширати педагогӣ на танҳо ҳангоми муомилаи байни муаллиму хонандагон, коллективи педагогии кӯдакостон, мактаб, балки байни аҳли ҷамъият ва падару модарон ҳам зарур аст.

Дар рафти муошират кӯшиш бояд кард, ки ҳар як одам аз қиёфаи шахси дигар пай барад, ки ӯ дар кадом ҳолати рӯҳӣ қарор дорад. Ӯ болидарӯху хушҳол аст ва ё вазъи рӯҳии ӯро ҳолати ранҷурию изтироб ва дарду алам фаро гирифтааст [4, 60].

Кӯдакостон, мактаб, ҳамчун муассисаи давлатӣ вазифадоранд, ки одамони ҳамаҷониба инкишофёфтaro тарбия карда ба камол расонанд. Ин чараён ҳисси масъулияти тамоми коллективи педагогиро барои тарбияи ҳамаҷонибаи кӯдакону хонандагон ва ягонагии қавлу амалро байни онҳо талаб менамояд. Аз ин рӯ одоби педагогӣ ба системаи муносибати байниҳамдигарии муаллимон дар чараёни таълим талаби қатъиян конкретиро пешбинӣ менамояд. Дар рафти таълим шинос намудани донишҷӯён ба фаъолияти касби муаллими ва дар онҳо ташаккул додани маҳорату малакаи қобилияти таҳассусӣ ва одоби муоширати педагогӣ бо як хонанда ва аҳли синф ин вазифаи Қоллечу Донишгоҳҳои Олӣ мебошад [7, 9].

Ин бошад коллективи тарбиядиҳандагонро водор месозад, ки дар фаъолияти худ бо кӯдакон аз рӯи талаби ягона, тарзи муомилаи ягона рафтор кунанд, зеро дар он ҷое, ки талаби ягонаи қору амал, тарзи ягонаи муомила бо кӯдакон вучуд надорад, қори тарбиявӣ натиҷаи дилхоҳ намедихад. Омӯзгор барои он ки дар синф шароити мувофиқро ба миён орад, бояд ба хонандагон тарзи худомӯзӣ, фикрронӣ, муошират, ислоҳи камбудихоро пешниҳод намуда, роҳҳои ҳалли онро фаҳмонад [10, 7].

Аз ин лиҳоз, коллективи педагогии мураббӣён ва муаллимон бояд аз рӯи методи ягонаи рафтор ва муомила бо хонандагон муносибат намоянд ва ин бояд асоси тамоми қорҳои тарбиявии ҳамаи муаллимону мураббӣён гардад.

Адабиёт:

1. Мустафоқулов Т., Нарзуллоева М. Асосҳои психологияи синусолӣ ва педагогӣ/Т. Мустафоқулов., М. Нарзуллоева.-Кулоб: 1993.-360 с.
2. Алиев С.Н Хусусиятҳои психологӣ қафомонии талабагон дар таълим/С.Н. Алиев//Маҷалаи «Маҷтаби Советӣ», №1 соли 1990-36 с.
3. Давлатов М. Психология/М. Давлатов.-Душанбе «Собириён», 2010. - 322 с.
4. Мустафоқулов Т., Давлатов М., Мирзоев Р., Амиршоев Р., Иззатова М., Ҳалимов А., Абдулвоҳидов С., Ҳалимов Р. Асосҳои психологияи умумӣ/Коллектив.-Душанбе: «Империа-л-групп», 2012.-416 с.
5. Маҳмудов Ш. К., Абдурашитов Н. Психологияи омӯзгорӣ/К.Маҳмудов, Н. Абдурашитов.-Душанбе: «Ирфон», 2011.-193 с.
6. Расулов Д., Сайдахмадов Л., Ғафқоров А. Педагогика/Д. Расулов, Л. Сайдахмадов, А. Ғафқоров.-Душанбе: «Студент», 2010. - 268 с.
7. Мустафоқулов Т., Қурбонов М.С., Шарипов А.А. Тарзу усулҳои омӯхтани психологияи маҷтабачагон/Т. Мустафоқулов, М. Қурбонов, А. Шарипов.-Душанбе: «Империа-л - Групп», 2014-72 с.
8. Мирзоев А., Мустафоқулов Т. Сухандонон сухан санҷида гӯед/А. Мирзоев, Т. Мустафоқулов//Рӯзномаи «Омӯзгор» с. 1992. -16с.
9. Мирзоев А., Мустафоқулов Т. Маҳбуби дилҳо/Т.Мустафоқулов, А. Мирзоев//Рӯзномаи «Хатлон»,1992.-16с.
10. Х. Қурбонзода. Салоҳиятноқӣ-талаботи таҳсилоти муосир/Х. Қурбонзода// Рӯзномаи «Омӯзгор», 2016. - 16 с.

МУОШИРАТИ ПЕДАГОГӢ ЯКЕ АЗ ОМИЛӢОИ САМАРАБАХШГАРДОНИИ ТАЪЛИМУ ТАРБИЯИ НАСЛИ НАВРАС

Яке аз соҳаҳои муҳими ташаккул ва зухуроти хусусиятҳои психикии шахс муошират ба шумор меравад. Дар ҷамъияти имрӯза муошират нақши асосиро иҷро намуда, яке аз роҳҳои асосии самарабахшгардонии сифати таълиму тарбияи насли наврас муоширати педагогӣ мебошад. Муошират шартҳои муҳими иҷтимоишавии одам ва талаботи ҳамешагии ӯст. Муносибатҳои одамон дар ҷомеа тавассути муошират амалӣ мегардад.

Калидвожаҳо: омӯзгор, муошират, таълим, тарбия, хонанда, мураббӣ-муаллим, ҷомеа, кӯдакистон.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ЭТИКЕТ (ПОДХОД), КАК ОДИН ИЗ ПРОДУКТИВНЫХ ФАКТОРОВ В ДЕЛЕ РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ И ВОСПИТАНИЯ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ

Общение является одним из основных факторов становления, личности и его психики. Играя важную роль в современном обществе, общение и педагогический подход (этикет) являются одним из основных методов продуктивного и качественного обучения и воспитания подрастающего поколения. Общение является основным социальным условием и постоянной (ежедневной) потребностью человека.

Этикет (общение) с людьми является искусством и наукой. Здесь основную роль играют природный дар, а также образование.

Поэтому, каждый, кто хочет достичь успехов в жизни, должен познать эту науку и это искусство.

Ключевые слова: учитель, общение, обучение, воспитание, ученик, педагог, воспитатель, общество, садик, этикет, нравственность.

PEDAGOGICAL ETIQUETTE (APPROACH), AS ONE OF THE PRODUCTIVE FACTOR IN DEAL OF THE DEVELOPMENT TO PERSONALITIES AND EDUCATION GROWING GENERATIONS

One of the most important areas of communication is the formation and the manifestation of the psychological characteristics of the person. In today's society, communication is one of the main ways of improving the quality of education and training of younger generation of pedagogical communication. Communication is an important human factor for humanity and its unique needs. People's relationships are practiced through communication.

Keywords: teacher, communication, education, tuition, caretaker, teacher, society, kindergarten.

Сведения об авторах: Назарова Х., ассистент кафедры философии КГУ имени А. Рудаки. Адрес: РТ, 735360, г. Куляб, улица С. Сафарова 16.

Миров И., ассистент кафедры общей физики КГУ имени А. Рудаки. Адрес: РТ, 735360, г. Куляб, улица С. Сафарова 16.

Тел: (+992) 918-31-67-42.

Information about the authors: Nazarov X., assistant of the Department of Philosophy of KSU named after A. Rudaki. Address: RT. 735360, Kulob, S. Safarov Street 16.

Mirov I., assistant of the Department of General Physics of KSU named after A. Rudaki. Address: RT. 735360, Kulob, S. Safarov Street 16.

Mob: (+992)981-08-31-42.

ХУСУСИЯТҲОИ ИНКИШОФИ ПСИХИКИИ КЎДАКОНИ МАҲДУДИЯТИ АҚЛОНИДОШТА

Шарипов Б.Ф.

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ

Дар асоси қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» (2.08.2011, №762), «Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (3.03.2006 №94), Консипсияи миллии таҳсилоти фарогир (инклюзивӣ) барои кӯдакони имконияташон маҳдуд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2015 ба тасвиб расид. Ва бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз «30» 04. 2011. таҳти №228 тасдиқ шудааст. Дар ҳуҷҷатҳои меъёри ва ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, барои баланд бардоштани масъулияти падару модарон дар таълиму тарбияи фарзанд ва ба таълим фаро гирифтани бачагони маҳдудияти ҷисмонӣ, қафомонии ақлонӣ, ноқисии биноию шунавоидошта чораҳои зарурӣ андешида шудаанд. Аз ҷумла, бобати баланд бардоштани таълиму тарбияи бачагон вазифаи падару модарон, муаллимон, ухдадорҳои онҳоро дар назди ҷомеа ва қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар тарбияи фарзанд» ба таври мушаххас муваззаф намуд, ки минбаъд ба таълиму тарбияи фарзандон диққати зарурӣ андешанд. Ҳамчунин ба таълим фаро гирифтани кӯдакони 6,7 - сола, ки маҳдудияти ҷисмонӣ, қафомонии муваққатии ҷисмонӣ рӯҳи доранд барои солим гардонии онҳо дар муассисаҳои махсуси таълимию тарбиявӣ машғулиятҳои махсус ба роҳ монда шуда, барои ташаққули қобилияти зехнию ақлонияшон чораҳои мушаххас бурда мешаванд. Вобаста ба ин бачагони норасоии узвҳои бинӣ, шунавоӣ ва аз ҷиҳати ақлонӣ суғат таракқикарда дар муассисаҳои махсуси таълимӣ барои баргараф намудани иллатҳои ҷойдошта машғулиятҳои назариявӣ амалӣ ва маҷмӯи чораҳои ташхисӣ психологӣ гузаронида мешавад.

Дар ҷумҳури ислоҳоти соҳаи маориф гузаронида шудааст ва ин ислоҳот системаи маорифро пурра фаро мегирад. Мувофиқи Консепсияи мактаби миллии тоҷик ислоҳот дар мактаби олии ду зинаи таълимиро дар бар мегирад; зинаи бакалавр ва магистратура. Барои тадбиқи амалии таълими дузинагӣ пеш аз ҳама зарур аст, ки китобҳои дарсӣ, тастурҳои таълимӣ ва методӣ аз нав таҳия ва таълиф карда шаванд. Махсусан, барои пурсамар тайёр кардани мутахассисони соҳаи психологияи махсус зарур аст, ки дар шууру ҳиссиёти мутахассисони оянда оид ба асосҳои назариявӣ методологияи психологияи махсус заминаи илмӣ фароҳам оварда, онҳоро бо мафҳумҳо, принципҳо ва методҳои психология шинос намоем.

Дар даҳсолаҳои охир шумораи шахсони аз ҷиҳати фикрӣ қафомонда ва дорои ноқисҳои узвидошта зиёд шудааст. Ин дар навбати худ барои ба танзимдарорӣ ва ислоҳи норасоҳои бачагон дониш ва маълумоти махсуси соҳавиро талаб менамояд.

Масъалаи мазкур ҳамеша дар маркази диққати сарвари давлат, Ҷаноби Олии Эмомалии Раҳмон буда нисбат ба кӯдакони имкониятҳои маҳдуди ҷисмонидошта, ятимон, бекасуқуй, ғамхорӣ намуда, барои муътадил рушду нумӯ ёфтани онҳо шароити мусоидро фароҳам овардааст.

Дар даҳсолаҳои охири асри ХХ дар бисёр мамлакатҳои дунё вобаста ба интегратсияшавӣ, муносибатҳои нави давлатдорӣ, дар ҷомеа нисбат ба бачагони маҳдудиятҳои ҷисмонидошта ва маъҷубу қафомонда тағйиротҳои муҳим ба вучуд омаданд. Тағйиротҳои ба вучудодама талаб менамояд, ки бачагони маъҷуб, ноқисҳои ҷисмонидошта ва аз ҷиҳати фикрӣ қафомонда аз тарзҳои муносибатҳои ҷамъиятӣ бояд дур намонанд. Бачагонро аз хӯрдсоли ба фаъолияти гуногун равона сохта ба бедоршавии талабот, хоҳиш, шавқу завқ ва ҳисси боварию,

худшиносӣ мусоидат карда, онҳоро соҳибқасб гардонида, ба ҳаёт тайёр намудан муҳим аст.

Суст инкишоф ёфтани психикаи кӯдакони аз ҷиҳати зехнию ақлонӣ қафомонда аз маҷмӯи барангезиши хусусиятҳои ирсию авлодӣ ё ин ки норасоии умумии ақлонӣ вобаста буда, онҳо ба шароити иҷтимоӣ, бо душвории зиёд мутобиқ мешаванд, алоқаманд аст. Хусусиятҳои асосии қафомонии зехнию ақлонии бачагон инҳо мебошанд: а) умумияти инкишофи психикӣ ва суст тараққӣ кардани тафаккури абстрактӣ; б) Бемасъулияти норасоии ақлонии кӯдакон.

Ҳангоми қафомонии рушди ақлонӣ, умумият ва инкишофи қисмҳои системаи асаб, нури психикии майнаи сар ба талаботи инкишофи психикӣ ҷавоб дода наметавонад. Қафомонии инкишофи психикӣ метавонад дар заминаи осебҳои пештар бардошташуда барои ба даст овардани дониш ва таҷрибаи ҳаёти монеа шавад. Қафомонии ақлонӣ, ин муваққатан нигоҳдории инкишофи нопурраи психикӣ буда, дар навбати аввал ба норасоии маҳоратҳо вобаста мебошад. Зеро дар давраи сатҳи умумии инкишофи ақлонӣ, маҳорати когнитивӣ, нутқӣ, гуфтугӯӣ ва иҷтимоӣ рушд меёбад. Қафомонии ақлонӣ ба дигар қисмҳои осебёфтаи психикӣ ба аъзои бадан таъсир мерасонад, аммо дар кӯдакони аз ҷиҳати зехнию ақлонӣ қафомонда норасоии гуногуни психикӣ мушоҳида мешаванд, ки фосилаи байни онҳо 3-4 маротиба дар муқоиса бо бачагони солим зиёдтар аст. Рафтори бачагони маҳдудиятдор дар рафти фаъолият аз бачагони солим фарқи кулӣ дорад, вале ин дар шароитҳои мувофиқи иҷтимоӣ ҳифз кардани дастгирии бачагон ва баргараф намудани норасоии системаи асаб, майнаи сар барои ба эътидол овардани вазъи психикии бачагон мусоидат менамояд. Қафомонии ақлонӣ нисбат ба норасоии маърифатӣ сабаби суст инкишоф ёфтани ақлу зехни бачагон мегардад.

Ҳамин тавр қафомонии зехнию ақлонӣ ба фаъолияти умумии фикрии бачагон мувофиқ буда, дар норасоии рафтор ва мутобиқшавии онҳо дар давраҳои гуногуни синнусолӣ муайян мегардад. Васеъ гардидани дараҷаи қафомонии ақлонӣ дар инкишофи бачагон 1-3%-ро ташкил медиҳад. Қафомонии рушди ақлонии бачагон ба дараҷаи таъсири осеби ақлонӣ вобаста аст.

Дараҷаи сабуки осебҳои бачагони аз ҷиҳати ақл қафомондаро аз миқдори умумӣ шартан 200 - нафар кӯдакон 95% ташкил медиҳад.

Дараҷаи миёнаи қафомонии ақлонӣ аз 100-нафар 10% -ро ташкил медиҳад.

Дараҷаи вазнини қафомонии ақлонӣ аз 80 - нафар 4%-ро ташкил медиҳад.

Дараҷаи вазнинтар ва пасттари зехнию ақлонӣ аз 70 - нафар кӯдакон 1%-ро ташкил медиҳад.

Таснифоти қафомонии ақлонӣ ва зехнӣ, ки дар боло шарҳ додем, ба сабабҳои ирсӣ ва тарзҳои вазнин ё сабук таваллудшавии кӯдакон алоқаи қавӣ дорад. Дар ду ҳолат ҳам майнаи сари кӯдакон ҳангоми тез таваллуд шудан ва ё дер аз ҷисми модар озод шудан зарб меҳурад ва осеб мебинад.

Норасоии диққатнокӣ ва парешонии он сабаб мешавад, ки кӯдакон дар рафти фаъолият бетаваҷҷуҳӣ зоҳир намуда, ба мушкilotи раванди таълим дучор меоянд масалан, 50% - кӯдакон бо норасоии диққатнокӣ дар синни хурди мактабӣ аз дастурдиҳӣ беҳтар шудани нутқи шифоҳӣ истифода намебаранд, чунки дастурдиҳӣ ба фаъолияти онҳо таъсир намерасонад. Бо душворӣ дар онҳо диққати ихтиёрӣ рушд меёбад. Норасоии диққатнокӣ ба омилҳои ҷисмонӣ вобаста набуда, балки дар асоси низоми муайян назорату баҳодихӣ ва такрори амалҳо инкишоф меёбад. Тағйирёбии устувории диққат ба норасоии ҷараёни мутаносибии кори системаи асаб, майнаи сар алоқаманд аст. Иддае аз кӯдакони қафомонии ақлонидошта ҳангоми иҷрои як супориш ё ба супориши дигар гузаштан ба мушкilot рӯ ба рӯ мешаванд. Дар ин маврид маҳорати тақсмоти диққатнокӣ дар ҳамгирой бо намудҳои гуногуни фаъолият нисбатан суст мешавад.

Хиссиёт ва қобилияти дарки кӯдакони қафомонии аклонидошта сушт ташаккул меёбад, зеро дар онҳо норасоии гуногуни фикрӣ вучуд доранд. Ин аломати асосии ноқисии аклонии бачагон мебошад. Суштшавӣ ва муваққатан қатъ гардидани кори узвҳои бинӣ, зимни ба кӯдакон пешниҳод намудани мушоҳидаи расмҳои гуногун ба назар мерасад. Маҳдуд, будани доираи ҳаҷми диққати кӯдакон аз ҷиҳати миқдори ашёҳои дар расмҳо тасвиршуда муайян карда мешавад.

Ашёҳо ва ҳодисаҳои, ки дар асоси меъёри муқарраршуда дарк карда мешаванд, бачагони фикран қафомонда онҳоро пай дар пай дарк мекунанд, аммо алоқаю муносибати байни ашёҳо ва объектҳо ба назар намегиранд. Ин гурӯҳи кӯдакон шакли симоҳои, ки дар расмҳо тасвир шудаанд, онҳоро аз ҳамдигар фарқ намекунанд, маънои дохили расмҳо ва банду бастаи ҳодисаҳои тасвиршударо бошуурона дарк намекунанд. Ҳатто дарк намудани сояҳо ва ҷузъҳои асосии ашёҳои дар расмҳои аксёфта барои онҳо душвор аст. Кӯдакони аз ҷиҳати аклонӣ қафомонда ҳангоми шиносӣ бо ашёҳо тафовут ва фарқияти онҳоро бо душворӣ муайян мекунанд. Онҳо ҳангоми дарки ашёҳо як гурӯҳи ҷузъҳои гуногуни ашёҳо дар шакли ҷамъбастанӣ бо ҳам мепайванданд. Ҳатто дар вақти шинос шудан бо ашёҳо ба мушкилиҳо рӯ ба рӯ мешаванд. Ба гурӯҳҳои муайян ҷудо намудани ашёҳои ба ҳам монандро бачагон бе мушкилӣ дарк мекунанд. Ин гурӯҳи кӯдакон ҳангоми дарки ҷузъҳои алоҳидаи расмҳо, бозичаҳо ва дигар ашёҳо барои онҳо монеа эҷод мешавад. Муайян гардидааст, ки ҳангоми дарки ашёҳо бачагон онҳоро дар хотир нигоҳ медоранд. Шинохтани ашёҳо тавассути ламс кардан нисбат ба кӯдакони солим инкишофёфта дар онҳо дертар рушд меёбад. Душвориҳои мутобиқшавии бачагон ҳангоми идроки фазо ва ҳаракат нодуруст ва ғайриихтиёрӣ мебошад. Бенизозии эҳсоси ҳаракатӣ-мушакӣ ҳангоми ашёҳо эҳсос намудан ба вучуд меоянд.

Бачагон овозҳоро бо душворӣ талаффуз мекунанд, ки дар ташаккули нутқ ин овозҳо ва дарки онҳо нақши муассир доранд. Ин шакли дарки садоҳо, фонемаҳо барои ташаккули нутқ ва тафаккур мусоидат менамоянд. Барои муътадил сурат гирифтани иҷроӣ ҳаракатҳо бо ашёҳои гуногун барои рушди психикӣ таъсири калон дорад.

Қафомонии аклонӣ дар кӯдакон аз сабаби шинос набудани ашёҳо ва сушт рушд ёфтани тахайюл ба назар мерасад. Чунки ба таври фаъол дарк намудани ашёҳо ва ҳодисаҳои олами моддӣ нутқ ва тафаккур нақши муҳиму назаррас дорад.

Кӯдакони аз ҷиҳати аклонӣ ва зехнӣ қафомонда дар хотир донишҳои пештар ва навро нигоҳ медоранд ва аз сабаби такрор накардан донишҳои навро фаромӯш мекунанд. Бинобар ин кӯдакон дар вақти муқарраршуда донишҳо ва маҳорати азхуд шударо ҳангоми дар амалия тадбиқ намудан ба душворӣ рӯ ба рӯ мешаванд. Сабабҳои тез фаромӯш кардани маводҳои омӯхташуда пеш аз ҳама ба сушт будани қобилияти фикрӣ ва сари вақт такрор накардани алоқҳои муваққатии асабӣ ва бемасъулияти зоҳир намудани бачагон вобаста мебошад.

Ҳамин тариқ, норасоии кори хотир ба қафомонии аклонии бачагон алоқаманд аст: сурати сусти азхудкунӣ, ноустувории дар хотир нигоҳдорӣ ва хато иҷро намудани амалҳо вобастагӣ дорад. Норасоии суръати ба хотиргири дар он ифода меёбад, ки ба хотиргирии ибтидоӣ ба фаромӯшшавӣ табдил меёбад ва баъдтар қисман маводҳо аз нав ба хотир гирифтани зарур аст. Дар кӯдакони аз ҷиҳати аклонӣ қафомонда дар бисёр ҳолатҳо ҳодисаҳои тадриҷӣ (фосилавӣ) ба назар мерасад. Зеро мафҳумҳо барои ба хотир гирифтани ва коркарди маводҳои ёрӣ мерасонад. Хотираи ғайриихтиёрӣ бо амалҳои фикрӣ алоқаманд буда, ба кӯдакони аз ҷиҳати аклонӣ қафомонда дастнорас аст. Хотира барои инкишофи таълим омӯختан ва дар хотир нигоҳ доштан мусоидат карда, мафҳумҳо низому қоидаҳои гуногунро дар худ нигоҳ медорад.

Ин гурӯҳи кӯдакон ба олами моддӣ таваҷҷуҳ зоҳир мекунанд, аммо маъноӣ ҳодисаҳо, алоқаи байни онҳоро дарк намекунанд ва он чизҳоеро ба хотир мегиранд, ки барои ҳаёти минбаъда ба онҳо зарур аст.

Бачагони фикран қафомонда дар назди худ мақсад ва вазифаҳои аз худ кардан ва дар хотир нигоҳ доштани ашӯҳою ҳодисаҳоро намегузоранд. Ҳангоми кӯшиши ба хотир гирифтани бачагон мазмуни онҳоро дарк мекунанд, вале чунин кӯдакон имконияти мустақилона ба хотир гирифтани маводро надошта, чизҳои муҳимро аз дуҷумлараҷа ҷудо карда наметавонанд. Хотираи эйдетиқӣ - образӣ яъне дарки образҳо, мафҳумҳо ва донишҳо дар онҳо нисбат ба бачагони солим сустар аст.

Кӯдаконе, ки аз ҷиҳати инкишофи тафаккур нисбат ба ҳамсолони худ қафомонаданд, дар шароитҳои гуногун таълиму тарбия мегиранд ва ин ба маҳдуд будани қафомонии ақлонӣ, инкишофи эҳсоси нопурра ва ҳуб рушд наёфтани нутқ ва таҷрибаи ҳаётии онҳо вобаста мебошад.

Мувофиқи иттилои ЮНИСЕФ 93%- и кӯдакони 3-5 сола дар як ҳафта 28-соати вақти худро дар назди экрани телевизор мегузаронанд, яъне бо ҳисоби миёна дар як рӯз 4 соати вақташро ба тамошои телевизор. Онҳо бо волидайн дар муошират нестанд. Тадқиқотҳои олимони рус Ё.О. Смирнова., Ё.Н. Ениколопов нишон медиҳанд, ки чунин вақтгузаронӣ барои кӯдакон оқибати ҳуб намеорад. Пеш аз ҳама, ин гурӯҳи кӯдакон аз ҷиҳати инкишофи нутқ нисбат бо ҳамсолони худ қафо мемонанд ва лафзи модариро пурра намеомӯзанд. Нутқ чунин кӯдакон буро набуда, дар онҳо суст будани муҳокимаронӣ мушоҳида мегардад.

Норасоии амалҳои тафаккур ба сустшавии сатҳи амали ҷамъбасткунӣ, ки бачагон аниқ фикр мекунанд, яъне симоҳои воқеии пурраи амалҳоро иҷро мекунанд, вале ба мазмуни сиюжа сарфаҳм намеравад. Онҳо имконияти истифодаи тарзҳои амалҳои фикрӣ ва шаклҳои тафаккурро дар рафти ҳалли масъалаҳои гуногун мустақилона иҷро карда наметавонанд. Чунин кӯдакон бештар бо осонӣ чизҳои ба хотир гирифташударо, аммо барои фикр кардан саъю кӯшиш намекунанд ва аломату хусусиятҳои симоҳоро (одамон, парандаҳо, ҳайвонот, ашӯҳо), маъноӣ зарбулмасалу мақолҳоро намефаҳманд. Онҳо як усулро дар ҳар як масъала истифода мекунанд ва дар дигар ҳолатҳо аз истифодаи ҳамон усул худдорӣ менамоянд. Ин гурӯҳи бачагон дар ҷамъбасту ташхис кардан душворӣ мекунанд.

Дар ҷараёни таълим амали ҷамъбасткунӣ дар фаъолияти онҳо суст ифода меёбад, ки дар натиҷаи ин бачагон қоидаю мафҳумҳои умумиро бошуурона азхуд намекунанд. Онҳо ба ба моҳияти мафҳумҳо сарфаҳм намеравад ва ба пуррагӣ намефаҳманд дар матнҳо ҷиҳат тасвир шудаанд. Ҳатто алоқаҳои байни нутқ ва ашӯҳои олами моддӣ аз байн меравад, ки ин ба идора намудани рафтори худ ва дарки воқеияту ҳодисаҳои олами атрофро мушкил мегардонад. Барои инъикоси пурраи хусусиятҳои воқеӣ, дарки қонуниятҳо, ҳодисаҳо зарурияти муайян намудани алоқаи байни онҳоро ба вучуд оварда талаб менамояд, ки аз алоқаи байни ашӯҳо ва ҳодисаҳо ҳулосаи дуруст барорем. Ҳангоме ки фикр танҳо алоқаҳои олами воқеӣ, таносуби ашӯҳо ва байни ҳодисаҳои оддиро ифода мекунад, самаранокии вай кам мешавад. Тағйирёфтани норасоии қори фикрӣ метавонад сабаби ғайриустувор ҷоришавии тафаккур гардад. Дар чунин ҳолат кӯдакон аз амали ҷамъбасткунӣ, қисман барои муайян намудани масъалаҳо ва огоҳӣ надоштани чунин масъалаҳои фикрӣ пурра рушд намеёбанд. Устувор намудани тафаккур метавонад дар тағйирёбии муҳокимаҳо ва ҳулосабарории амиқ ҳодисаҳо ифода ёбад. Тағйир ёфтани алоқаҳои мантиқӣ ба мафҳуми муҳокимаҳо таъсири манфӣ мерасонад чунин шакли норасоӣ дар ҳолатҳои бемории димоғ, яъне ноқисии нутқ доштан ифода меёбад. Қарахтии тафаккур ва

ин мушкилот тағйирдиҳии як усули фаъолиятро дар бар мегирад. Дар кӯдакони аз чихати аклонӣ қафомонда ду шакли қарахтии тафаккур вучуд дорад:

а) ба таври номукамал инкишоф ёфтани тафаккур (кундфикрӣ, сустзахнӣ).
б) қафомонии тафаккур.

Чунин намуди тафаккур ба муҳокимаҳои ғайримантиқӣ, гузаришҳо аз як намуди фаъолият ба дигари он ноғузир аст. Ба кӯдакон лозим аст, ки баъдтар онҳо оид ба ҷузъҳои тафаккур фикр кунанд. Ин ба ҷавобҳои сусти тафаккури бачагон мусоидат мекунад. Норасоии ҷузъҳои тафаккури кӯдакони сусти ва қафомондаро бо роҳи ҳавасмандгардонӣ супориш додан, омӯзонидан, машқ ва назорат қардан ислоҳ намудан мумкин аст. Барои он ки тафаккури бачагон дар иҷрои ягон нақш фаъол бошад, қалонсолон бояд дар онҳо тафаккури танқидӣ, мустақил ва фаъолро ҳангоми ҳавасмандгардонӣ истифода баранд.

Сабабҳои пайдо шудани сергапӣ, зоҳир намудани мунозираҳо байни қалонсолон ва кӯдакон қонеъ нағаштани талаботи моддию маънавии онҳо мебошад. Масалан, бача ба истеъмоли мевачот талабот дорад, аммо дар хона ҳангоми густурдани дастархон мевагиракҳо холиянд. Бачагон ин ҳолатро дида мегиранд, доду фиғон мебардоранд, пойафзоли қалонсолонро ба ҳар тараф мепатоянд. Дар ин маврид талаботи онҳоро бо ягон анвои ғизой қонеъ нағардонем, бачагон ҳисси қаноатманд набуданашонро бо гиря ифода мекунанд. Бо зиёдшавии донишҳои илмию ҳаётӣ бештари кӯдакони қафомонии аклонидошта аз норасоии тафаккури танқидӣ ва аз даст додани назорат аз рӯи фаъолияти фикрӣ доимо худро нороҳат ҳис мекунанд, зеро маҳорати баҳогузорӣ ба фаъолияти фикрӣ ва ба низом даровардани ҳамаи далелҳо вобаста мебошад. Дар ин раванд нақши идора намудани рафтори худ дар ҳама мавқеъҳои ҳаётӣ муҳим аст, чунки кӯдакон дар ҳолатҳои зарурӣ аз амалҳои азхуд қардашудаи аклонӣ қам истифода мебаранд. Баъди шиносӣ бо масъалаю вазифаҳои нав онҳо яқин ба ҳалли супоришҳо шурӯъ менамоянд. Акнун саволе ба миён меояд, ки: «Оё тарзи иҷрои амалу ҳаракатҳоро дар дар давраҳои гуногуни синнусолӣ пешгуи қардан мумкин аст?» Ҳагто кӯшиши роҳҳои ҳалли масъалаи навро дар рафти иҷрои амалҳои фикрӣ тасаввур қардан номумкин аст. Кӯдакони аз чихати фикрӣ қафомонда натиҷаи иҷрои амалу ҳаракатҳоро пешгуи қарда наметавонанд. Онҳо фикрҳои худро дар рафти муҳокимаҳо тавассути нутқ ифода менамоянд.

Адабиёт

1. Алиев М.Т. Муошират ва моҳияти психологии он дар раванди машварати психологӣ. Дар маҷӯаи илмии «Рӯшди психологияи амали дар Тоҷикистон» мушкилот ва дурнамои он. Донишгоҳии миллии Тоҷикистон Душанбе, 2013.-152 с
2. Актуальные проблемы диагностики задержки психического развития детей/Под ред. К.С. Лебидинской. М., 1982.
3. Мустафоқулов Т. Психологияи махсус/Т.Мустафоқулов. – Душанбе: «Империял-Групп», 2015. - 208 с.
4. Албрехт Э.Я. Психолого - педагогическая характеристика нарушенного поведения у подростков, страдающих олигофренией/Э.А.Албрехт. - М.,1976. - 208 с.
5. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды: В. 2т/Б.Г. Ананьев. - М., 1980. - 310 с.
6. Анохин П.К. Избранные труды: философские аспекты теории функциональной системы/П.К. Анохин. - М., 1978. - 108 с.
7. Раҳимов Б. Асосҳои педагогикаи коррекционӣ (ислоҳӣ)/Б.Раҳимов. – Душанбе, 2012.- 170 с.
8. Бардыйшевская М.К., Лебеднский В.В. Диагностика эмоциональных нарушений у детей/М.К. Бардыйшевская, В.В. Лебеднский. - М., 2003. – 200 с

9. Бардыйшевская М.К., Развитие привязанностей у эмоционально депривированных детей. (дефектология)/ М.К. Бардыйшевская, 2006, №1.

10. Бардыйшевский М.К., Тренина М.Ю. Особенности влечений у детей с аффективной неустойчивостью // Вопросы психологии, 2008, №3.

11. Қонуни Чумхурии Тоҷикистон дар бораи маориф ш. Душанбе, 22 июли соли 2013, № 1004.

ХУСУСИЯТҲОИ ИНКИШОФИ ПСИХИКИИ КӮДАКОНИ МАҲДУДИЯТИ АҚЛОНИДОШТА

Дар мақолаи мазкур муаллиф кушиш намудааст, ки дар бораи “Хусусиятҳои инкишофи психикии кӯдакони маҳдудияти ақлонидошта”, “Суст инкишоф ёфтани психикаи кӯдакони аз ҷиҳати зехнию ақлонӣ қафомонда”, “Маҷмӯи барангезиши хусусиятҳои ирсӣю авлодӣ ё ин ки хусусиятҳои асосии қафомонии зехнию ақлонии бачагон” ва “Кӯдаконе, ки аз ҷиҳати инкишофи тафаккур нисбат ба ҳамсолони худ қафомонадаанд” инчунин, ҳангоми қафомонии рушди ақлонӣ, умумият ва инкишофи қисмҳои системаи асаб, нуруи психикии майнаи сар ба талаботи инкишофи психикӣ метавонад дар заминаи осебҳои пештар бардошташуда барои ба даст овардани дониш ва таҷрибаи ҳаёти монеа шавад маълумот диҳад.

Калидвожаҳо: рушди ақлонӣ, чараён, кӯдак, заъифақл, имкониятҳои маҳдуд, дастурдиҳӣ, равноасозӣ, тағйирёбӣ, фикрӣ, шаклҳо, таълими фарогир, ақлонӣ, сабабҳо.

ОСОБЕННОСТИ ПСИХИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ С ОГРАНИЧЕННЫМ УМСТВЕННЫМ РАЗВИТИЕМ

В данной статье автором предпринята попытка предоставить сведения об “Особенностях психического развития детей с умственной и интеллектуальной отсталостью”, о “Слабом развитии психики детей в отношении интеллектуального и умственного развития”, о “Совокупности родственно-наследственных вспышек или основных особенностей умственно-интеллектуальной отсталости детей” о “Детях, которые в отношении умственного развития отстали от своих сверстников” а также, при умственном развитии могут препятствовать развитию частей нервной системы, психической силе головного мозга требованиям психического развития на основе ранее полученных травм для получения знаний и жизненного опыта..

Ключевые слова: умственное развитие, процесс, ребенок, умственно отсталый, ограниченные возможности, дать рекомендацию, направить, изменение, умственный, формы, инклюзивное образование, умственный, причины.

THE FOLLOWING PUBLIC REPORT OF ACCORDING TO ANSWER

In the present article, the author has sought to address the «Specific Development of Psychosocial Impact of Children with Disabilities», «Poor Development of Pediatric and Adolescent Pediatric Infections», «A Struggle for Sexual Orientation, Or A Critical Thinking Feature of Children and Adolescents» Children who are left behind in their thinking about their peers «and, in the absence of radical development, generality and development of the nervous system components, the psychological force of the brain may develop mental health needs the information on the background of the previously

adversely affected conditions will lead to the acquisition of knowledge and experience in life.

Keywords: Intelligence, process, child, weakness, limited capacities, instruction, impulsivity, change, thinking, forms, inclusive education, intellectuals, and reasons.

Сведения об авторе: Шарипов Б.Ф., ассистент кафедры дошкольного образования и социальной работа КГУ имени А. Рудаки. Адрес: РТ, 734065, г. Куляб, улица С. Сафарова 16.

Тел: (+992) 988-28-43-53

Information about the author: Sharipov B.F., assistanti department of preschool and craft work KSU named after A. Rudaki. Address: RT, 734065, Kulob town, street S. Safarov 16.

Mob: (+992) 988-28-43-53

РУШДИ ШАХСИЯТИИ ХОНАНДАГОН ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМИ ТАРБИЯИ ЧИСМОНӢ

**Абдуллоҷони Ҳамроҳон
Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ**

Таърих исбот намудааст, ки дар ҳама гуна сохти ҷамъиятиву давлатдорӣ ба тарбияи ҷисмонии насли наврасу ҷавонон диққати махсус медиҳанд, то ин ки ҷавонон бардаму солим ва боқувват ба воя расонанд. Мақсади асосии тарбияи ҷисмонӣ дар мактаб дар айни замон, тайёр кардани ҷавонон ба меҳнат ва мудофияи ватан мебошад. Тарбияи ҷисмонӣ ба ҳамаи намудҳои тарбия алоқамандии зиҷ дорад.

Аён аст, ки илми педагогика дар маҷмӯъ тамоми роҳҳои таҳсилоти ро пешниҳод намуда, роҳҳои дар амал иҷро намудани онҳоро нишон медиҳад. Дар шароити имрӯза технологияҳои педагогии зерин ба сифати технологияҳои стратегӣ ба шумор мераванд: технологияҳои иттилоотикунони компютери таҳсилот, технологияҳои трансформатсионӣ ва фосолавӣ. Инчунин технологияҳои интенсифӣ, шахсият – меҳвар, шахсиятию фаъолиятӣ ва таҳсили пешдастона ва ғ. омавӣ гардида истодаан [9, 67] Тамоми онҳо дар дараҷаи муайян метавонанд дар технологиякунони раванди тарбияи фарҳанги ҷисмонии хонандагони ҷавон истифода бурда шаванд.

Тарбияи ҷисмони ва варзиш, дар баробари ташвиқу таблиғи тарзи ҳаёти солим, инчунин яке аз воситаҳои беҳтарини таҳкими дӯстӣ ва ҳамкориҳо миёни на танҳо варзишгарон, балки инсонҳо ва кишварҳои ҷаҳон аст. Илова бар ин варзиш омили муҳими ҷаҳоншиносии инсон, ба ҳамдигар муаррифӣ ва наздик гардидани халқу миллатҳо ва ҳамкориҳои мутақобилан судманди кишварҳои мухталифи ҷаҳон мебошад.

Барои он ки раванди фаъолияти омодаسازی кадрҳои тарбияи ҷисмонӣ самаранок сурат гирад, лозим аст, тарзи истифодабарии технологияҳои муосири педагогӣ омӯхта шавад, дар моҳияти онҳо сарфаҳм рафта зарур аст ва стратегияҳои касбии шахсии фаъолият эҷод карда шавад; чунин ҳолат ба назар гирифта шавад, ки раванди педагогии созгор танҳо ҳамчун такрори дақиқи технологияи педагогии қаблан тарроҳишуда имконпазир аст, яъне ҳадаф ва вазифаҳои дақиқан гузошташуда дар маҷмӯъ бо технологияи муносиб ҳаллу фасли онҳо. Танҳо дар чунин шароит табдили кори омодаسازی кадрҳои тарбияи ҷисмонӣ аз маҷмӯаи каммурааттаби амалҳо ба раванди мақсаднок ба назар имконпазир менамояд.

Бояд зикр намоям, ки соҳаи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иҷтимоии Ҳукумати кишвар маҳсуб ёфта, он маҳз ба таъмини оммавияти тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш, таҳкими тарзи ҳаёти солим,

мусоидат намудан ба омодакунии варзишгарони касбии тоҷик барои иштирок дар мусобиқаҳои бонуфузи байналмилалӣ ба ҳисоб меравад [7, 54].

Ҷои ёдоварист, ки компоненти ангежавӣ дар шакли тамринҳои ҷисмонӣ барои қонё гардонидани ниёзҳои аз дидгоҳи шахсиятӣ муҳим водор карда, сабаби сатҳи он мешавад.

Меъёри рушди компоненти ангежавӣ қувваи нисбии сабабҳои марбут ба ниёзҳо мебошад, ки барои машғулиятҳо бо фарҳанги ҷисмонӣ водор месозанд.

Компоненти шинохти фаъолнокиро дар шакли тамринҳои ҷисмонӣ барои қонё гардонидани ниёзҳои барои шахсият муҳимро равона ва танзим менамояд. Меъёри рушди он доро будани донишҳо оид ба тарзҳои иҷрои тамринҳои ҷисмонӣ ва ташкили фаъолнокии ҷисмонӣ мебошад. Бо назардошти ин меъёр ҷаҳор сатҳи рушди шинохтӣ ҷудо карда мешавад: 1) ҳиссиётӣ - донишҳои нопурраи тамринҳои ҷисмонӣ дар сатҳи матои ҳиссиётӣ шуур, ки фаъолнокии ҷисмониро равона мекунад. Чунин фаъолнокӣ ағлаб бо таҳриқҳои беруна – сабабҳои воҷибӣ водор карда мешавад; 2) доро будани донишҳои эмпирикӣ оид ба тарзҳои иҷрои тамринҳои ҷисмонӣ аз дидгоҳи эҳсосотӣ ҷолиб ва ташкили машғулиятҳои мустақилона бо ин тамринҳо дар сатҳи тақлид, сатҳи миёнаи қобилиятҳои ҳаракатӣ; 3) оқилона - донишҳои қонуниятҳо ва механизмҳои биологӣ ва равонӣ педагогӣ таъсиргузори тамринҳои ҷисмонӣ ба инсон, ки фаъолнокии ҷисмониро бо сабабҳои дохилии процессуалӣ ва натиҷанок; 4) шахсиятӣ - идроки маъноии шахсиятии донишҳо ҳамчун васила барои ташкили оқилонаи машғулиятҳо бо фарҳанги ҷисмонӣ барои қонё гардонидани ниёзҳои барои он муҳим [1, 18].

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати рушди тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш ҷораҳои зарурӣ андешида истодааст. Аз ҷумла, бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 июни соли 2011, №278 Барномаи маҷмуии рушди тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2015 тасдиқ ва амалӣ гардид.

Машғулият бо варзиши атлетикӣ на фақат барои писарон, балки барои духтарон низ манфиат дорад. Агар мушакҳоро машқ надихед, он гоҳ онҳо нерӯи худро гум мекунанд. Барои духтарон машқ бо санги то 2 кг ғоиданок аст. Мақсади асосии ин гуна машқҳо беҳтар шудани ҳолати умумии ҷисмонӣ, мустаҳкам намудани саломатӣ, инкишофи ҳамҷонибаи ҷисмонӣ ва дастёбӣ ба қаду қомати зебо мебошад [8, 2].

Бояд зикр намуд, ки бо қарори Ҳукумати ҷумҳурӣ «Барномаи маҷмуии рушди тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2017-2021» тадбиқ гардид, ки барои омилҳои баланд бардоштани самаранокии тарбияи ҷисмонии хонандагони муассисаҳои таълимӣ хело мусоидат менамояд [5, 98].

Технологияи педагогӣ ташаккули фарҳанги ҷисмонӣ бояд тамоми аломатҳои низоми технологиро дошта бошад. Дар ҷаҳорҷӯби равиши трансформатсионӣ технологияи педагогӣ ташаккули фарҳанги ҷисмонӣ ҳамчун раванди тадриҷӣ гузариш аз як сохтори стратегия ба дигар (мушкилтар ва самараноктар) ба назар гирифта мешавад, ки ба қонуни трансформатсия, интиқоли мусбии сифатҳои ҷисмонӣ, пурра намудани рушди ҷомеи онҳо бо қори мустақил (беруназарсӣ); андӯхтани донишҳо ва баланд бардоштани дараҷаи илмияти онҳо, инчунин сатҳи азхудкунии фарҳанги ҷисмонӣ дар маҷмуъ тобеъ мебошад.

Ба сифати усулҳои истифодабарии равиши технологӣ дар ташаккулёбии фарҳанги ҷисмонӣ баромад мекунанд: ягонагии робитаи унсурҳои низоми технологияи педагогӣ; ташхиснокии мақсадгузорӣ; тамомияти функционалӣ; илмияти донишҳо; иртиботи функционалии муҳтаво, шаклҳо ва методҳо; кушодагии тасмимоти функционалию методӣ; арзёбии объективонаи натиҷаи ниҳой; равиши фарҳангшиносӣ; ворисият ва тамомияти худмуайянкунӣ дар

фарҳанги ҷисмонӣ; вариантҳои воситаҳо ва методҳои истифодашаванда; оптимизатсия [6, 87].

Дар маҷмӯъ бошад, ташаккулёбии фарҳанги ҷисмонии шахсият ба сифати раванди мақсаднок, ташкилшуда бо кӯмаки методҳои махсус, воситаҳои мухталиф ва шаклҳои робитаи фаъоли тарафайни муаллимон ва хонандагон ба назар гирифта мешавад. Зимни нақши пешбаранда ва ҳидояткунандаи муаллим азхудкунии пурарзиши донишҳо, қобилиятҳо, малакаҳои рушди нерӯҳои зехнию ҷисмонӣ ва қобилиятҳои эҷодӣ таъмин карда мешаванд. Фаъолияти амалиявии таълимӣ азхудкунии арзишҳои фарҳанги ҷисмониро аз ҷониби донишомӯзон таъмин карда мешавад. Он ҷанбаи маъногии раванди педагогиро актуалӣ намуда, онро бо муҳтавои воқеӣ пурра месозад.

Симои марказии низомбахши оғози технологияи педагогӣ, раванди фарҳанги ҷисмонӣ муаллим – ҳомили муҳтавои таҳсилот, ташкилотчи шароити педагогии таъминкунандаи натиҷаноки фаъолият мебошад. Дар шахсияти он арзишҳои объективӣю субъективӣю педагогӣ ба ҳам меоянд. Таҳассуснокӣ – ба инобат гирифтани хусусиятҳои инфиродию раваншиносӣ ва ҷисмонии машғулшавандагон, вазнии ба имкониятҳои онҳо мутобиқ, ҳаллу фасли вазифаҳои солимгардонӣ, таҳсилотию тарбиявӣ, ба инобат гирифтани хоҳишҳо ва алоқамандҳои донишомӯзон, гуногунӣ, навигарӣ, эҳсосотнокии машғулиятҳо, инчунин шахсияти муаллим (сатҳи умумифарҳангии он, донишмандӣ, омодагии илмӣ ва методӣ, масъулиятнокӣ, меҳнатдӯстӣ, эътиқодмандӣ, талабнокии оқилона, маҳорати педагогӣ) шартҳои раваншиносию педагогии омили таъминкунандаи сифати раванди тарбиявӣ мебошанд.

Дар шароити имрӯза дар иншооти инфрасохтори варзишӣ, ки шумораи онҳо то 10 ҳазор адад мерасад, қисми зиёди наврасону ҷавонон бо варзиш машғуланд ва ҷараёни машқварзии онҳо низ бояд бо як низоми муайян пайваста танзим гардад.

Тибқи ҷамъшавии технологияи педагогӣ таркиби амалиётӣ бояд дар мавриди хоҳиш натиҷаи кафолатшударо дар сатҳи арзёбии мусбӣ таъмин намояд. Ва он чизе, ки ба назар мерасад дар технологияи педагогӣ дорои аҳамият мебошад, ин: муҳтавои фаъолияти хонандагон бояд дар намуди низоми вазифаҳои шиноخت ва амалиявӣ, тарбияи қобилиятҳои мутобиқ ба таркиботи асосии фарҳанги ҷисмонии шахсият татбиқ карда шавад. Дар давраи муосири гузариши ҷомеа ба ҳолати нави таърихӣ, ки боиси тағйироти объективӣ дар рушди инсон мегардад, ба таври объективӣ ташкили усулан нави ҷунин соҳаи муҳим ба сифати низоми таҳсилоти барои омодакунии инсон ба ҳаёт, барои ташаккул додани тавони фарҳангии он масъулро тақозо менамоянд. Дар ин ҷо сухан дар бораи таҳаввули таҳсилот, дар бораи усулҳо, шаклҳои нави ташкилотӣ, фаннӣ ва муҳтавоӣ, сохторӣ, маъноӣ меравад, на дар бораи ягон тағйирот, на дар бораи ворид кардани ягон чизи нав. Ҳамин тариқ, зарурати ворид кардани тағйироти усулӣ ба муҳтавои он ташаккулёфта, ки дар аксар ҳолатҳо талабнашуда чи дар ҳаёти мактабӣ, ва чи дар ҳаёти пасазмактабии кӯдакон ба сифати яке аз хатҳои муҳимтарин боқӣ мемонад [2, 48-70].

Соҳаи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иҷтимоии Ҳукумати кишвар маҳсуб ёфта, он маҳз ба таъмини оммавияти тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш, таҳкими тарзи ҳаёти солим, мусоидат намудан ба омодакунии варзишгарони касбии тоҷик барои иштирок дар мусобақаҳои бонуфузи байналмилалӣ ба ҳисоб меравад.

Мактаби таҳсилоти миёнаи имрӯза ба самти ташаккули мутахассисе равона карда шудааст, ки дорои сатҳи ба таври кофӣ салоҳиятнокии касбӣ мебошад. Бозсозии низоми таҳсилот дар назди макотиби олий вазифаи фаъолияти тарбияи ҷисмонӣю валеологӣ ва беҳбуд бахшидан ба омодакунии касбии мутахассисони ояндаро гузоштааст. Дар ҷаҳорҷӯби парадигмаи нави таҳсилоти таҳсилоти миёнаи

касбӣ аҳамияти хосеро масъалаҳое пайдо мекунад, ки марбут бо рушди шахсияти хонандагон дар раванди таълим мебошад, ки худ масъалаи педагогӣ, таъмини созгории иҷтимоии таълимгирандагон ба шароити тағйирёбандаи ҳаётӣ, ташаккулёбии мутахассиси рӯҳан ва ҷисман солихро бо хислатҳои рушдфтои шахсиятӣ муаррифӣ менамояд.

Омодагии психофизикӣ бошад як қисми омодагии касбиро ба фаъолияти ояндаи педагоги муаррифӣ менамояд, ки дар асоси маҷмӯи сифатҳои касби муҳими рушди психофизикии шахсият ташкил меёбад. Он ба ҳайси компоненти калидии фарҳанги ҷисмонии шахсияти хонанда дар ҷанбаи таъмини ягонагии омодагии касбӣ шахсиятӣ ба меҳнати педагогӣ баромад мекунад. Муҳтавои омодагии психофизикии педагоги оянда дар рушди оптималии сифатҳои психофизикии шахсият ва доштани тарзу сабки варзишӣ зуҳур меёбад. Салоҳиятнокии варзишию валеологӣ иборат аст аз таркиби калидии фарҳанги ҷисмонии шахсият. Ин тавсифи ҳамгироёнаи шахсияти педагоги оянда мебаршад, ки дар вазиятҳои типикӣ ва ғайриоддӣ педагогӣ муваффақиятнокии фаъолияти созандагиро таъмин месозад. Ба сохтори он шомиланд: самаранокии тафаккур ва фаъолияти варзишӣ; қобилияти ёфтани воситаҳои нав, тарзҳои ҳаллу фасли вазифаҳои касбӣ педагогӣ дар соҳаи арҳанги ҷисмонӣ ва тарзу сабки варзишии ҳаёт, қобилияти дастгирии салоҳиятнокии худрушдӯбии варзишию валеологии хонандагон. Омодагӣ ба худтакмилдиҳии касбӣ; омодагӣ ба фаъолияти созандаи варзишию солимгардонӣ дар фаъолияти ояндаи касбӣ [4, 247-252].

Ҳамин тариқ, фарҳанги ҷисмонии шахсияти хонандаро метавон ҳамчун сифати касбӣ шахсияти мутахассиси оянда тавсиф кард, ки шомили маҷмӯаи зерин мебошад:

- ҷаҳонбинии варзишӣ ва муносибати анғезавию арзишӣ ба фаъолияти варзишӣ;

- сатҳи оптималии омодагии психофизикӣ ба фаъолияти ояндаи касбӣ;

- салоҳиятнокии варзишию валеологӣ бо шумули донишҳои варзишию валеологӣ ҳам дар тарзу сабки варзишии ҳаёт татбиқи ахлоқии онҳо, дар раванди азхуд кардани фарҳанги ҷисмонӣ ва созандагии он.

Ҳамин тариқ, дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ инсоншиносӣ интиҳоби равишҳо ва усулҳо барои ташаккули фарҳанги ҷисмонии шахсияти хонанда дар асоси саъю талош ба кушода додани раванди мазкур аз мавқеиятҳои гуногун, ҳамаҷониба, сурат мегирад, ки ба дастёбӣ ба натиҷаи ҳамгироӣ, ва маҳз рушди шахсияти омӯзанда мусоидат мекунад. Баланд бардоштани сатҳи фарҳанги ҷисмонии мутахассис барои ҷамъбаст намудани равишҳои тарроҳии педагогӣ, ҳамчун раванди марҳилавии низомӣ ба назар гирифта мешавад. Тағйироти афзалияти дар арзишҳо ва аҳдофи омодагисозии педагогӣ шиносӣ шуда боис гардиданд, ки равишҳо татбиқи он мавриди муқоиса ва интиҳоб гардиданд, ки иртиботи моделҳо ва ягонагии равандро таъмин месозанд: равандҳои низомӣ, инноватсионӣ, шахсият – меҳвар, фарҳангшиносӣ, фаъолиятӣ, салоҳиятӣ ва низомию инноватсионӣ.

Дар баробари ин, мушкilotи зиёде барои рушди соҳаи тарбияи ҷисмонӣ мавҷуд аст, ки дар самти боз ҳам беҳтар кардани инфрасохтор ва заминаи моддию техникаи соҳаи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш, аз ҷумла мавҷуд набудани дастрасӣ ба иншооти варзишӣ, ҳамчунин иншооти хусусии варзишӣ ба табақаи миёнаи аҳоли, таҳияи барномаҳои таълимии тарбияи ҷисмонӣ барои муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ, миёнаи умумӣ, касби ва таҳсилоти миёнаи касбӣ, норасоии лавозимоти варзишӣ дар муассисаҳои варзишӣ, ташкилоту корхонаҳо, муассисаҳои таълимӣ, маҳалҳо, ҷойҳои истироҳатӣ ва ғайраҳо то ҳанӯз эҳсос мегарданд.

Адабиёт:

1. Выготский Л.С. ва масъалаҳои таълими тарбия. Маҷмуи мақолаҳо. – Душанбе, 2006. -96с.
2. Груздева М.Л. Методическая система формирования информационной культуры студентов вуза экономического профиля: автореф. дис. докт. пед. наук: 13.00.08: защищена 24.02.11:/Груздева Марина Леонидовна. - Шуя, 2011. -49 с.
3. Груздева М.Л. Методическая система формирования информационной культуры студентов вуза экономического профиля: автореф. дис. докт. пед. наук: 13.00.08: защищена 24.02.11:/Груздева Марина Леонидовна. - Шуя, 2011. -49 с.
4. Осипов П.Н., Осипова Л.Н. О валеологической культуре будущего инженера/П. Н. Осипов, Л. Н. Осипова/Вестник Казанского технологического университета. - 2011. - № 5. С. 247 – 252.
5. Осипов П.Н., Осипова Л.Н. О валеологической культуре будущего инженера/П. Н. Осипов, Л.Н. Осипова/Вестник Казанского технологического университета. - 2011. - № 5. С. 247 – 252.
6. Дети раннего возраста в дошкольных учреждениях/Состав. К.П.Печора, Г.В.Пантюжина, Л.Г. Голубеева.-М., 1986.-144 с.
7. Софронов И.Л. Педагогические условия формирования у студентов интереса к физической культуре в процессе обучения в вузе.-Чебоксары, 2014.-С. 18.
8. Фельдштейн Д.И. Проблемы психолого-педагогических наук в пространственно-временной ситуации XXI века: Доклад на общем собрании РАО/Фельдштейн Давид Иосифович/Проблемы современного образования. 2012. - №6. С. 48-70.
9. Фельдштейн Д.И. Проблемы психолого-педагогических наук в пространственно-временной ситуации XXI века: Доклад на общем собрании РАО / Фельдштейн Давид Иосифович/Проблемы современного образования. 2012. -№6. С. 48-70.

**РУШДИ ШАХСИЯТИИ ХОНАНДАГОН
ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМИ ТАРБИЯИ ЧИСМОНӢ**

Илми педагогика имрӯз маҷмуи васоити технологияҳои таълимиро пешниҳод месозад ва роҳҳои истифодаи амалии онҳоро нишон медиҳад. Технологияҳои педагогии иттилоотикунони компютери таълим, технологияҳои трансформатсионӣ ва фосолавӣ имрӯз стратегӣ масхуб меёбанд. Инчунин технологияҳои суръатнокӣ таълимӣ, шахсиятӣ – фаъолиятнокӣ, пешбаранда ва ғайра оммафаҳм гардонидани шудаанд. Тамоми онҳо дар як дараҷаи муайян дар технологикунони раванди тарбияи ҷисмонии ҷавонони донишандӯз истифода бурда мешаванд. Ғайр аз ин, дар назария ва амалияи муосири педагогӣ равандҳои ҳамгирӣ мушоҳида мегарданд, ки ба бунёди дониши педагогӣ дар асоси фалсафа, иҷтимоӣ, фарҳангшиносӣ (этика, эстетика, эргоиктисод, метрология, глобалистика ва ғайра) мусоидат менамоянд. Дар мақола тавсияҳои методӣ аз рӯи технологияи педагогии рушди шахсияти хонандагон дар раванди таълими тарбияи ҷисмонӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Муаллиф зимни таълифи мақола кӯшиш ба харҷ додааст, ки дар асоси сарчашмаҳои бурҳони илмӣ дар заминаи тадқиқотҳои зиёди муҳаққиқони дохилию хориҷӣ, асарҳои муътамади фалсафию педагогӣ, тарбияи ҷисмонӣ ва сомнаҳои интернетӣ, раванди ташаккул ва таҳаввули мавзуи мазкур ва қорбурди онҳоро ошкор намояд. Хулоса қарда мешавад, ки дар мактаби таҳсилоти миёнаи инсоншиносӣ интиҳоби равишҳо ва усулҳо барои ташаккули фарҳанги ҷисмонии шахсияти хонанда дар асоси саъю талош ба қушода додани раванди мазкур аз мавқеиятҳои гуногун, ҳамачониба,

сурат мегирад, ки ба дастёбии натиҷаи ҳамгироӣ ва маҳз рушди шахсияти омӯзанда мусоидат мекунад.

Калидвожаҳо: тавсияҳои методӣ, технологияи педагогӣ, рушди шахсиятӣ, хонандагон, раванди таълим, тарбияи ҷисмонӣ.

РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ УЧЕНИКОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ

Педагогическая наука сегодня предлагает совокупность средств технологического обучения и показывает их практическое применение. Педагогические технологии компьютерного информационного обучения, трансформационное и дистанционное обучение сегодня считаются стратегическими. Также технологии ускоренного обучения, личностно-деятельностная, движущаяся и другие сделаны общедоступными. Все они в определенной степени используются в технологизации процесса учёбы физического обучения ученикой молодежи. Кроме того, в современной педагогической теории и практики наблюдаются интеграционные процессы, которые способствуют созданию педагогического знания на основе философии, социологии, культурологии (этика, эстетика, эргономика, метрология, глобалистика и др.). В данной статье исследованию подвергнуты методические рекомендации по педагогической технологии развития личности учащихся в процессе обучения физическому воспитанию. Автор при написании статьи предпринимает попытку на основе достоверных научных источников, на базе исследований многочисленных отечественных и зарубежных ученых, надежных работ по философии, педагогики, физическому воспитанию, интернет сайтов раскрыть процесс формирования и развития данной темы и их употребление. Автор приходит к выводу, что в высшей школе выбор путей и методов формирования физической культуры личности ученика на основе старания для раскрытия данного процесса с различных позиций осуществляется всесторонне, что способствует достижению результата интеграции и именно развитию обучающегося.

Ключевые слова: методические рекомендации, педагогическая технология, учащиеся, процесс обучения, физическое воспитание.

DEVELOPMENT OF THE PERSONALITY OF SPUPLE IN THE PROCESS OF TEACHING PHYSICAL EDUCATION

Pedagogical science today offers a set of technological learning tools and shows their practical application. Pedagogical technologies of computer information training, transformational and distance learning today are considered strategic. Also technologies of accelerated learning, personal activity, moving and others are made publicly available. All of them are to a certain extent used in the technologization of the process of studying physical education for students. In addition, in modern pedagogical theory and practice, integration processes are observed that contribute to the creation of pedagogical knowledge based on philosophy, sociology, and cultural studies (ethics, aesthetics, ergo economics, metrology, global studies, etc.). In this article, the methodological recommendations on the pedagogical technology of developing the personality of students in the process of teaching physical education are subjected to research. When writing an article, the author attempts, on the basis of reliable scientific sources, on the basis of research of numerous domestic and foreign scientists, reliable works on philosophy, pedagogy, physical education, Internet sites to reveal the process of formation and development of this topic and their use. The author comes to the

conclusion that in higher education, the choice of ways and methods of forming a physical culture of a student's personality on the basis of efforts to open this process from various positions is carried out comprehensively, which contributes to the achievement of the result of integration and the development of the student.

Keywords: methodical recommendations, pedagogical technology, students, the learning process, physical education.

Сведения об авторе: Абдуллоджони Х., аспирант кафедры педагогика КГУ имени А. Рудаки.
Адрес: 735360, РТ, г. Куляб, ул. С. Сафарова 16.
E-mail: Abdullah@mail.ru, *тел:* (+992) 918-77-15-17.

Information about the author: *Abdullahjoni H.*, assistant of the teachikal department of the KSU named after A. Rudaki. *Address:* 735360, RT, Kulob town, street S. Safarov 16.
E-mail: Abdullah@mail.ru, *mob:* (+992) 918-77-15-17.

ОСОБЕННОСТИ КОМПЬЮТЕРНОЙ ГРАФИКИ И ЕЁ ВИДЫ

Фуркати Сикандари

Института технологии и инновационного менеджмента города Куляба

Тесты в информатике, особенно, компьютерной графике, играют важную роль. Однако, некоторые исследователи считают, что при этом исключается возможность проследить содержание заданий теста, определить его валидность, трудность, надежность и правдоподобность дистракторов [10]. Компьютерная графика (компьютерная графика или CG) - форма графического искусства, полностью созданная посредством программного обеспечения компьютера. Это часто отнесут к области программирования, в начале формирования современного оборудования, возможно, было также верно. Однако принимая во внимание существующие возможности и мощности компьютерных средств, компьютерная графика, конечно, уже заслужила право, называться полноценной формой искусства.

Графические возможности программного обеспечения сделали компьютерную графику одним из наиболее развитых движений в программировании и в искусстве в целом.

Можно отнести к данному направлению и классические 2D иллюстрации и графику анимации в фильмах, динамическом и управлении 3D графикой в компьютерных играх, дизайне интерфейсов и веб-приложений. Графика, выполненная на компьютере, является бесспорным лидером в рекламе, иллюстрациях, выполнении книг, буклетов, покрытий, плакатов, баннеров, и также в любом современных напечатанных и информационных продуктов. В отличие от начальной графики, выполненной на бумаге, холсте или любых других поверхностях, компьютерный рисунок может быть изменен в течение реального времени, создающее чрезвычайно благоприятные условия и для художника (проектировщика) и для клиента. Понятие созданной работы может быть немедленно изменено.

Компьютерная графика может быть разделена на несколько типов. *Растровая графика.* Все сложные двумерные работы, включая изобилие цветов, цветных переходов и градиентов принадлежат растровой графике. Основной пункт растрового изображения - пиксель. Чем больше пикселей на дюйм изображения особенно у заключительной картины есть высокое качество, но вместе с качеством также объем, занятый изображением на диске в увеличениях пропорции. На среднем числе хорошо проследить работу 2x2.5, м в размере требуемое почти 1 гигабайт места на жестком диске. Естественно, что требования

к компьютеру и растут вместе с качеством изображения. Картина становится более качественной, если имеется лучший компьютер. Растровая графика является самой близкой к традиционному рисунку. Из-за хранения информации в пикселях (цветность, интенсивность освещения) имеет минус по сравнению с векторной графикой: невозможность увеличить изображение без потери качества, следовательно, необходимо сделать работу в самом большом размере заранее. Для самой высококачественной передачи изображения в прессе это - по крайней мере 300 точек на дюйм.

Несколько примеров растра графических редакторов: *Adobe Photoshop*. Безоговорочный лидер компьютерной графики, доказавший в большом множестве художников и проектировщиков во всем мире. Имеет ряд фильтров и программных расширений, 3D график и графических поддержек. *Paint Tool*. Довольно простой инструмент предназначен для рисования. Довольно хорошая программа, несмотря на то, что весит по сравнению с фотошопом, просто немного. Чрезвычайно четкое и интуитивное меню. Основан на работе со слоями в формате PSD и САЕ. Имеет огромное количество встроенных щеток и надстроек для рисования. *Программа манипуляции изображением* является свободным графическим редактором с общедоступным ко덱сом. Программа способна выполнить широкий спектр дизайна и художественных задач, таких как: ретуширование фотографий, комбинации и создания изображений, поддерживает работу со слоями и также в состоянии автоматизировать повторяющиеся действия. Может применяться в качестве средств для рисования. *Векторная графика*. База для векторной графики - линия, соединяющая два или больше пункта, названные узлами. В отличие от растровой графики, где все линии состоят из цепи пунктов (пиксели), приспособленные друг к другу, и линия предметов пунктов более длинная, соответственно, больше объема вычислений для компьютера - размер векторной линии не будет иметь значения для памяти на компьютере, поскольку вычисление по векторному изображению происходит на линии и ее ключевых узлах. Например, четыре линии, закрытые в одном объекте, создадут прямоугольник, который может быть заполнен в цвете, изменить его параметры или размеры, но в то же время память о компьютере не будет перегружена, и изображение не потеряет качество.

Главным образом векторное изображение состоит из самых простых геометрических фигур (объекты). Векторные изображения получили самое большое распределение в широкоформатной рекламе (баннеры, рекламные щиты, знаки), но также и буклеты и визитные карточки довольно часто разбираются в векторе.

Типичные представители вектора графических редакторов: *Corel DRAW*. Классика жанра, выбранного в качестве большого числа проектировщиков целого мира. Довольно интуитивный интерфейс. Огромное количество возможностей. Не плохие новообращенные растр в вектор. Скорее легко приучает к независимости. *Иллюстратор Adobe*. Еще один титан Adobe. Было продумано как редактор векторной графики, однако применяется довольно часто для быстрого создания иллюстраций. Иллюстратор отлично поддерживает вход от графического пера. Создание логотипов или графики для веб-приложений, трехмерных спецэффектов - иллюстратор в состоянии сделать это. *Inkscape*. Один из свободных редакторов векторной графики. Интерфейс, типичный для данного слоя программ: меню, панели инструментов, палитра. Есть впечатляющий набор функций для свободного векторного редактора, также огромное количество фильтров. *3D графика*. Первоначально необходимо полагать, что это - абсолютно другой слой графики. Сцена в 3D редакторе выглядит естественно трехмерной, и объект сформирован посредством моделирования примитивов (куб, сфер, цилиндр) и

операции, выполненные с ними. Любой объект состоит из вершин, связывающих края объекта в стороне здесь. Смежные стороны, лежащие в одном объекте, формируют многоугольник (земля). И только от территории, лежащей в различных объектах, есть трехмерная модель (куб, сфера, дом, человек).

Возможности 3D графики бесконечны, но также и занятие моделирования довольно потребляющее труд и требовательное знание не только 3D моделирования, но также и хорошего знания в 2D графике. Освещение, текстура, материалы для моделирования являются элементами, без которых в трехмерной графике ничего нельзя делать. Также нельзя обойтись без хорошего компьютера. Вопрос - то, что трудные сцены в 3D редакторе иногда занимают сотни тысяч сторон и быть необходимыми, чтобы представить в каком объеме вычислений Ваш компьютер должен сделать при визуализации (предоставление) трехмерной сцены. В первую очередь, трехмерная графика нашла применение в компьютерных играх, фильмах и промышленную промышленность (начинающийся с систем автоматизации САД работ проекта и заканчивающийся с архитектурным дизайном и дизайном интерьера).

Примеры 3D редакторов: *3D макс.* Редактор, на основе которого невероятное количество различных проектов выполнено, начавшись с моделирования и заканчивая со всей анимацией с фотореалистическими изображениями. Единственная вещь, которую он не в состоянии сделать - моделирование. *Язык майя.* Главный конкурент 3D максимум. Создано для компьютерной анимации трехмерных сцен, но имеет полную функциональность 3D редактора. Моделируя текстуру, легко выполняется посредством языка майя. Идеальная возможность для создания визуальных эффектов. *3D бленде.*

Свободный постоянно развивающийся редактор с открытым кодом. Ассигновано конкретно, но в то же время с интуитивным и удобным интерфейсом. Имеет очень впечатляющие возможности в моделировании объектов, в небольшом объеме инсталлятора.

Следует отметить, что также при этом нельзя забывать требования *педагогические* - это рефлексия и коммуникативность. Коммуникативная деятельность, по мнению М.Т.Громковой [3], предполагает производство слова для общения, обмена информацией, понимания.

Таким образом, соглашаясь с мнением исследователя Кузьмина Н.В., о том, что организаторская работа, отнесенная к отдельному человеку, есть система взаимосвязанных технологий, направленных на объединение групп людей по достижению общей цели [6, 12], мы выделяем технологический компонент.

Литература:

1. Бабанский, Ю.К. Оптимизация процесса обучения: Общедидактический аспект/Ю.К.Бабанский. - М.: Знание, 1977.- 90с.
2. Башмаков, А.И., Башмаков, И.А. Разработка компьютерных учебников и обучающих систем/А.И.Башмаков, И.А.Башмаков.-М.: Информационно-издательский дом «Филинь», 2003.-616с.
3. Громкова, М.Т. Психология и педагогика профессиональной деятельности: Учеб. пособие для вузов/М.Т.Громкова.-М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. - 415с.
4. Загвязинский, В.И. Теория обучения: Современная интерпретация: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений/В.И.Загвязинский.-М.: Издательский центр «Академия», 2001. - 192 с.
5. Коджаспирова, Г.М., Петров, К.В. Технические средства обучения и методика их использования: Учеб. пособие для студ. высш. пед. Учеб. Заведений./Г.М.Коджаспирова. - М : Издательский центр «Академия», 2001-256с.

6. Кузьмина, Н.В. Методы исследования педагогической деятельности/Н.В.Кузьмина.-Л.: Машиностроение, 1970.- 302с.

7. Леонтьева, В.В., Щербина, М.А. Компьютеризация и креативная педагогика/В.В.Леонтьева, М.А.Щербина//Высшее образование в России, №3,2001.- С.138-141.

8. Печников, А.Н. Теоретические основы психологопедагогического проектирования автоматизированных обучающих систем/А.Н.Печников. - Петродворец: ВВМУРЭ им. А.С.Попова, 1995.- 322с.

9. Роберт, И.В. Подготовка преподавателей к использованию информационных и коммуникационных технологий в профессиональной деятельности /И.В.Роберт// Среднее специальное образование, № 9.- стр.35-41.

10. Роберт, И.В.Современные информационные технологии в образовании. - М.: Школа-Пресс, 1994.-205с.

11. Рыков, А.С. Системный анализ: модели и методы принятия решений и поисковой оптимизации/А.С.Рыков.- М.: Издательский Дом МИСиС, 2009.- 608с.

12. Семин, Ю.Н., Гипертекстовая контрольно - справочная база знаний по курсу «Теоретическая механика»/Ю.Н.Семин,А.В.Чуркин/Вестн. ИжГТУ: Периодич. науч. - теорет. журн. Иж. гос. техн. ун-та. - Ижевск: Изд-во ИжГТУ. - 1999. Вып.3. - С. 21-22.

13. Семин, Ю.Н. Интегративный подход к проектированию содержания общеинженерной подготовки в техническом вузе/Ю.Н.Семин.-Образование и наука. Изв. Урал. науч. - образов. центра РАО: Журн. теор. и прикл. исслед. - Екатеринбург, 2000. - № 3 (5). - С. 48- 59.

14. Семин, Ю.Н. Проектирование инновационных педагогических технологий на основе квалиметрического подхода/Ю.Н.Семин// Образование и наука.. Изв. УрО РАО: Журн. теор. и прикл. исслед. - Екатеринбург, 2009. - № 1(58). - С.30-37.

ОСОБЕННОСТИ КОМПЬЮТЕРНОЙ ГРАФИКИ И ЕЕ ВИДЫ

В статье рассматриваются определенные особенности компьютерной графики и ее видов на данной стадии ее развития.

По словам автора статьи, компьютерная графика - форма графического искусства, полностью созданное посредством программного обеспечения компьютера. Часто отнесут к области программирования, в начале формирования современного оборудования, возможно, было также верно. Однако принимая во внимание существующие возможности и мощности компьютерных средств, компьютерная графика, конечно, уже заслужила права, которое назовут полноценной формой искусства.

Графические возможности программного обеспечения сделали компьютерную графику одним из наиболее развитых движений в программировании и в искусстве в целом.

Подводя итог результатов проделанной работы, автор статьи о примере 3D редакторов, дает следующую характеристику: 3D максимум. Редактор, на основе которого невероятное количество различных проектов выполнено, начавшись с моделирования и заканчивая со всей анимацией с фотореалистическими изображениями. Единственная вещь, которую он не в состоянии сделать – моделирование. Язык майя. Главный конкурент 3D максимум. Создано для компьютерной анимации трехмерных сцен, но имеет полную функциональность 3D редактора. Моделируя текстуру, легко выполняется посредством языка майя. Идеальная возможность для создания визуальных эффектов. 3D блендер. Свободный постоянно развивающийся редактор с открытым кодом.

Ассигновано конкретно, но в то же время с интуитивным и удобным интерфейсом. Имеет очень впечатляющие возможности в моделировании объектов, в небольшом объеме инсталлятора.

Ключевые слова: компьютерная графика, моделирование, редактор, объекты, идеальный выбор, функция, графические планшеты, интерфейс, компьютерная анимация, понятие, визуальные эффекты.

ВИЖАГИҲОИ ГРАФИКАИ КОМПЮТЕРӢ ВА НАВӢҲОИ ОН

Дар мақола вижагиҳои махсуси графикаи компютерӣ ва навҳои он дар марҳилаи кунунии рушди он мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Ба ақидаи муаллифи мақола, графикаи компютерӣ - шакли санъату маҳорати графикӣ аст, ки пурра ва мукаммалан тавассути васоити барномавии машинаҳои электронии ҳисоббаробаркунӣ эҷод карда мешаванд. Оғро баъзан ба соҳаи барномасозӣ мансуб медонанд, ки дар мавриди ташаккули техникаи муосир имкон дорад, ки дуруст бошад, аммо бо дарназардошти имконоти имрӯза ва қудратҳои техникаи ҳисоббарор, графикаи компютерӣ аллақай ҳуқуқи худро оид ба ном гирифтани шакли мукаммали санъату маҳорат касб кардааст.

Планшетҳои графикӣ ва имконоти таъминоти барномавӣ графикаи компютери ро яке аз ҳаракатҳои рушдкунандаи барномасозӣ ва санъату маҳорат дар маҷмӯъ кардаанд.

Найчаҳои кори худро ҷамъбаст карда, муаллифи мақола дар мисоли 3D муҳаррирҳо чунин тавсифҳо медиҳад: 3D max. Муҳаррир, ки дар заминаи он шумораи фавқуллодаи лоиҳаҳои гуногун, шурӯъ аз амсиласозӣ ва то аниматсияи мукамал бо тасвирҳои воқеӣ сохта шудаанд. Ягона қорре, ки он иҷро карда наметавонад - худ амсила сохта наметавонад. Maya. Рақибҳои асосии 3D max. Барои аниматсияҳои компютери саҳнаҳои семеёра сохта шудааст, аммо дорои вазифаҳои пурраи 3D муҳаррир мебошад. Амсиласозӣ, матнсозӣ, рендеринг - ҳамаи ин тавассути Maya иҷро мегарданд. Варианти идеалӣ барои эҷоди самараҳои диданӣ. Blender 3D. Муҳаррири ройгони доимӣ рушдкунанда бо рамзи (коди) кушода. Бо интерфейси махсус фарқ карда меистад, аммо зимнан интерфейси муносибу мувофиқ мебошад. Имконоти фавқуллодаю ғалатӣ дар амсиласозии объектҳо зимни ҳаҷми хурди инсталляторҳо дорад.

Калидвожаҳо: графикаи компютерӣ, амсиласозӣ, муҳаррир, объектҳо, варианти идеалӣ, вазифа, планшетҳои графикӣ, интерфейс, аниматсияи компютерӣ, концепт, самараҳои диданӣ.

FEATURES OF COMPUTER GRAPHICS AND ITS TYPES

In article certain features of computer graphics and its types at this stage of its development are considered.

According to the author of article, computer graphics - a form of graphic art, completely created by means of the software of the computer. Will often carry to the field of programming, at the beginning of formation of the modern equipment, perhaps, it was also right. However in view of the existing opportunities and capacities of computer means, the computer graphics, of course, already deserved the right which will be called a full-fledged form of art.

Graphic opportunities of the software made computer graphics one of the most developed movements in programming and art in general.

Summing up the result of results of the done work, the author of article about an example of 3D editors, gives the following characteristic: 3D maximum. The editor on

the basis of whom the improbable number of various projects is executed, having begun with modeling and finishing with all animation with photorealistic images. The only thing which he is not able to make – modeling. Maya language. Main competitor 3D maximum. It is created for computer animation of three-dimensional scenes, but has full functionality of the 3D editor. Modeling texture, it is easily carried out by means of the Maya language. Ideal opportunity for creation of visual effects. 3D blender. The free constantly developing editor with the open code. It is assigned specifically, but at the same time with the intuitive and convenient interface. Has very impressive opportunities in modeling of objects, in the small volume of an installer.

Keywords: computer graphics, modeling, editor, objects, ideal choice, function, graphic tablets, interface, computer animation, concept, visual effects.

Сведения об авторе: Фуркати Сикандари, ассистент кафедры технологии программирования и компьютерной техники Института технологии и инновационного менеджмента г.Куляба. Адрес: 735360, РТ, г.Куляб, ул. Борбад.

Тел. (+992) 987-90-01-54, E-mail: furkat.8924@mail.ru

Information about the author: Furkati Sikandari, assistant of the Department of Computer Science, Institute of Technology and Innovation Management- Kulob. Address: 735360, RT, Kulob, Borbad str.

Mob: (+992) 987-90-01-54, E-mail: furkat.8924@mail.ru

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ И АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКАМ В УСЛОВИЯХ РЕАЛИЗАЦИИ МЕЖПРЕДМЕТНЫХ СВЯЗЕЙ

Джабаров Б.О.

Кулябский государственный университет имени Абуабдуллох Рудаки

Известно, что при построении речевого произведения на неродном языке учащийся неизбежно сталкивается с двумя группами трудностей. Первая из них связана с планом содержания и заключается в установлении объема высказывания и последовательности изложения. Вторая касается плана выражения и состоит в выборе языковых средств, имеющихся в арсенале и необходимых для выражения этого объема высказывания. Таким образом, ему приходится думать не только о том, что сказать, но и о том, как сказать: ведь любая мысль, возникающая в сознании, первоначально оформляется на родном языке, и надо приложить немало усилий, чтобы выразить ее средствами совершенно иной лингвистической системы.

В связи с этим правомерно утверждать, что даже частичное устранение трудностей, связанных с выбором материала для выражения определенного содержания, должно облегчить процесс овладения вторым (третьим) языком. Решение этой задачи находится в непосредственной зависимости от организации педагогических условий, способствующих осуществлению координированного обучения лексике обоих языков. Не менее важным в данной связи представляется пристальное внимание к соответствующим словообразовательным системам, ибо основной массив лексики каждого из языков представлен производными единицами [1, 48].

Существование определенных семантических закономерностей во многом обуславливает процессы словообразования, происходящие в конкретной лингвистической системе. Изучению этих закономерностей и процессов,

обеспечивающих реальную базу для продуктивного усвоения лексического материала обоих языков, должно принадлежать значительное место в планировании и организации познавательной деятельности обучающихся. Вот почему развитие и обогащение их словарного запаса в курсах преподаваемых дисциплин лингвистического цикла целесообразно осуществлять не только путем усвоения лексических единиц, но и посредством усиления внимания к соответствующим словообразовательным системам. При рассмотрении слова в деривативных отношениях усваиваются такие его структурные элементы, как корневые морфемы, суффиксы, префиксы, основы; формируются навыки систематизации ранее неизвестных слов по знакомым формантам, вырабатывается чутье к механизму словопроизводства. Тем самым расширяется и углубляется познание структурно-семантических особенностей слова как основной коммуникативной единицы, обеспечивается солидная лингвистическая база изучаемых языков. Изучение сравнительно небольшого количества единиц словообразовательного уровня, деривативных моделей и их реализации позволяет, по справедливому замечанию Р.М. Нефедовой, относительно легко и свободно не только понимать производные слова, но и по мере необходимости употреблять их в речи [4, 89].

При отборе материала для упражнений мы исходим из того, что, поскольку слова в любом языке существуют не изолированно, а в связи с другими, одним из важных условий успешного овладения родной и иностранной лексикой является изучение соответствующих языков во взаимосвязи и сопоставлении, что облегчает процесс их усвоения.

Под системой лексической работы с учетом межпредметных связей рассматриваемых лингвистических дисциплин в учебном процессе национального образовательного учреждения мы понимаем оптимальный набор упражнений по родному и иностранному языку, выполнение которых в определенной последовательности способно обеспечить максимальное использование филологического опыта обучаемых и ограничение действия внешней интерференции на рассматриваемом языковом уровне.

В результате осуществления межпредметных связей у обучающихся вырабатывается диалектическое мышление, формируется научное мировоззрение. Владение прочными межпредметными знаниями, умениями и навыками способствует развитию способности видеть и воспринимать явления действительности в их взаимосвязи и взаимозависимости [2; 3; 5]. Действенным средством реализации данного феномена считается решение межпредметных познавательных задач, включающих обучающихся в активную «деятельность по установлению и усвоению связей между структурными элементами учебного материала и умениями по разным учебным предметам» [3, 82].

Учеными выделяются три типа таких задач в соответствии с логической направленностью их решения:

- 1) индуктивные, в которых обобщению подвергается определенный материал из курсов разных учебных дисциплин;
- 2) частично индуктивные, в которых осуществляется межпредметное обобщение уже обобщенных предметных знаний (понятий, теорий, закономерностей);
- 3) дедуктивные, требующие доказательства общепредметных положений на основе и с помощью знаний из разных изучаемых дисциплин [3, 83-84].

Осуществление межпредметной связи проходит в процессе учебной деятельности в три этапа:

- 1) установление связи, ее первичное восприятие и осмысление обучающимися, осознание зависимости, существующей между элементами знаний из разных образовательных дисциплин;

2) усвоение связи, углубление ее сущности, повышение уровня обобщенности в раскрытии заключенного в типовой задаче межнаучного отношения;

3) применение связи, при котором знание усвоенного межнаучного отношения становится не только результатом, но и методом решения новых межпредметных задач [3, 85].

Одним из главных способов усвоения межпредметных связей служит перенос знаний, умений и навыков из одной предметной области в другую. Однако всякое знание, по утверждению В.Н. Максимовой, «обладает относительностью, справедливо для определенных условий существования объекта в рамках той или иной теории» [3, 89]. В этих условиях мышление индивида сталкивается с проблемой правомерности переноса знаний, что особенно ошутимо при анализе ряда фактов и явлений русского языка в сопоставлении с родным. Данная проблема и является предпосылкой появления существенных затруднений, сопровождающих межпредметный перенос. Для их предупреждения и нейтрализации необходима разработка общей дидактической базы обучения, определяющей в качестве необходимых факторов успеха следующие:

- однотипность познавательных задач возрастающей сложности, решаемых в условиях совместной деятельности преподавателей смежных дисциплин;
- поэтапное, последовательное усложнение и обобщение содержания и способов решения межпредметных познавательных задач разных типов;
- преемственность в создании учебных ситуаций: от частного к общему, от общего к частному;
- единство инструктивных указаний, выведение алгоритма аналогичных или сходных умственных действий, необходимых для решения межпредметных задач;
- применение единой системы требований к формируемым умениям и навыкам [3, 89-90].

На начальном этапе реализации межпредметных связей рекомендуется, чтобы обучаемые осознавали их необходимость при изучении той или иной темы, видели отличие межпредметных вопросов и заданий от чисто предметных, положительно относились к данному виду познавательной деятельности. А необходимые для этого условия создаются выполнением специально подобранных упражнений, носящих репродуктивный или поисковый характер, но побуждающие к применению знаний, умений и навыков из разных дисциплин. С накоплением опыта такой работы усиливается проблемность обучения, развиваются самостоятельность и творческая активность учащихся [3, 90-91]. Существенно возрастает и уровень развития коммуникативных умений, которые находятся в отношениях прямой взаимозависимости и взаимообусловленности с процессом реализации межпредметных связей. Последние же служат одновременно и основой формирования коммуникативных умений и навыков, и результатом осуществления соответствующей деятельности [1; 3; 5]. Способствуя повышению познавательной активности, межпредметные связи пробуждают и повышают интерес к изучению языков, стимулируют обучаемых к самостоятельному поиску и анализу новых слов, выражений, к творческому использованию различных источников информации.

В основу разрабатываемой системы положен ряд педагогических положений, связанных с организацией учебно-познавательной деятельности обучаемых именно по усвоению материала рассматриваемого языкового уровня:

- содержание упражнений должно соответствовать объему предусмотренных программами курсов двух дисциплин теоретических сведений по лексике;
- система упражнений и их типы должны определяться задачами обучения и характером языкового материала;
- упражнения должны обеспечивать формирование лексических умений и навыков;

- дидактический материал упражнений должен соответствовать учебным целям и задачам и иметь воспитательную направленность.

Кроме того, мы исходим из положения, что взаимосвязанное обучение двум языкам должно строиться и на основе лингводидактических принципов [6]: функционально-эвристического, утверждающего развитие мыслительной активности в процессе обучения, формирование творческого подхода к речевой деятельности; принципа интеграции, требующего комплексного обучения языкам; ситуативно-тематического принципа, согласно которому главная задача преподавателя состоит в том, чтобы расширить возможности общения на данном языке, в пределах тематики обогатить речь обучаемых наиболее распространенной и нужной лексикой (6); принципа учета взаимодействия языков в процессе обучения. [6, 146-151].

На наш взгляд такой подход к вопросу одновременного обучения словарному составу двух языков способствует координированию учебно-воспитательного процесса, организации его с учетом межпредметных связей курсов соответствующих лингвистических дисциплин, что обеспечивает транспозицию знаний, умений и навыков обучаемых, предупреждение и преодоление интерференции контактирующих и взаимодействующих в их сознании лексических систем и на этой основе - более глубокое и прочное усвоение и запоминание изучаемого материала.

Литература

1. Гомелева О.В. Межпредметные связи в формировании коммуникативных умений//Иностранные языки в школе. - 1987. - №6. - С.71-73.
2. Зверев И.Д., Максимова В.Н. Межпредметные связи в современной школе.-М., 1981.-159с.
3. Методика преподавания русского языка в национальной школе/Под. ред. Н.З. Бакеевой, З.П. Даунене. – Л.: Просвещение, 1981. -319с.
4. Обучение иностранному языку в вузах неязыковых специальностей на современном этапе: проблемы и перспективы//Сб. науч. тр. МГЛУ.- М., 1991. Вып. 386.- 116с.
5. Педагогика д ред. П.И. Пидкасистого.- М.: Роспедагенство, 1996.- 604с.
6. Шярнас В.И. Принципы учета взаимодействия изучаемых языков//Взаимодействие языков в процессе обучения: Материалы II симпозиума/Под ред. В.И. Шярнаса. - Вильнюс, 1971. - С.20-23.
7. Шярнас В.И. Словарную работу - на новый уровень//Русский язык в национальной школе. - М . 1982. - С. 14-19.

ХУСУСИЯТҲОИ ПСИХОЛОГИЮ ПЕДАГОГИИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНҲОИ РУСӢ ВА АНГЛИСӢ ДАР ШАРОИТИ ТАТБИҚИ РОБИТАИ БАЙНИФАНӢ

Дар мақола сухан дар бораи татбиқи амалии робитаи байнифанӣ дар раванди омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ ба хонандагони мактабҳои тоҷикӣ меравад, ки ҳадафи асосии он осонтар гардонидан азҳудкунии забонҳои хориҷӣ мебошад. Муаллиф бар он ақида аст, ки ҳангоми ҷорӣ кардани робитаҳои байнифанӣ дар хонандагон тафаккури диалектикӣ ба амал омада, ҷаҳонбинии илмӣ онҳоро ташаккул медиҳад. Ба дониш ва маҳорату малакаи байнифанӣ соҳиб шудани хонандагон қобилияти дарки ҳодисаҳои воқеӣ ва алоқамандию вобастагии тарафайни онҳо мусоидат менамояд. Дар ин маврид, қонуни баҳсбарангез он аст, ки ҳатто қисман бартараф кардани мушкилоте, ки бо интиҳоби маводҳо барои ифодаи мундариҷаи муайян бояд раванди ба даст овардани забони дуҷум (сеҷум) мусоидат намояд. Ҳалли ин вазифа бевосита ба

ташкили шароитҳои педагогӣ вобаста аст, ки ба амалисозии омӯзиши Ҳамоҳангшудаи лексии ду забон мусоидат мекунад.

Калидвожаҳо: алокаи байнифанӣ, омӯзиш, фаъолияти лексикӣ, фаъолияти маърифатӣ, интиқол, даҳолат, принципҳои омӯзиш, ақида, талошҳо, забони модарӣ, қарор, диққат, асос, мунтазам, унсурҳо, ададҳо, азхудкунӣ.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ И АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКАМ В УСЛОВИЯХ РЕАЛИЗАЦИИ МЕЖПРЕДМЕТНЫХ СВЯЗЕЙ

В статье речь идет о реализации межпредметной связи в процессе обучения русскому и английскому языкам учащихся таджикской школы, которая призвана облегчить процесс овладения вторым (третьим) языком. Автор статьи считает, что в результате осуществления межпредметных связей у обучающихся вырабатывается диалектическое мышление, формируется научное мировоззрение. Владение прочными межпредметными знаниями, умениями и навыками способствует развитию способности видеть и воспринимать явления действительности в их взаимосвязи и взаимозависимости. В связи с этим правомерно утверждать, что даже частичное устранение трудностей, связанных с выбором материала для выражения определенного содержания, должно облегчить процесс овладения вторым (третьим) языком. Решение этой задачи находится в непосредственной зависимости от организации педагогических условий, способствующих осуществлению координированного обучения лексике обоих языков.

Ключевые слова: межпредметная связь, взаимосвязанное обучение, лексическая работа, познавательная деятельность, транспозиция, интерференция, принципы обучения, думать, усилий, родной, решение, внимание, основа, закономерность, элементы, корневые, единица, усвоение.

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FEATURES OF TEACHING RUSSIAN AND ENGLISH IN TERMS OF INTERDISCIPLINARY CONNECTIONS

In the article, it is about realization of intersubject communication in the course of training in the Russian and English languages of pupils of the Tajik schools, which is called to facilitate process of acquisition of the second (third) language. The author of article considers that as a result of implementation of intersubject communications at students dialectic thinking is developed and it will form the scientific outlook of them. Possession of strong intersubject knowledge, skills contributes to the development of ability to see and perceive the reality phenomena in their interrelation and interdependence. In this regard, it is legitimate to argue that even partial elimination of the difficulties associated with the choice of material for the expression of certain content should facilitate the process of mastering the second (third) language.

Keywords: intersubject communication, the interconnected training, lexical work, cognitive activity, a transposition, an interference, principles of training, think, effort, native, decision, attention, basis, regularity, assimilation, elements, root, units, assimilation.

Сведения об авторе: Джаборов Б.О., преподаватель общеуниверситетской кафедры русского языка КГУ имени А.Рӯдакӣ. Адрес: 735360, РТ, г.Куляб, улица С.Сафарова 16.

Information about the author: Dzhaborov B.O., Lecturer of the Department of the University Department of the Russian language KSU named after A.Rudaki. Address: 735360, RT, Kulob, S.Safarov Street 16.

ТАРБИЯИ ИНСОНДҶУСТИ ВА ДҶУСТИЮ РАФИҚИ ДАР ХОНАНДАГОН

Набиева М.

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ

Рушди ҳиссиёти инсондҷустӣ дар тарбияи ахлоқии хонандагон яке аз ҷойҳои намоёнро ишғол менамояд. Инсондҷустии ҳақиқӣ ба ҳурмату эҳтиром қардан, ҳуқуқу озодӣ ва арзандагии одам асос меёбад. Пешвои миллат, Президенти мамлакатомон Эмомалӣ Раҳмон дар яке аз баромадҳояш қайд намуда буд: «Ягона пайдори мустаҳкаме, ки халқи моро аз нобуди эмин дошт, илму фарҳанги воло, шеърӯ сухани оламгир, суннату оинҳои аҷдодӣ ва албатта заковати азалию забони шевои мо буд». [6, с.120] Мактабу оила дар ҳисси хонандагон адолатнокӣ ва некиро бедор карда, айни замон онҳоро ба оштинопазирӣ нисбати беадолатӣ, таҳқир, пастзании арзандагии шахс парвариш намуда, дар замири ҳар як хонанда ақидаҳои мусбатро зидди бадӣ, ноҳақӣ ҷой диҳанд. Ҳанӯз дар замони давлатдорӣ Форсҳои қадим ҷавонро аз 6-солагӣ барои тарбия ба мактаб меоданд. Илова бар дониши он вақта, муҳимтар дар мактаб, парвариши ахлоқ дар ҷойи аввал меистод [7, 1]. Инсондҷустӣ ҳамчун сифати муҳими ахлоқии одам дар хонандагон, дар рафти фаъолияти таълим, бозӣ ва меҳнат дар раванди муносибат қардан бо ҳамсинфон, рафиқон дар шароити талаботҳои хайрхоҳона ва масъулиятнокӣ тарафайн ва зидди манфиатпарастӣ худпарастӣ, фаълоне мубориза бурдан, бо ёрии истифодабарии методҳои гуногуни тарбия ташаккул меёбад. Леонид Сергеевич Василев тарбияи ахлоқию маънавро умуман дар ҷомеа ҳамчун яроқи маҳфӣ номидааст [2, 1].

Яке аз масъалаҳои муҳиме, ки ба мазмуни тарбияи ахлоқии хонандагон дохил аст, ин ташаккули ҳисси дҷустӣ рафиқӣ мебошад.

Ин меъёри ахлоқӣ дар байни мардуми тоҷик решаҳои хело ҷуқур ва қадима дошта, ба анъанай миллӣ табдил ёфтааст. Мардуми тоҷик дҷусту рафиқии ҳақиқиро баробари бародарӣ қадр мекунанд. Дар «Қобуснома»-и Кайковус гуфта шудааст:

-«Ҳақиқиро гуфтанд, ки дҷуст беҳтар ё бародар?

-Гуфт: агар ба шарте бародар дҷуст бошад» [4, 24-27].

Мутаффақирони гузаштаи мо, аз ҷумла Абулқосими Фирдавсӣ дҷустро сармоия аз ҳама пурқиматтар пиндоштааст.

Гаронмоятар қист аз дҷустон,

К-аз овози ӯ дил шавад бҷустон [1, 191].

Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки на танҳо хонандагони хурдсолу наврасон, балки одамони ба қадимасида низ дар интиҳоби дҷустон ва ҳар як одами ба худ наздикро дҷуст мешуморанд. Хело хуб мешавад, ки тарбиядиҳандагон, омӯзгорон дар ин қор бо хонандагон ёрии амалӣ расонанд ва аз порчаҳои шеърӣ бузургон, ба монанди Саъдии Шерозӣ истифода баранд.

Дило ёрон се қисманд гар бидонӣ,

Забонианду нонианду ҷонӣ.

Ба нонӣ нон бидеҳ аз дар биронош,

Навозиш қун ба ёрони забонӣ.

Валекин ёри ҷониро ба даст ор,

Ба ҷонаш ҷон бидеҳ, гар метавонӣ [5, 56].

Албата, барои хонандаи хурдсол дуруст фаҳмидану дарқ қардани мазмуни ин порчаҳои шеърӣ душвор аст. Вале муаллими таҷрибанок ва маҳорати хуби

педагогӣ дошта, бо ёрии суханҳои соддаю дастрас се навъ будани дӯстро ва ба ҳар яки онҳо чигуна муносибат карданро барои мактаббачаҳо фаҳмою дастрас гардонида метавонад.

Натиҷаи сӯҳбатҳо нишон медиҳад, ки хонандагони хурдсол натавонанд дар интихоби дӯсту рафиқ хатой зоҳир мекунанд, балки моҳияти онро низ дуруст дарк карда наметавонанд. Одатан дӯст ё рафиқ баъзе ҳамсолон ё ҳамсинфони мешуморанд, ки ҳамроҳашон бозӣ мекунанд, ягон чиз пурсанд, медиҳанд, ҳамроҳ сайругашт мекунанд, камбудиашонро рӯйпӯш мекунанд ва ғайра. Агар дар хонанда чунин тасаввуротҳо давом кардан гирад, онгоҳ дар ӯ ҳиссиёти ҳақиқии дӯстӣ, рафиқӣ ташаккул ёфтаниш душвор мегардад.

Дар ташаккули ҳиссиёти дӯстию рафиқӣ муносибат мавқеи асосиро ишғол менамояд. Оиди зарурияти муносибат Кайковус гуфтааст: ҳар ки аз дӯстон наандешад, дӯстон низ аз вай наандешанд, пас мардум ҳамеша бедӯст бувад ва эдун гӯянд, ки дӯст дастбоздорандаи хеш бувад.

Оиди муносибат ба дӯстон Фирдавсӣ чунин панди зарурии ҳаётӣ гуфтааст. ки истифодаи он барои шахс хело самарабахш аст.

Ҳамон дӯстӣ бо касе кун баланд,
Ки бошад ба сахтӣ туро ёрманд [1, 191].

Бо ёрии далелҳои мисолҳои дастрасу диққатҷалбкунанда хонандагонро бовар кунонидан лозим аст, ки дӯсту рафиқи чонӣ дар ҳаёт хело зарурист ва бо мақсади зиёд кардани онҳо кӯшидан лозим аст. Оиди ин масъала суханҳои Саъдии Шерозӣ хело ба мавқеъ гуфта шудааст:

Дарахти дӯстӣ биншон, ки коми дил ба бор орад,
Ниҳоли душманӣ баркан, ки ранчи бешумор орад [3, 31].

Хонандагонро одат кунонидан лозим аст, ки барои барқарор кардани муносибатҳои дӯстӣ, пеш аз ҳама камбудии якдигарро кушоду равшан иброздоранд ва ин нишонаи дӯстии ҳақиқӣ аст. Дар ин бора ба хонандагон дуруст шарҳ додани суханҳои Муслиҳиддин Саъдии Шерозӣ самарабахш аст.

Дӯст он бошад, ки айби ёрашро,
Ҳамчун оина рӯ ба рӯ гӯяд.
На ки чун шона бар қафо рафта,
Ба ҳазор тор мӯ ба мӯ гӯяд.

Дар тарбияи ахлоқӣ ба он ноил гардидан лозим аст, ки хонандагон моҳияти асосии дӯстию рафиқиро дуруст ва бошуурона дарк намоянд. Онҳо фаҳманд, ки дӯстиро ҳамдигарфаҳмӣ, боварии тарафайн, ҳамкории мақсади нек дониста, камбудию муваффақиятҳои якдигарро фаҳмидан, чизеро пинҳон надоштан, дар бораи якдигар мунтазам ғамхорӣ намудан, дар хурсандию ғамгинӣ, муваффақияту камбудии якдигар ҳамроҳ будан, дар душвориҳо ба якдигар дасти ёрӣ дароз кардан, рафиқро аз роҳи бад пас гардонидан, дар хурсандии рафиқ хурсанд ва дар ғамгиниаш ғамгин будан, ҳастии худро аз ҳамдигар дарег надоштан ва доимо дар ёди ҳадигар будан ташкил медиҳад. Ё чӣ тавре ки Саъдӣ мегӯяд:

Дӯст машмор он ки дар неъмат занад,
Лофи ёрию бародархондагӣ
Дӯст он бошад, ки гирад дасти дӯст.
Дар парешонҳолию дармондагӣ.

Дар тарбия ва ташаккули ҳисси дӯстию рафоқат дар хонандагон чараёни таълим мавқеи асосиро ишғол мекунад. Дар китобҳои дарсии синфҳои ибтидоӣ мавзӯҳои зиёд ҷой дода шудааст, ки мазмуни онҳо маҳз ба ҳамин мақсад бахшида шудааст. Ба ташаккулёбии ҳисси дӯстию рафиқӣ дар хонандагони синфҳои ибтидоӣ корҳои беруназарсӣ низ ёри калон мерасонад. Аз ин рӯ, дар байни хонандагон суҳбату ҳикояҳои ба дӯстию рафиқӣ бахшидашуда истифода бурдани мисолҳо, пандҳо аз эҷодиёти мутаффиқони тоҷик ва дигар миллатҳо, аз эҷодиёти даҳонии халқ хело самарабахш мебошад.

Меъёрҳои рафтори маънавӣ дар коллектив шаклгиранда ба ташаккули ҳисси дӯстию рафоқати мактаббачаҳои хурдсол таъсири муайян мерасонад. Ҳиссиёти ёри байнихамдигарӣ ва эҳтиром, ки дар коллективи мактаб ташаккул меёбад, ба муносибатҳои шахсии дӯстона ва рафиқонаи бачаҳои ҳамин синнусол гузаронида мешавад. Фарқҳои характери дӯстии мактаббачаҳои хурдсоли синфҳои гуногун мароқовар аст. Муносибатҳои дӯстии байнихамдигарии талабаҳои синфҳои 1-2 ба дараҷаи кофӣ устувор набуда, маромҳои дӯстӣ дуруст фаҳмида намешаванд. Бачаҳои ин синнусол бисёр вақт дар асоси маромҳои тасодуфӣ ва беасос дӯстони худро иваз мекунад. Шавқу ҳаваси умумӣ, ки бештар бо бозӣ ва гузаронидани вақти холӣ алоқаманданд. Асоси дӯстии мактаббачаҳои хурдсол мебошад. Мактаббачаҳои хурдсол бештар ба дӯсташ дар асоси он баҳоҳои мусбат ё манфӣ медиҳад, ки дӯсташ шахсан барои ӯ чикор мекунад. Бача талаботхоеро, ки дар назди дӯсташ мегузорад, на ҳамеша ба худ нисбат медиҳад ӯ ҳоло намефаҳмад, ки дӯстӣ бояд дар асоси баробарҳуқуқӣ ва вазифаҳои байнихамдигарӣ сохта мешавад. Бинобар ин, бачаи ин синнусол масъулияти нигоҳ доштан ё қат намудани муносибатҳои байнихамдигарии дӯстонаро ба зиммаи дӯсташ мегузорад.

Масалан, баёноти зеринро шундан мумкин аст: Дугонаи ман Гуландом духтари бисёр хуб мебошад, бо ман мувоҳиса намекунад, ӯ доимо ба ҳамаи гапҳои ман розӣ аст. Вақте ки ман ӯро ба бозӣ ё сайру гашт даъват мекунам, ҳеҷ гоҳ рад намекунад. Сайёра бошад, дугонаи хуб набуд. Ҳамаи чизро мувофиқи хоҳиши худ кардан мехост, ба гапи ман намедаромад. Ман акнун бо вай дӯстӣ надорам. Чунин баҳои яктарафа ва субективию эмотсионалӣ ба дӯст бо кифоя набудани таҷрибаи рафтори ахлоқии бача дар коллектив шарҳ дода мешавад. Бачаҳои ин синнусол (синфҳои 1-2) акнун ба ҳаёти коллектив дохил шуда меистанд. Онҳо ҳоло дар асоси ҳурмати якдигар ба роҳ мондани муносибатҳои худро ёд нагирифтаанд. Масъулият ҳис кардан дар назди рафиқон, дар коллектив, дар онҳо ҳоло суст тарақӣ кардааст, сифатҳои ахлоқӣ нишон дода шуда ҳоло дар зинаи ибтидоӣ ташаккулёбӣ мебошад.

Дар синни наврасӣ хоҳиш ва талаботи муносибат бо ҳамсолон, дӯстону рафиқон ва бо коллективи ҳамсолон, дӯстону рафиқон дохил шудан равшан ифода мешавад. Ҳиссиёти дӯстӣ, рафоқат дар асоси ҳавасҳои умумӣ мароқ ва якҷоя амал кардан инкишоф меёбад. Таҷриқотҳо нишон медиҳанд, ки қисми зиёди наврасон ба мактаб бо ҳавас меоянд, зеро мактаб маркази васеи муошират бо ҳамсолон ва дӯстону рафиқон мебошад. Мафҳуми рафоқат ва мафҳуми дӯстӣ дар синни наврасӣ мазмуни нав пайдо мекунад. Мафҳуми рафоқат ва ҳисси коллективизм, ягонагӣ, рафоқат, ҳамкорӣ алоқаи зич дорад. Мафҳуми дӯстӣ дар синни хурди наврасӣ фаҳмиши маҳдудтар дошта, доираи муайяни одамонро дар бар гирифта ба ҳавасҳои шахсӣ, боварӣ нисбат ба шахси наздик ва ғайраҳо ифода меёбад. Лекин бо тағйир ёфтани синнусол мазмуни дӯстӣ ва рафоқат пурмазмунтар мегардад. Аз ин ҷиҳат наврасон дар ин синнусол барои он дӯстӣ мекунад, ки дар як парта менишинанд, якҷоя ба мактаб мераванд ва аз як маҳаллаанд ва ғайра. Зеро ки чунин шакли дӯстӣ ба хонандагони синни хурди мактабӣ хос аст. Дӯстии

овони наврасӣ дар заминаи ҳавасҳои умумӣ, рағбатҳои ягона ғаъолияти якҷоя бурдан ва ҳурмату эҳтироми якдигар, боваринок якдигарро фаҳмида тавонистан, ақидаҳои ягона ташаккул меёбад [2, 201].

Барои дар насли наврасу ҷавонон тарбия намудани ҳиссиёти баланди инсондӯстӣ он ҳолат ғоидаовар аст, ки ҳар як лаҳза сифатҳои ахлоқии дар боло номбаршуда дар онҳо мустақкам гарданд ва ба хусусиятҳои характерашон табдил ёбанд. Ин дар ҳолате имконпазир мегардад, ки агар сарчашмаи зоҳир гардидани лаҳзаҳо ё сифатҳои ахлоқӣ на танҳо талаботҳои падару модарон ва калонсолон бошанд, балки он талаботҳо майлу рағбат, ҳавас, ҳиссиёт, эътиқод мақоми қувваҳои дохилии бедоркунандаи рафтори инсондӯстиро бароварда дар айни замон маводи сохтмони он сифатҳои сохти инсондӯстонаи шахсӣ ҳақиқӣ мебошад.

Ба ақидаи мо, ба ҳама пасту баландҳои зиндагӣ нигоҳ накарда волидайн, муаллимон, мураббӣҳо ва ҳама онҳое, ки ба таълиму тарбияи насли наврасу ҷавонон машғуланд, набояд дар рӯҳи инсондӯстӣ, дӯстию рафиқӣ ва ватандӯстӣ тарбия ёфтани онҳоро дақиқае ҳам фаромӯш кунанд. Ин зарурат аз он бар меояд, ки инсондӯстӣ ва даъват ба дӯстию рафиқӣ яке аз анъанаҳои қадима ва бехтарини мардуми тоҷик буда, дар рӯзҳои мо омили тавоноии таъмин будани ваҳдат, сулҳу оромӣ, осоиштагӣ ва мустақкаму устувор гардидани давлати мустаққилу ҷавонамон мебошад. Оила хусусан модар дар ҳар маврид дар тарбияи кудак ҷойи намоёнро касб менамояд. Масалан равоншиноси рус Андреева М. қайд намудааст: «Модар будан – уҳдадории сода нест, вай бехтарин вазифаи масъулиятнок дар дунё аст» [10, 2]. Ҳамин тавр бой гардидани олами рӯҳию маънавии насли наврасу ҷавонон, ки лаҳзаҳои хеле муҳими он ҳиссӣ инсондӯстӣ ва дӯстию рафиқӣ мебошад, вазифаи муқаддаси падару модарон, ҳамаи калонсолон, мурабиён ва муаллимон мебошад. Ба ақидаву анъанаҳои миллӣ, зиндагии шахсии худ истодагари қардан ва таълим додан ин гунна арзишҳо дар насли ҷавон вазифаи аҳли ҷомеа мебошад [2, 9].

Ба андешаи мо, агар падару модарон, мурабиён, омӯзгорон ва ҳамаи дигар шахсоне, ки ба тарбияи насли наврасу ҷавонон сару қордоранд, панду ҳикматҳои мутафакқирон, мазмуни эҷодиёти даҳонии халқ, анъанаҳо, расму оинҳо, ки дар саҳифаҳои боло баён гардидаанд, дар ҳампайвастагӣ бо тавсияҳои педагогикаи муосир истифода баранд, дар тарбия ва ташакқули муносибатҳои ҳақиқии дӯстии байни онҳо ба мувафқиятҳои қалон ноил гаштан мумкин аст.

Адабиёт:

1. Абулқосими Фирдавсӣ Шохнома. Ҷ.8/Фирдавсӣ Абдулқосим. – Душанбе: «Адиб» -1990. – 615 с.
2. Коупленд Н. Психология и солдат/Н.Коуплен. - Москва: Воениздат, 1991. Стр -74
3. Леонид Сергеевич Васильев История Востока. Том-1; стр -86, (Элек. Ресурс) москва 1998, с 609
4. Мустафоқулов Т., Назруллоева М. Асосҳои психологияи синнусолӣ ва педагогӣ/Т.Мустафоқулов, М.Назруллоева. - Кӯлоб -1993. – 360 с.
5. Расулов Д. Тарбияи инсондӯсти дар педагогикаи ниёғони тоҷик/Д.Расулов. – Душанбе: Маориф, 2006. – 160 с.
6. Расулов Д. Инъикоси масъалаҳои таълиму тарбия дар «Қобуснома»- и Кайковус/Д.Расулов. – Кӯлоб: «Сада», 1996. – 125 с.
7. Саъдии Шерозӣ. «Гулистон»/Шерозӣ Саъдӣ. – Душанбе: «Нашрдавтоҷ», 1962. – 156 с.
8. Эмомалӣ Раҳмон Тоҷикон дар оинаи таърих/Раҳмон Эмомалӣ.-Душанбе: Ирфон, 1997. – 704 с.
9. «Ҷовидон горд» (Ҳахоманишӣ). Сайт: <https://fa.wikipedia.org/wiki/>

10. 100 секретов воспитания детей/ М. Андреева. - С.-Пб.:
ООО"Изд."Тригон", 2007 г. С 192

ТАРБИЯИ ИНСОНДҶҶСТӢ ВА ДҶҶСТИЮ РАФИҚӢ ДАР ХОНАНДАГОН

Мақола рушди ҳиссиёти инсондҷҷстӢ дар тарбияи ахлокии хонандагон яке аз ҷойҳои намоёнро ишғол менамояд. Мақсади тарбияи инсондҷҷстӢ ин на танҳо дар хонандагон тарбия намудани ҳисси тафаккури эҷодӣ, балки инсондҷҷстии ҳақиқӣ ба ҳурмату эҳтиром қардан, ҳуқуқу озодӣ ва арзандагии одам асос меёбад.

Масъалаҳои муҳиме, ки ба мазмуни тарбияи ахлокии хонандагон дохил аст, ин ташаккули ҳисси дҷҷстию рафиқӣ мебошад. Ин меъри ахлоқӣ дар байни мардуми тоҷик решаҳои хело чуқур ва қадима дошта, ба анъанаи миллӣ табдил ёфтааст. Мардуми тоҷик дҷҷсту рафиқии ҳақиқиро баробари бародарӣ қадр мекунанд. Сарчашмаи тарбияи инсондҷҷстӢ дар асарҳои мутафаккирони форсу тоҷик ба монанди Унсурмаолии Қайқовус, Абӯлқосим Фирдавӣ, Саъдӣ Шерозӣ, Абдурахмони Ҷомӣ дарҷ ёфта, ба инсондҷҷстию рафоқат даъват менамоянд.

Мавзӯи дҷҷстию рафиқӣ яке аз масъалаҳои муҳими тарбияи ахлоқӣ башумор рафта, ҳисси бадбинӣ ва хусумат бояд мағлӯб қарда шавад.

Калидвожаҳо: инсондҷҷстӢ, дҷҷстӢ, хонандагон, одатҳо, тарбия, ахлоқ, таълим, коллектив, ташаккулёбӣ.

ВОСПИТАНИЕ ГУМАНИЗМА И ДРУЖБЫ У СРЕДИ ШКОЛЬНИКОВ

Статья охватывает задачи воспитания гуманизма среди школьников. Цель гуманистического воспитания - это не только воспитать школьников в духе сознательного и творческого мышления, а так же сознательно бороться с эгоизмом и нраволюбием.

Духовность гуманизма является одним из значимых задач нравственного воспитания, которое охватывает нравственные качества таджикского народа, корни которого дошли до нас и являются национальными традициями. Источником гуманизма является произведения персидско-таджикских мыслителей, как Унсурмаолии Қайқавус, Абулкасим Фирдоуси, Саъди Шерози, Абдурахман Джами, в которых восторжествовала дружба людей, охватывающей единую дружбу и человекалибие.

В первую группу он рисует друзей, которые словами определяют дружбу. Во вторую группу относит друзей, которые сидя за столом показывают себя человеком, но не добываясь цель, а в третью группу людей, которые для друга не жалеют свою жизнь. Такие друзья воспринимают все ради своего друга.

Тема дружбы и гуманизма является главной в нравственном воспитании, в котором описывается борьба между несправедливостью и враждебностью.

Ключевые слова: гуманизм, дружба, ученики, привычки, воспитание, нравственность, обучение, коллектив, формирование.

EDUCATION SENSUAL OF HUMANISM AND FRIENDSHIP AMONG THE SCHOOL CHILDREN

The article covers the tasks of educating humanism among schoolchildren. The goal of humanistic education is not only to educate schoolchildren in a spirit of conscious and creative thinking, but also to consciously fight against selfishness and liking.

Spirituality of humanism is one of the important tasks of moral education, which encompasses the moral qualities of the Tajik people, whose roots have reached us and are national traditions. The source of humanism is the works of Persian-Tajik thinkers, such as W. Kaikavus, A. Firdowsi, S. Sherozi., A. Jami. in which the friendship of the people, encompassing a single friendship and humaneness, triumphed. However, in his poem S. Sherozi wrote about the choice of friends, whom he divided into three groups.

In the first group, he draws friends who define friendship in words. The second group includes friends who sit at the table show themselves as a person, but not getting a goal, but in a third group of people who do not spare their lives for a friend. Such friends perceive everything for the sake of their friend.

The theme of friendship and humanism is paramount in moral education, which describes the struggle between injustice and hostility.

Keywords: humanism, friendship, pupils, habits, education, morality, training, collective, formation.

*Сведения об авторе: Набиева М., старший преподаватель кафедры психологии КГУ имени А. Рудаки. Адрес: 735360, РТ, г. Куляб, улица С Сафарова 16.
Тел: (+992) 987-22-25-07.*

*Information about the author: Nabieva M., of Psychology, Law and Political Science KSU named after A. Rudaki. Address: 735360, RT, Kulob town, street S. Safarov 16.
Mob: (+992) 987-22-25-07.*

ОЗМОИШИ ТЕХНОЛОГИЯИ НАВИ ТАРБИЯИ АРЗИШҶОИ УМУМИБАШАРӢ ВА ДЕМОКРАТӢ ДАР НИЗОМИ МАКТАБҶОИ ТАҲСИЛОТИ ҲАМАҶОНИИ ҶТ

Абдурахмони Муҳаммадӣ
Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ

Мақсади асосии озмоиши технологияи тарбияи арзишҳои умумибашарӣ ва демократии хонандагони мактабҳои таҳсилоти ҳамаҷони ҶТ (дар мисол ва намунаи мактабҳои таҳсилоти ҳамаҷони н.Восеъ) дар шароити ташаккул ва таҳаввули ҷомеаи шаҳрвандӣ мебошад, ки мутобиқи он ҷорабиниҳои мутобиқи таҷрибавию озмоишӣ ба роҳ монда шуданд, ки иборат аз давраю марҳилаҳои тасдиқӣ, ташаккули ва назоратӣ буданд, ки дар ҳар яки он вазифаҳои муайян ва муқаррар карда шуданд, ки дар роҳи муваффақшавӣ ба ҳадафи аслии марҳилавӣ ҳисоб мешаванд.

Солҳои 1992 – 2000 фанни «Инсон ва ҷомеа» дар синфҳои 8-11 дар асоси барномаи гурӯҳи муҳаққикон дар ҳайати Т.Н.Зиёев (роҳбар), М.Музаффар, С.Мирзоев, А.Сатторзода, Х.Умаров таълим дода мешуд, ки ба мавзӯи мавриди тадқиқи мо алоқаманд аст [15].

Дар робита ба мавзӯи тадқиқшаванда ҳамчунин фанни «Ҳуқуқи инсон» ҳам муҳим аст, ки ин предмет дар муассисаҳои таҳсилоти ҳамаҷонӣ соли таҳсили 2004/2005 дар асоси заминаи «Барномаи «Низоми давлатии таҳсилот дар соҳаи ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба роҳ монда шудааст, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон 12 июни соли 2001 қабул шуда буд [15].

Бо назардошти предмет, ҳадафҳо ва вазифаҳои тадқиқот, мантикию пайгириро ва муназзамии марҳилаҳои кори таҷрибавӣ чунинанд:

1. Таҷрибаи тасдиқӣ омӯзиши сифатҳои шаҳрвандию ҳуқуқӣ ва ватанпарастонаи хонандагонро фаро гирифта, иборат аз ташкил ва гузаронидани пурсишҳои сотсиологӣ ба мақсади ошкорнамоии сифатҳои шаҳрвандию ҳуқуқӣ ва ватанпарастона.

II. Тачрибаи ташаккулӣ иборат аз тачрибакунонии технологияи муаллиф оиди тарбияи шахрвандию ҳуқуқии хонандагони мактабҳои таҳсилоти ҳамагонии ҚТ дар шароити ташаккули ҷомеаи шахрвандӣ ва демократӣ мебошад.

III. Тачрибаи назоратӣ таҳлили сифатӣ микдории натиҷаҳои ба дастомадаро пешбинӣ мекард, ки он иборат аз таҳлили муқоисавии маълумотҳои мебошад, ки дар гурӯҳи тачрибавию озмоишӣ ба даст оварда шуда буданд, коркарди математикии онҳо, ба низомдарорӣ ва ҷамъбасти натиҷаҳои тадқиқотро нишон меод.

Дар ҷараёни тадқиқот дар давраи марҳилаҳои мухталифи он зиёда аз 300 нафар ширкат кардаанд.

Бунёд ва заминаи тадқиқотро чунин муассисаҳои таълимӣ ташкил карданд: Донишгоҳи Давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, коллеҷи омӯзгорӣ шаҳри Кӯлоб, мактабҳои таҳсилоти ҳамагонии н. Восеъ ва ташкил карданд, ҳамчунин кормандону ходимон ва методистони шӯъбаҳои маорифи ноҳияи Восеъ ва минтақаи Кӯлоб, донишкадаи минтақавии тақмили ихтисос ва бозомӯзии муаллимони минтақаи Кӯлоб. Тадқиқоти тачрибавӣ дар давраи солҳои 2017-2018 гузаронида шудааст.

Маҷмӯи чунин методҳои мавриди истифода қарор дода шуданд: пурсишҳои сотсиологӣ, тачрибакунонии педагогӣ, методҳои математикии коркарди маълумотҳои дастрасшуда.

1. Пурсишҳои сотсиологӣ солҳои 2017-2018 ташкил ва гузаронида шуданд. Барои шахсони мавриди озмоишу тачриба қароргирифта саволномаҳои тавассути муаллиф таҳияшуда пешниҳод карда шуданд, ки ба мақсади муайян ва муқаррар кардани сифатҳои шахрвандию ҳуқуқӣ ва ватанпарастии хонандагон нигаронида шуда буданд. Дар рафти пурсиш хонандагони мактабҳои таҳсилоти ҳамагонии синну соли аз 14 то 18 сола ширкат карданд, ҳамчунин барои муқоиса донишҷӯёни ДДК ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ ва коллеҷи омӯзгорӣ ш. Кӯлоб сафарбар карда шуданд. Дар маҷмӯъ дар рафти пурсиши сотсиологӣ зиёда аз 800 нафар ширкат карданд.

Дар маркази таваҷҷӯҳи тачрибаи тасдиқӣ чунин ҷанбаҳои паҳлӯҳои пешбинӣ шуда буданд:

1. Шавқу завқ ва манфиатмандию арзишҳои тамоюлии хонандагон ва навҷавонон дар самту соҳаҳои шахрвандшиносӣ, ҳуқуқшиносӣ, ватанпарастӣ, таърихи ватан ва кишваршиносӣ;

2. Донишу малақаҳои оиди хусусиятҳои таърихӣ ва махсусиятҳои рушду такомули робитаҳои алоқаҳои байниҳамдигарӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

3. Воқифияти хонандагон ва навҷавонон нисбати урфу одатҳои анъанавӣ суннатҳои ва вижаҳои ниёкони худ;

4. Идеалҳои шахрвандию ҳуқуқӣ, ватанпарастӣ ва маънавияти ахлоқии хонандагон ва навҷавонон;

5. Дараҷаи ҷалбу ҷазб нисбати фаъолияти эҷодкоронаи ташаббусӣ дар вақтҳои холӣ ва фароғатӣ;

6. Муносибат нисбати технологияҳои таълимӣ тарбиявӣ ва маърифатӣ, ки бар асоси анъанаҳои ва хусусиятҳои мардумони маскунӣ Тоҷикистон ба роҳ монда шудаанд.

Дар ҷараёни тадқиқот муқаррар карда шуд, ки ба тариқи воқеӣ хонандагоне, ки ба масъалаҳои вобаста ба шахрвандӣ, маданияти ҳуқуқӣ, ватанпарастӣ, таърих ва фарҳанги Ватан шавқу завқ ва рағбатдоранд, мутаассифона, аз се як ҳиссари ташкил мекунанд. Ба ин масъалаҳо камтар хонандагони мактабҳои таҳсилоти ҳамагонии деҳот мароқ зоҳир мекунанд (28%). Ҳамчунин сатҳи маърифати хонандагон нисбати ёдгориҳои ноҳия ва шаҳри минтақа, аз ҷумла, таъриху табиат ва санъати меъморӣ муайян карда шуд (38%),

ки ин имкон медиҳад тасдиқ намуд, ки хонандагон нисбати арзишҳои маданияту фарҳанги минтақавию миллий шавқу рағбати зиёдтар доранд.

Иштирокчиёни пурсишҳо донишу маълумотҳои худро нисбати таъриху маданияти ноҳияю минтақаи зисти худ болотар арзёбӣ мекунад. 62 % пурсидашудагон қайд карданд, ки маълумотҳо оиди таърих ва фарҳанги Тоҷикистон дар онҳо ангезишу ҳавасмандиҳоро бедор менамояд, онҳо аксаран нисбати адабиёти таърихӣ ва филмҳои таърихӣ шавқу рағбати зиёдтар доранд. Якчанд саволҳо нисбати омӯзиши омилҳои таъсирбахши оилавию хонаводагӣ ба ҷараёни тарбияи шаҳрвандию ҳуқуқӣ ва ватанпарастӣ тааллуқ доштанд. Аз ҷумла, муайян карда шуд, ки аксари пурсидашудагон (54 %) оиди гузаштаи оилаю хонавода ва аҷдоду ниёкони худ маълумоти хеле маҳдудтар доранд. Пурсиш шавқу завқ ва манфиатмандиҳои хонандагонро нисбати анъанаю урфу одатҳои оилавию хонаводагӣ тасдиқ кард: 24% иштирокчиёни таҷрибаю санҷиш нишон дод, ки дар оилаю хонаводаи онҳо аксари ҷашну маросимҳоро қайд менамоянд. Ҳамин тариқ, аксари намояндагони хонандагон нисбати масъалаҳои вобаста ба аҷдоду ниёкони худ ва таърихи хонаводаашон боэҳтиромона муносибат мекунанд. Аммо, ин навъи муносибат бо амалҳои мушаххас, мутаассифона, асоснок карда намешаванд, ки ба ҳифзу нигоҳдошт ва рушду такомули урфу одат ва анъанаву суннатҳо алоқаманд бошанд.

Пурсишҳо имкон доданд муқаррар карда шавад, ки хонандагони синфҳои болоӣ маълумоти кофӣ оиди хусусиятҳо ва вижагиҳои рушду такомули робитаҳо ва алоқамандиҳои байниҳамдигарӣ дар Тоҷикистон доранд, аммо, мутаассифона, ин анъанаю суннат самту соҳаи муҳими фаъолияти фароғатии насли ҷавони навро ташкил карда наметавонад, ки ин омил қоркарди барномаҳои иҷтимоию фарҳангиро дар самти шаҳрвандияту ҳуқуқшиносӣ ва ватанпарастӣ муҳиму арзишманд мегардонад.

Бахши махсуси саволномаҳо ба проблематикаи муносибати хонандагон нисбати рушди технологияҳои таълимию тарбиявӣ нисбат дода шуда буданд, ки бар асоси анъанаю суннатҳои миллий ва хусусияту вижагиҳои мардумони маскунии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дараҷаи ҷалбу ҷазб ба фаъолияти ташаббусии эҷодкоронаи фароғатӣ роҳандозӣ шудаанд.

Муқаррар карда шуд, ки 28 % пурсидашудагон истифодаи технологияҳои таълимию тарбиявиро барои ташаккули мавқеи шаҳрвандӣ, шуурнокии ҳуқуқӣ, ватанпарастӣ, таҳаммулпазирӣ ва салоҳияти фарҳангӣ нокифоят меҳисобанд.

Қариб 36 % иштирокчиёни пурсиш қайд карданд, ки умумиятҳои фароғатӣ ва иттиҳодияҳои эҷодӣ таъсирбахшии мусбати зиёде нисбати тарбияи хонандагон ва навҷавонон доранд ва барои рушду такомули тарбияи шаҳрвандию ҳуқуқӣ ва ватанпарастии насли ҷавон хеле арзишманду муҳиманд.

Аксари пурсишудагон ҳаҷс мезананд, ки низоми тарбияи шаҳрвандию ҳуқуқӣ ва ватанпарастие, ки дар Тоҷикистон ташаккул ёфтааст, ба дараҷаи кифоят ҳоло низ самраноку қоршоам буда наметавонад ва он ниёз ба такмили тақвияти минбаъда дорад. Фақат аз нисф зиёдтари пурсидашудагон эътимод ва итминон доранд, ки мактаббачагони муосир ба тариқи пурра метавонанд нақшаҳои ҳаётии худро мавриди татбику таҳаққуқ қарор диҳанд. Зимнан 14 % онҳо боварӣ доранд, ки инсон бояд ҳатман дар Ватани худ сукунат ва зиндагӣ кунад ва кӯшиш намояд, ки ба он манфиати ҳаддиаксар орад.

Дар маҷмӯъ аксари хонандагони синфҳои болоӣ барои рушду такомули минбаъдаи анъанаю суннатҳои шаҳрвандию ҳуқуқӣ ва ватанпарастона дар фаъолияти имрӯзаи таълимию тарбиявӣ ва маърифатӣ изҳори назар карданд.

Пурсиш имкон дод тасдиқ ва таъйид карда шавад, ки дар маҷмӯъ барои хонандагони ҷавони Ҷумҳурии Тоҷикистон хушбинии иҷтимоӣ хос буда, аксари

пурсидашудагон эътимод доранд, ки инсон метавонад барои шукуфой ва рифохи Ватани худ мусоидат кунад.

Дар асоси таҷрибаю озмоиши тасдиқӣ ҳулоса ва натиҷагирӣ карда шуд, ки густаришу тавсеъаи кори тарбиявии доманадор, ки самту соҳаҳои асосии он бояд арзишмандии ахлоқию маънавӣ, бадеию эстетикӣ, шаҳрвандию ҳуқуқӣ ва ватанпарастӣ бошанд, ба роҳ монда шавад.

Маълумотҳои дар натиҷаи пурсиш ба даст омадаро мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода, метавон чунин натиҷагирӣ ва ҳулоса кард, ки қисме аз ҷавонони мутааллим оиди балоғати шаҳрвандию ҳуқуқӣ, ватанпарастӣ донишу малакаҳои камтар доранд, дар гурӯҳе аз пурсидашудагон ҳоло низ ба дараҷаи зарурӣ сифатҳои шаҳрвандию ҳуқуқӣ ба дараҷаи кофӣ вобаста ба замони муосир ташаккул наёфтаанд.

Адабиёт:

1. Арато, А. Концепция гражданского общества: восхождение, упадок и воссоздание направление для дальнейших исследований/А.Арато/Полис.-1995,№ 3.
2. Аристотель. Политика/Аристотель//Соч. М., 1983. - Т. 4. - 631 с.
3. Ашурова, Б. Формирование общечеловеческих ценностей учащихся общеобразовательных школ нового типа (на примерах школ Республики Таджикистан) (Текст)/Б.Ашурова.- Душанбе, 2006. – 174 с.
4. Бабанский, Ю. К. Комплексный подход к воспитанию школьников/Ю.К.Бабанский, Г.А.Победоносцев - М.: Педагогика, 1980. - 80 с.
5. Бабанский, Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса в школе: Учеб. пособие /Ю.К. Бабанский. -М.: Педагогика, 1982 - 192 с.
6. Бабанский, Ю.К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований/Ю.К.Бабанский.- М.: Педагогика, 1982. - 192 с.
7. Банникова, Л.В. Воспитание гражданственности у учащихся 6-8 классов в учебной и внеклассной деятельности: На опыте преподавания иностранного языка .АКД/Л.В.Банникова.- М., 2005. - 21 с.
8. Государственная программа патриотического воспитания молодежи в Республике Таджикистан на 2001-2005 г. 2005-2010 годы//Собрание законодательства Российской Федерации. 2001; 2005 г.г.
9. Гражданское образование в Таджикистане. - Душанбе, 2001. – 84 с.
10. Гражданское образование: Формирование активной жизненной позиции (Текст). - М.: Веди - Принт, 2001.
11. Культура мира, права человека, толерантность и миролюбие (Текст).- М.: Изд-во АПК и ПРО, 2002 г.
12. Макаренко, А. С. Лекции о воспитании детей/А.С.Макаренко.- Соч.Ч.4. 1981 с.
13. Макаренко, А. С. Сочинение (Текст)/А.С.Макаренко.- М., 1997. - Т. V. - 370 с.
14. Программа человек и общество. Для 8 – 11 классов общеобразовательных школ Таджикистана. Составители: Зиёев Т.Н., Музаффар М., Мирзоев С., Умаров Х. –Душанбе: Министерство образования, 1992. -48 с.
15. Программа «Государственная система образования в области прав человека в Республике Таджикистан». – Душанбе: Хумо, 2001. – 90 с.

ТАСДИҚУНОНИИ ТЕХНОЛОГИЯИ УМУМИНСОНӢ ВА ДЕМОКРАТИИ ТАРБИЯ ДАР МАКТАБҲОИ ТАЪЛИМОТИ УМУМИИ ҶТ

Муаллиф дар мақолаи хеш хусусиятҳои шаҳрвандӣ-ҳуқуқӣ ва ватандӯстии тарбияи мактаббачонро дар низомии таълимоти умумии мактабҳо дар марҳилаи кунунии рушди ҷомеа дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бевосита баъди ташкил ва гузаронидани тасдиқунонии таҷрибавӣ-озмоиши тарбияи шаҳрвандӣ-ҳуқуқӣ ва ватандӯстӣ дар мактабҳои маълумоти умумии ҶТ мавриди баррасӣ қарор додааст.

Диққат инчунин ба моҳият, аҳамияти мундариҷаи усулҳо ва шаклҳои тарбия равона шудааст. Ҳамчунин дид ва ақидаҳои нав дар алоқамандии

байнихамдигарии волидайн, мактаб ва чомеа дар чанбаи тарбияи шаҳрвандӣ, ҳуқуқӣ, ва ватандусти хонандагони мактабҳои маълумоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод гардидаанд.

Калидвожаҳо: озмоиши ташаккулёбанда, озмоиши назоратӣ, функсия, шаҳрвандӣ, ҳуқуқӣ, тарбияи ватандусти, демократия, чомеаи шаҳрвандӣ, принципҳо, усулҳо, назария, амалия, мақсад, вазифаҳо, ақидаҳо, шароит, волидайн, мактаби таълимоти умумӣ, таҷриба, озмоиш, кор, пурсиши сотсиологӣ, озмоиши муқарраркунанда.

АПРОБИРОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИИ ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКОГО И ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ РТ

Автором статьи рассматриваются особенности гражданско-правового и патриотического воспитания школьников в системе общеобразовательных школ на нынешнем этапе развития общества в Республике Таджикистан непосредственно после организации и проведения опытно-экспериментального апробирования технологии гражданско-правового и патриотического воспитания в общеобразовательных школах РТ.

Внимание фокусируется также на сущность, содержание, значимости методов и форм воспитания. Также выдвигаются новые видения и идеи во взаимосвязи родителей, школы и общества в аспекте гражданского, правового и патриотического воспитания учащихся общеобразовательных школ Республики Таджикистан.

Ключевые слова: формирующий эксперимент, контрольный эксперимент, функция, гражданское, правовое, патриотическое воспитание, демократия, гражданское общество, принципы, методы, теория, практика, цель, задачи, идеи, условия, родители, общеобразовательная школа, опыт, эксперимент, работа, социологический опрос, констатирующий эксперимент.

APPROBATION OF TECHNOLOGY OF UNIVERSAL AND DEMOCRATIC EDUCATION AT THE RT COMPREHENSIVE SCHOOLS

The author of article considers features of civil and patriotic education of school students in system of comprehensive schools at a present stage of development of society in the Republic of Tajikistan directly after the organization and carrying out skilled and experimental approbation of technology of civil and patriotic education at the RT comprehensive schools.

The attention is focused also essence, the maintenance of the importance, methods and education forms. Also new visions and ideas in interrelation of parents, schools and societies in aspect of civil, legal and patriotic education of pupils of comprehensive schools of the Republic of Tajikistan move forward.

Keywords: function, civil, legal, patriotic education, democracy, civil society, the principles, methods, the theory, practice, the purpose, tasks, ideas, conditions, parents, comprehensive school, experience, experiment, work, the sociological poll stating experiment, forming experiment, check experiment.

Сведения об авторе: Абдурахмони Мухаммади - преподаватель кафедры начального обучения КГУ им. А.Рудаки. Адрес: 735360, РТ, г.Куляб, ул.С.Сафарова-16. Тел.: (+) 987-67-27-77.

Information about the author: Abdurahmoni Muhammadi, is a teacher of department of elementary education of the KSU of A. Rudaki. Address: 735360, RT, Kulob, S. Safarova-16 St. Mob: 987-67-27-77.

МЕТОДИКА САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ НА ЗАНЯТИЯХ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ В КРЕДИТНОЙ СИСТЕМЕ ОБУЧЕНИЯ

Эргашева Ш.К.

Кулябский государственный университет имени Абуабдуллоха Рудаки

Сейчас изучение самостоятельной работы студента на занятиях русского языка на филологических факультетах в Кулябском государственном университете является одним из основных направлений приоритетной системы высшего учебного образования в Республике Таджикистан. В настоящее время студент высшего учебного заведения - это человек, свободно ориентирующийся в мировом информационном пространстве, который имеет необходимые знания и навыки о современной информационной технологии, который совершенствует свои знания в своей области. И в этой связи высшая школа Республики Таджикистан находится на пути возрождения интеллектуального потенциала республики, формирования творческой, всесторонней личности. Важными условиями, определяющими эффективность самостоятельной работы студента, являются правильное сочетание объема аудиторной и самостоятельной работы.

В последнее время в системе образования Республики Таджикистан в целом и в Кулябском государственном университете имени А. Рудаки в частности отмечается развитие самостоятельной работы. Поэтому идут активные процессы по выявлению и установлению инновационных подходов в обучении и в подготовке будущих специалистов, соответствующих требованиям современного времени (поддержка Лиссабонской конвенции, присоединение к Болонскому процессу, реализация проекта о двуязычии в Республике Таджикистан и др.).

Туманова А.Б. писала: «Для чего разрабатываются новые стандарты образовательного содержания, основанного на интеграции науки и образования, внедряются современные педагогические парадигмы и подходы для достижения высокого качества организации учебного процесса и тем самым способствующие более качественной подготовке специалистов (компетентностный подход, личностно-ориентированный подход; «образование, ориентированное на результат», обучение в течение жизни; конкретизация результатов образования, формирующихся в виде различного типа компетенций)» [7, с. 187].

Главные задачи самостоятельной работы студента - это обеспечивать глубину изучения и прочность усвоения обучающимся учебного материала, его профессиональную компетенцию, потребность к самообразованию и саморазвитию, развития критического мышления. Организация самостоятельной работы предполагает определение места самостоятельной работы обучающегося, эффективные формы и методы обучения, разработку соответствующих методических рекомендаций и указаний.

В этих условиях значительный акцент должен быть сделан на функции преподавателя при организации самостоятельной работы обучающегося:

- 1) планирование и организация домашних заданий;
- 2) объяснение цели каждого задания и процедуры выставления оценок;
- 3) консультация и помощь в выполнении заданий;
- 4) своевременная проверка заданий и представление обратной связи в виде поправок, комментариев и оценок;
- 5) точные записи о выставленных оценках.

На кафедре должен быть заведен журнал самостоятельной работы студентов и журнал самостоятельной работы студента под руководством преподавателя, возле кафедры должен быть вывешен график их проведения.

Самостоятельная работа студентов включает два вида.

1. Выполнение домашних заданий, таких как реферат, кейс кроссворд, решение задач, упражнений и т. п. Домашние задания выполняются самим студентом. Для этого он снабжается заданиями преподавателем и рекомендациями по их выполнению. Очень важно, чтобы соблюдалась ритмичность в течение семестра.

2. Выполнение аудиторной самостоятельной работы студентов, цель которой углубить знания по изучаемой дисциплине, получить практические навыки и определить степень усвоения теоретического материала.

Аудиторная самостоятельная работа студентов осуществляется на всех видах учебных занятий: лекции, практические (семинарские), лабораторные занятия.

Аудиторная самостоятельная работа студентов - это совместная работа студента и преподавателя, поскольку учебные занятия проводятся в диалоговом режиме - тренинг, дискуссия, деловая и дидактическая игра, презентация, составление кейса, разработка индивидуального и групповых проектов и т. п.

Самостоятельная работа студентов под руководством преподавателя - одна из форм учебной работы при обучении по кредитной технологии. Проводится в виде аудиторного занятия. Имеет 2 функции - консультативную и контролирующую.

Исследователи, занимающиеся проблемой самостоятельной работы студентов, вкладывают в понятие «самостоятельная работа» разное содержание (С.И. Архангельский, И.А. Зимняя, С.В. Акманова, В. Граф, И.И. Ильясов, Б.П. Есипов, Т.Д. Речкина, А.Г. Молибог, В.М. Андронов, Э.В. Гопан). Самостоятельная работа трактуется как самостоятельный поиск необходимой информации (С.И. Архангельский); как творческая деятельность (И.А. Зимняя), как разнообразные виды индивидуальной или групповой деятельности студентов на занятиях или во внеаудиторное время без преподавателя, но под его контролем (Б.П. Есипов), как самообразование студента (С.В. Акманова). На наш взгляд, самостоятельная работа может рассматриваться как один из видов познавательной деятельности, направленной на общеобразовательную и специальную подготовку студентов под руководством преподавателя. В данном случае преподаватель приобретает статус консультанта, который планирует, оценивает и контролирует самостоятельную деятельность студентов.

Канакина Г.И. писала: «Важными условиями, определяющими эффективность самостоятельной работы студентов, являются: правильное сочетание объема аудиторной и самостоятельной работы; правильная методическая организация работы студента (побуждение студента работать самостоятельно); обеспечение необходимыми методическими материалами (процесс самостоятельной работы постепенно должен превращаться в творческий); постоянный контроль выполнения самостоятельной работы (оценка результатов)» [3, с.55-57].

И в этой связи высшая школа Республики Таджикистан находится на пути возрождения интеллектуального потенциала республики, формирования личности творческой, всесторонней. Переход с традиционного (линейного) образования на нелинейную систему обучения (кредитную), при которой обучающиеся могут индивидуально планировать последовательность образовательного процесса, связан с коренной перестройкой всего учебного процесса в системе высшей школы.

Современные требования к профессиональной подготовке специалистов диктуют необходимость усвоения большого объема информации, а также самостоятельного совершенствования полученных знаний и применения их в практической деятельности.

Важными условиями, определяющими эффективность самостоятельной работы студентов, являются: правильное сочетание объема аудиторной и

внеаудиторной работы; правильная методическая организация; постоянный контроль самостоятельной работы. Искакова Н.А. отметила: «Сейчас время модульной технологии предполагает оценивание знаний рейтинговым методом, позволяющим проверить знания студентов на каждом этапе его работы» [2: 231].

Новые образовательные парадигмы требуют значительного повышения качества знаний в профессиональной подготовке молодых специалистов, что повышает ответственность преподавателя как организатора нового типа обучения. Кредитная технология обучения позволила качественно изменить содержание образования, формы и методы обучения. В этих условиях характер взаимодействия участников учебного процесса отражается в форме сотрудничества преподавателя и студента. И в этой связи обучение русскому языку в группах с государственным языком обучения приобретает качественно новое значение.

Няшина С.Г. отметила: «Самостоятельную работу можно рассматривать как обязательный вид учебной деятельности студента и как эффективный способ обучения, несмотря на сложность и неразработанность многих ее аспектов» [5, 42-50].

Основная цель обучения русскому языку в группах с государственным языком обучения состоит не только в практическом владении языком, но и предполагает наличие таких умений и навыков в различных видах речевой деятельности, которые должны быть ориентированы на:

- 1) чтение профессионально-ориентированных текстов на русском языке в связи с профессиональной деятельностью будущего специалиста;
- 2) устное общение в связи с профессиональной деятельностью будущего специалиста;
- 3) устное общение в ситуациях повседневного обихода;
- 4) переводное аннотирование и реферирование текстов на русском языке.

В условиях кредитной технологии обучения самостоятельная работа студентов управляемая и целенаправленная, где практическому русскому языку отводится в расчете 3 (аудиторных часов в неделю) + 3 (часа на самостоятельную работу - в неделю) в отношении учебной аудиторной работы.

Виды и формы занятий зависят от учебного материала, курса, уровня подготовки студентов, эрудиции, цели, которая ставится при изучении материала.

Одним из видов самостоятельной работы студентов по русскому языку на неязыковых факультетах является подготовка диалогов и монологических высказываний по определенной тематике либо произвольной. Диалогические высказывания призваны формировать инициативную речь, направленную на получение информации, требующей умения задавать вопросы, понимать речь собеседника, подавать реплики, регулирующие речь партнера. Для самостоятельной работы над диалогом (особенно для студентов, плохо владеющих русской речью) целесообразно давать готовые диалоги, дополнить репликами. Самостоятельная работа по подготовке диалогов на русском языке крайне необходима для коммуникации, и, как показывает практика, способствует развитию говорения, что вызывает у студентов особую заинтересованность в изучении языка.

Также одним из видов самостоятельной работы можно считать изучение пословиц, поговорок, фразеологизмов и крылатых изречений. Они вызывают особую трудность понимания в речи и крайне необходимы в коммуникативных ситуациях. Студенту следует выполнить все задания по этому виду работы письменно, а затем подготовиться к устному ответу, желательно при устных ответах использовать их в соответствии с ситуацией.

Обычно для выполнения такой самостоятельной работы используется т. н. «тематическая» классификация («Язык и общество», «Человек. Внешний и внутренний мир человека», «Образование», «Моя специальность», «Я и моя карьера» - презентация или видеопрезентация, «Проблемы экологии моего края», «Труд. Способности. Талант» и др.). Такой подход к такому виду самостоятельной работы студента является важным этапом в подготовке к коммуникативной деятельности.

Неоспоримым фактом является выполнение тренировочных упражнений, которые представляются органической частью самостоятельной работы студентов. Выполнение большого числа тренировочных упражнений и заданий несомненно способствует не только развитию навыков письменной речи, но и обеспечивает более успешное выполнение письменных упражнений занятия. Высвобождает время для проведения преподавателем различных видов творческих упражнений. Составление плана, тезиса, аннотации, отзыва, написание реферата, доклада - эти виды также следует включать в самостоятельную работу студентов. Они являются определенным этапом к выполнению курсовых работ, а также к серьезному научному исследованию.

Хавронина писала: «Самостоятельная работа - это система реализации взаимодействий педагога и студента. Преподавателю принадлежит ведущая роль в этом процессе» [8, с. 6]. Необходимо объяснить, а лучше показать, как нужно работать со словарем, по учебнику, сколько времени заниматься, в какой последовательности выполнять домашнюю работу. Домашнее задание должно планироваться преподавателем так, чтобы оно являлось связующим звеном между предыдущим и последующим аудиторным занятием.

Ведущим средством регулирования самостоятельной работы являются четко сформулированные цели, задачи и установки. Обучаемый должен совершенно точно представлять себе, какой цели служит выполнение самостоятельной работы, для какой деятельности необходимо приобретение тех или иных навыков и умений. Орехова И.А. отметила: «Для выработки навыков и умений полезно использование различных памяток. Памятки помогают студентам усвоить действия, обеспечивают понимание специально ориентированных текстов» [6, с. 16]. Отработка содержания памятки начинается на занятии и проводится на небольшом учебном материале сначала с помощью преподавателя, а потом под его наблюдением. После такой пошаговой подготовки в аудитории студенты готовы к самостоятельной работе.

Можно привести несколько примеров памяток, которые предлагаются для формирования приемов самостоятельного чтения. Во-первых, при чтении текста ваша основная задача - понять содержание. Читая текст, постараться понять значения новых слов по контексту. В процессе чтения ответить на вопросы: кто? где? зачем? когда? Опираясь на содержание текста, мысленно восстановить текст. Во-вторых, приступая к работе, помните, что вы готовитесь к пересказу. Подумайте, что в тексте является главным для пересказа, а что второстепенным. Составьте план пересказа. Подберите ключевые слова.

В дальнейшем регуляция активности обучаемого со стороны преподавателя уступает место саморегуляции, самооценке студента.

Психологи рассматривают самоконтроль и самооценку как комплексное умение обучаемых самостоятельно находить, исправлять и оценивать свою работу на основе сопоставления с эталонным уровнем. Для этого у студента должна быть программа, помогающая ему организовать управление учебной деятельностью. Этот документ должен состоять из: 1) требований и типов заданий для проведения самоконтроля; 2) контрольных текстов с тестами и ключами. При этом отношение студента к учебе, внутренняя установка, мотивация играют решающую роль.

Короковцева Н.Ф. писала: «При изучении русского языка студентами, окончившими школу с таджикским языком обучения, самостоятельная работа заключается в выполнении языковых упражнений подстановочного, трансформационного типа» [4:26]. Цель этих упражнений -выработка автоматизма в употреблении грамматического, лексического материала и развитии речевых навыков. Предлагаемые задания должны быть интересны и познавательны.

Таким образом, это работа необходима для поддержания активности на занятии, а также для более качественного овладения русским языком. Аудиторная самостоятельная деятельность направлена на развитие различных речевых умений.

Литература:

1. Асанова Г.С. Методические рекомендации для самостоятельной работы студентов/Г.С. Асанова.-М: 1984. - 245с.

2. Исакова Н.А., Каимова Д.Б. Организация самостоятельной работы студентов-иностранцев на уроках русского языка/Двуязычие языков в образовательной системе Республики Таджикистан: состояние и перспективы: материалы Международной научно-практической конференции/Н.А. Исакова. - Душанбе, 2015.- 231 с.

3. Канакина Г.И. Организация самостоятельной работы студентов по дисциплине «Русский язык и культура речи» на основе инновационной интерактивной системы балльно - рейтингового контроля/Известия Пензенского государственного педагогического университета им/Г.И. Канакина. - 2010.-210 с.

4. Короковцева Н.Ф. Современная методика организации самостоятельной работы студентов, изучающих иностранный язык/Н. Ф. Короковцева.-Москва, 2002.- 234 с.

5. Няшина С.Г. О проблеме организации самостоятельной работы студентов в неязыковом вузе/Теория и практика преподавания иностранных языков в неязыковом вузе: сборник научных статей/под общ. ред. Л.В. Хведченни/С.Г. Няшина.-Душанбе: 2009. -141с.

6. Орехова И.А. Специфика организации самостоятельной работы учащихся в период обучения в русской языковой среде/ Содержание и формы самостоятельной работы при обучении РКИ: сборник научных трудов/ И.А. Орехова.-Москва: 2008. -201с.

7. Туманова А.Б., Баянбаева Ж.А. Уровневое обучение профессиональному русскому языку в вузе: постановка проблемы и пути решения/Русский язык и литература в современном Таджикистане: теория, практика, методика: материалы Республиканского научно-методического семинар/А. Б. Туманова.-Душанбе.- 2015. 187 с.

8. Хаврониная С.А. Приемы активизации самостоятельной работы/Содержание и формы самостоятельной работы при обучении РКИ / под ред. А.Н. Щукина/ С. А. Хаврониная.- Москва: 2009.-245 с.

9. Юшко Г.Н. Научно-дидактические основы организации самостоятельной работы студентов в условиях рейтинговой системы обучения/Г. Н.Юшко. Ростов н/Д: 2001.-276 с.

МЕТОДИКАИ КОРҲОИ МУСТАҚИЛОНА ДАР ДАРСҲОИ ЗАБОНИ РУСӢ ДАР СИСТЕМАИ ОМУӢЗИШИИ КРЕДИТӢ

Мақолаи мазкур ба методикаи корҳои мустақилона дар дарсҳои забони русӣ дар системаи омӯзишии кредитӣ бахшида шудааст. Муаллифи мақола дар асоси маводи бисёр омӯзиши корҳои мустақилонаро дар дарсҳои забони русӣ дар

факултетҳои ғайрифилологӣ дар Донишгоҳи давлатии Кӯлоб татқиқот гузаронидааст.

Мушкилоти омӯзиши корҳои мустақилона дар дарсҳои забони русӣ дар система омӯзиши кредитӣ дар замони ҳозира яке аз проблемаҳои асосии ин омӯзиш дар мактабҳои олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад. Имрӯзҳо донишҷӯи мактаби оли якҷа аз шахсиятҳои ба ҳисоб меравад, ки озодона дар фазои технологияи информатсионӣ фаъолият намуда ва он донишҷӯи навро оиди технологияи нави ҳозиразамонро истифода бурда дар соҳаи худ вайро истифода мебарад.

Бо ҳамин сабаб мактабҳои олии Ҷумҳурии Тоҷикистон имрӯзҳо дар роҳи ташакуллӯбии дониши нав, шахсияти эҷодии навро раванг дода истодааст. Яке аз шартҳои вай ин самаранок истифода бурдани корҳои мустақилонаи донишҷӯ, хуб истифода бурдани ҳаҷми корҳои мустақилона ва аудиториҳои дар вақти дарс мебошад.

Корҳои мустақилона барои дастгирии фаъолнокии донишҷӯ дар дарси забони русӣ зарур мебошад. Вай ҳамчунин барои фаъолгардонии сифати дониши донишҷӯ аз фанни забони русӣ муҳим мебошад. Фаъолияти корҳои мустақилона барои ташакуллӯбии намудҳои гуногуни корҳои шифои низ мусоидат менамояд.

Вожакалимаҳо: корҳои мустақилона, методика, услуб, забони русӣ, дарс, сифат, донишҷӯ, ташақкул, кор, фаъолноки

МЕТОДИКА САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ НА ЗАНЯТИЯХ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ В КРЕДИТНОЙ СИСТЕМЕ ОБУЧЕНИЯ

Статья посвящена методике самостоятельной работы на занятиях по русскому языку в кредитной системе обучения. Автор статьи на основе обширного материала исследует изучения самостоятельной работы студента на занятиях русского языка на нефилологических факультетах в Кулябском государственном университете имени Абуабдуллох Рудаки.

Проблема изучения самостоятельной работе в настоящее время является одним из основных направлений приоритетной системы высшего учебного образования в Республике Таджикистан. В настоящее время студент высшего учебного заведения является человеком, который свободно ориентируется в мировом информационном пространстве, который имеет необходимые знания и навыки о современной информационной технологии, который совершенствует свои знания в своей области. И в этой связи высшая школа Республики Таджикистан находится на пути возрождения интеллектуального потенциала республики, формирования личности творческой, всесторонней. Важными условиями, определяющими эффективность самостоятельной работы студента, являются правильное сочетание объема аудиторной и самостоятельной работы. Самостоятельная работа необходима для поддержания активности на занятии по русскому языку, а также для более качественного овладения русским языком. Аудиторная самостоятельная деятельность направлена на развитие различных речевых умений.

Ключевые слова: самостоятельная работа, методика, система, русский язык, занятие, качественно, студент, развитие, работа, активность

METHODS OF INDEPENDENT WORK IN THE CLASSROOM IN THE RUSSIAN LANGUAGE IN THE CREDIT SYSTEM OF EDUCATION

The article is devoted to the methods of independent work in the Russian language classes in the credit system of education. The author of the article on the basis of an

extensive material explores the study of independent student work in the Russian language classes of non-philological faculties at Kulob State University. The problem of studying independent work is currently one of the main areas of the priority system of higher education in the Republic of Tajikistan.

At present, a university student is a person who is freely oriented in the global information space, who has the necessary knowledge and skills about modern information technology, who is improving their knowledge in their field. And in this regard, the higher school of the Republic of Tajikistan is on the path of reviving the intellectual potential of the republic, the formation of a creative, comprehensive personality. Important conditions that determine the effectiveness of student's independent work are the right combination of the volume of classroom and independent work. interesting and informative.

Independent work is necessary to maintain activity in the classroom in the Russian language, as well as for better mastery of the Russian language. Classroom independent activity is aimed at the development of various speech skills.

Keywords: independent work, methodology, system, Russian language, occupation, quality, student.

*Сведения об авторе: Эргашева Ш.К., ассистент кафедры русского языка КГУ имени Абуабдуллох Рудаки. Адрес: РТ, 735360, г. Куляб, улица С. Сафарова 16.
Тел.: (+992)907-88-75-33.*

*Information about the author: Ergasheva Sh.K., Teacher of the Department of Russian language of KSU named after A. Rudaki. Address: RT, 735360, Kulob, S. Safarov Street 16.
Tel.: (+992) 907-88-75-33.*

ФИЛОЛОГИЯ – ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ

НИГОҶЕ БА ШЕВАИ ВОЖАГУЗИНИВУ ВОЖАСОЗИИ МУҲАММАД ИҚБОЛИ ЛОҶУРӢ

Сулаймон Анварӣ
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Аллома Муҳаммад Иқбол барои мардуми форсизабон аз чехраҳои басо гиромӣ аст ва ин гиромидошти шоир бештар бад-он хотир аст, ки ӯ мақоми суханро боло бурд ва «чун сабо бар сурати гулҳо танид», балки «ғӯта андар маънии гулзор зад» ва ҳикмати ашъро фаро гирифт, ҳарфу савту каломро монанди тойир ба парвоз овард ва ниёзи муштариёни маърифатро ба чинси пурарзиши сухан баровард.

Муҳаммад Иқбол бо меҳри забон ва адаби форсӣ–тоҷикӣ камол ёфт, бо ишқу алоқаи зиёд илму ҳикмати ниёгонро омӯхт, бо ҳамон ҷазабаи муҳаббат дар замири вучуд фуру рафт ва ҳисси худшиносиву ҷаҳонфаҳмияшро тависъа бахшид. Мутолиаи мудовим ва пажӯҳишҳои жарфи фарҳангиву сиёсӣ нақши суханро пеши рӯяш бештар чилва медоданд. Тадриҷан ба ин арзиши маънавӣ аз равзанаи ихлос назар меафканд ва талош меварзид, то сухане бигӯяд муносиби ниёзҳову хостаҳои иҷтимоии худ. Ва расидан ба ин ҳадафро дар фаро гирифтани ганчинаи дониши абармардони арсаи илму фарҳанги ҷаҳон дарёфт, ки мутафаккирони форсу тоҷик бо хираду заковати азалии хеш дар сафи он гурӯҳ қарор доштанд. Бештар аст, дар ин маврид ба сухани Иқболшиноси тоҷик Шарафбону Пӯлодова гӯш фаро бидиҳем: «Аз шиносӣ бо китобхонаҳои машҳури Аврупо, мустаҳриқини маъруфи англису олмонӣ ва тадқиқоти онҳо Иқбол бовар ҳосил кард, ки ба олами илму адабиёти Аврупо нисбат ба осори дар дигар забонҳои Шарқ таълифгардида асарҳои форсизабонон бештар роҳ ёфтаанд, осору афкори Ҷалолиддини Румӣ, Саъдӣ, Ҳофиз, Умари Хайём барин бузургони адабиёти форс қалби шуарои номвари Ғарбро тасхир кардаву дар эҷодиёти эшон нақши хосе низ гузоштаанд. Он фикру ақоид, сӯхтанҳову сохтанҳо ва озу ниёзҳое, ки дар назми Иқбол ифода меёфтанд, на фақат ба ҳиндустониён, балки ба кулли мардуми Шарқу Ғарб тааллуқ доштанд. Бинобар ин, шоир бо дарназардошти вусъату паҳно ва имкониятҳои дохилии забони форсӣ дар эҷоди шеър ба ин забон муроҷиат кард:

Порсӣ аз рифъати андешаам
Дархӯрад бо фитрати андешаам [1,9].

Шоир худ ин маъниро эътироф доштааст ва байти мазкур муъайиди гуфтаи муҳаққиқ Шарафбону Пӯлодова ва мост. Воқеан, каломи форсӣ–тоҷикӣ бо «фитрату рифъати андеша»-и ин адиби камназир созгор омада будааст, ки дар бисёр ҷойи ашъори хеш бо сипос аз ин мавзӯё ёдовар мешавад.

Омӯзиши таҷрибаи эҷодии, бавижа аҳли қалами форсу тоҷик, сеҳри сухани эшон устод Иқболро ба таҳрик овард. Ин ангеза, аз як сӯ омили тавлиди осори фаровони адабиву фалсафӣ ба забони ноби форсӣ–тоҷикӣ гардида бошад, аз сӯи дигар, бозгӯи сахми ӯ дар инкишофи адабиёти форсӣ–тоҷикӣ дар ҳавзаи Ҳинду Покистон ҳисоб меёбад. Пажӯҳишгари покистонӣ Манзурулҳақ бар ин назар аст, ки «Шеърҳои форсӣ дар Ҳинду Покистон ба вучуди марҳум аллома Муҳаммад Иқбол музайян ва ораста шуд. Вай на танҳо яке аз бузургтарин шуарои форсигӯи Покистон маҳсуб мешавад, балки бояд ӯро бештарини шуарои форсигӯи асри ҳозир шумурд. Вай на танҳо забону адабиёти форсиро дар Ҳинду Покистон зинда

нигоҳ дошт ва онро тарвиху равнақ дод, балки шеъри форсиро ба мунтаҳои камол расонидааст» [1, 10].

Ин «бараҳманзодаи рамзошнои Руму Табрес» [1,10] ҳангоми ба риштаи сухан кашидани масоили печидаи сиёсиву иҷтимоӣ ва фарҳангиву иқтисодӣ дар заминаи тақомулу рушди ҳунари тасвиргарӣ низ қорҳои қобили тавсифу тамчид анҷом додааст. Яке аз инҳо эътино ба ҷойгоҳи забон дар зиндагист. Аз ҳамин дидгоҳ ба баҳри бекарони сухан ҷанг зад, аз он жарфо дурру гуҳар фаровон ба даст овард ва бо сухони андеша ба қолиби баён созгарашон сохт ва ҳарфи ноғуфтаро бо шеваи осон адо кард.

«Сухангӯй»-и Иқбол «тифлаки барнову пир аст» [2, 134] ва каломии ӯро «солеву моҳе набошад» [1, 237]. Бо ҳамин андеша ва бо ҳамин ҷуръат ва азми росих озими майдони ҳунар гардида, гӯё ки дар ҳузури Муллои Рум, Ақтор, Ҳофиз ва соирин хомафарсоӣ кардааст.

ӯ аз соҳати густардаи забони порсӣ истифода намуда, «сад нолаи шабгир», «сад субҳи балохез» ва «сад оҳи шараррез» [2, 25] - ро қурбони як шеъри диловез намудааст, он гуна шеъре, ки бо ғановати маъонӣ ва бо фасоҳати баён тавачҷуҳи қулли форсизабонро маътуф доштааст.

Дар мавриди ашъору осори ин адиби гаронмоя ва ҷирадаст солҳост, ки аҳли қалам баҳсдоранд, дар ин фурсат мо мехоҳем, ки суҳбатро пиромуни вижагиҳои ҳунари суханофаринии ӯ идома бидеҳем. Аз ҷумла, дар навиштаҳои Иқболи Лоҳурӣ тавсифи **забон** ва **сухан** ҷойгоҳи шоиста дорад. Аз саромадони адабиёти порсии дарӣ гирифта то удабои ибтидои садаи хх дар ситоиши ин арзишҳои миллӣ фаровон андарз гуфтаанд, ҳатто иддае аз онон фасле аз рисолаву достони хешро ба ин мавзӯ иҳтисос додаанд, аммо Муҳаммад Иқбол дар ин замина гуфтори зиёде надошта бошад ҳам, аз ӯ ҷанд байти хонданӣ мерос мондааст. Он андарзгунаҳои алломаи бузурги ибтидои садаи хх абёти зер мебошанд:

Сухан дурушт мағӯ, дар тариқи ёрӣ кӯш,
Ки **суҳбати** ману ту дар ҷаҳон Худосоз аст [1,221].

*** **

Камхӯру камхобу **камгуфтор** бош,
Гирди худ гарданда чун паргор бош [1,450].

*** **

Ҳарфи бадро бар лаб овардан хатост,
Кофиру муъмин ҳама халқи Худост [1,452].

То ҷое ки медонем, адибоне, ки аз табори форсигӯён набудаанд, дар фазилати забони форсӣ–дарӣ–тоҷикӣ ва ё дар халқи каломии мавзун кам ибрози ақида кардаанд, лекин Муҳаммад Иқбол натавонистааст, ки аз шайдойӣ ва шефтагии хеш нисбат ба ин забони «миррихиён» [Бар лаби миррихиён **ҳарфи дарӣ**, 1,385] сукут ихтиёр кунад:

Ҳиндиям, аз порсӣ бегонаам,
Моҳи нав бошам, тижипаймонаам.
Ҳусни андози баён аз ман маҷӯ,
Хонсору Исфаҳон аз ман маҷӯ....[1,28].

Гарҷи ҳиндӣ дар узубат шаккар аст,
Тарзи гуфтори дарӣ ширинтар аст [1,28].

Ё:

Ин ҳама хоб аст ё афсунгарӣ,
Бар **лаби** миррихиён ҳарфи дарӣ [1,385].

Матолиби дигаре, ки пиромуни онҳо сухбат дар миён хоҳад буд, корбурди вожа ва таркиботи баёнгари мафохими **забон** ва **сухан** аст, ки дар ашъори шоир бисёр ба чашм меҳӯранд. Дар ин чихат нигоҳи эшон тоза аст, ҳатто худ саъй кардааст, ки ин шеваи офаринишро ба хонанда талқин намояд. Чунончи, мефармояд:

Ба ҳар замона ба услуби тоза мегӯянд
Ҳикояти ғами Фарҳоду ишрати Парвиз [1,218].

Хунук инсон, ки чонаш беқарор аст,
Савори рохвори рӯзгор аст.
Қабои зиндагӣ бар қоматаш рост,
Ки ӯ навофарину тозақор аст [1,183].

Дар асоси таълифоти зерини ин адиби нуктасанҷ ва мутафаккири гуногунондеш мавзӯи манзури назар, ки дар «Куллиёти форсӣ»-и эшон гирд омадаанд, баррасӣ хоҳад шуд: «Асрор ва румуз», Паёми Машрик», Забури Аҷам», «Бандагинома», «Ҷовиднома», маснавии «Пас чӣ бояд кард, эй ақвоми Шарқ?», «Мусофир» ва «Армуғони Ҳичоз» [1].

Воҳидҳои баёнгари мафҳумҳои **забон** ва **сухан** дар ганҷинаи луғати осори Муҳаммад Иқбол мавқеи намоён доранд. Онҳоро аз чихати пайдоиш ба ду гурӯҳ ҷудо кардан мумкин аст: унсурҳои бунёдӣ (форсӣ–тоҷикӣ) ва иқтибосӣ. Вожаҳои дастаи аввал боз ба ду зергурӯҳ тақсим мешаванд: воҳидҳое, ки бевосита мафҳуми **суханро** мефаҳмонанд ва воҳидҳое, ки баёнгари ин мафҳум низ шудаанд. **Забон**, **сухан**, **гуфт**, **гуфта**, **гуфтор**, **гуфтугӯ** дастаи якум ва зергурӯҳи аввалро ташкил медиҳанд. Ин калимаҳо низ аз лиҳози мансубият ба аҷзҳои ҳиссаҳои нутқ ду навъ мешаванд: вожаҳои мутааллиқ ба боби **исм** ва вобаста ба **фел**. Инак, ба шарҳи онҳо хоҳем пардохт.

1.1.1. Калимаи **забон** бо вожаи **сухан** ҳаммаъност:

Забони мо–ғарибон аз нигоҳест,
Ҳадиси дардмандон ашқу оҳест [1,526].

Забон дар таркибҳои маҷозӣ низ истифода шудааст: **забон далер будан** [тавони забон дар баёни андеша ё мақсад, 1–264], **забон нақушодан** [сухан ошқор нагуфтан, 1– 221], **забон ларзидан** [тоби баёни маънии мураккаб ё, ба қавли Муҳаммад Иқбол, **маънии печдорро** надоштани **забон**, 1–160]. Бо истифода аз усулҳои маъмули калимасоз бо ин вожа исм ва сифати дигар пайдо шудааст, монанди **ҳамзабон** [1,394], **безабонӣ** [1,289], **забондон** [1,539] **қамзабон** [1,121]. Доираи корбурди калимаи **сухан** нисбатан густарда аст. Бо вожаи **сухан** таркибҳои маҷозии бештар ба назар расид, амсоли **сухан саройидан** [Дигар **сухан** насарояд зи ғойбу мавҷуд, яъне **сухан** нагӯяд, ба таъбири мардумӣ, гап назанад, 1–207], **сухан дароз кардан** бисёр **сухан** гуфтан, 1, 285], **сухан густардан** [бо шарҳу тафсил **сухан** гуфтан, 1,247], **сухан тоза задан** (**сухани** нав гуфтан, 1, 272], **ба сухан вонарасидан** [дарки маънӣ накардан, ба фаҳми **сухан** нарасидан, 1, 272] , **сухан рафтан** [сухбат ба миён омадан, гап кушодан дар бораи чизе, 1, 511], **сухан ҳичоб шудан** [сухане, ки ошиқ дар хузури маъшук гуфта натавонад, 1–209], **суханро солу моҳ набудан** [яъне **сухан** пир шудан надорад, 1, 237], **сухан оростан** [Ин **сухан** оростан беҳосил аст–гуфтан, яъне зебо баён кардани **сухан**, зинат додани **сухан**, 1, 446], **сухан накардан** [сухан нагуфтан, 1,394], **аз сухан ойинасоз кардан** [даст бар **сухан** ёфтан, ба **сухан** мусаллат шудан, 1–75], **сухан андар гулӯ гирех бастан** [суханро гуфта ё баён карда натавоништан, 1,526] ва **сухан ба лаб расидан**:

Ба лаб расид маро он сухан , ки натавон гуфт,
Ба ҳайратам, ки фақеҳони шаҳр хомӯшанд [1,283].

ба қиёси маънии киноявии **чон ба лаб расидан, сар омадани сухан, ба чӯш омадани сухан**, вале **маҷоли баёни онро надоштан** эҷод шудаанд.

Дар миёни таркиботи мавриди баҳс таъбири **сухан девонагӣ доштан** ё **сухан девонагӣ будан** беш тавзеҳталаб аст. Ҳоло ба ҷойгоҳи он дар матн мутаваҷҷеҳ мешавем:

Барги гул рангин зи мазмуни ман аст,
Мисраи ман қатраи хуни ман аст.
То напиндорӣ сухан девонагист,
Дар камоли ин чунун фарзонагист [1,140].

Ба андешаи мо, мурод аз истиораи **сухан девонагӣ (доштан ё бурдан)** сухани бадеъест ба зоҳир аз хирад дур, аммо ба мазмун мутобиқ ба ақлу мантиқ. Яъне **дар камоли ин чунун фарзонагӣ** эҳсос мешавад, яъне сухани ниҳоят баланд, ки дар ғояти вораствагӣ ба қалам омадааст.

Муҳаммад Иқбол аз ин гуна суханҳои ба сабки Мавлоно офарида бисёр дорад. Байти зер ҳам тақрибан ба ин маънист:

Фарзона ба гуфторам, девона ба кирдорам ман,
Аз бодаи ишқи ту хушёраму мастам ман.

Сухану девонагӣ, балки сухангӯйиву девонагӣ, фарзонагиву нофарзонагӣ, хушёриву мастӣ аз таносуби калом баъид нестанд.

«Девона ба истилоҳи шуъро қариб ба маънии ишқ аст» [3, 275]. Шарҳи Ҳасан Анварӣ ҳам фикри моро таъйид менамояд: «Девона - бисёр муштоқ ва алоқаманд; ошиқ» [4, 3495], яъне сухане, ки бо камоли ишқ эҷод шудааст.

Бо пайвастании сифатҳои **дилнишин** [1, 188], **нарм** [1, 207] ва **нагуфта** [1, 241] ба вожаи **сухан** ибороти васфӣ таркиб ёфтаанд, ки дар натиҷа миқдори ҳамчунин таркибот дар забони «Куллиёти форсӣ»-и шоир афзудааст.

Иқболи Лоҳурӣ дар ташаккули вожаҳои мураккаб низ аз калимаи **сухан** ва дигар унсурҳои грамматикӣ истифода кардааст. Исми маънии **сухансозӣ**:

Розҳое, ки ниҳон буд, ба бозор афтод,
Он сухансозиву он анҷуманорой рафт [1, 226].

ва сифатҳое, ки бо вожаи **сухан** ва зарфҳои **андак** ва **кам** [андаксухан, 1, 406; камсухан, 1,290] мутобиқи қоидаи маъмули калимасозӣ бунёд ёфтаанд, гувоҳи саъйи адиб дар заминаи вожасозӣ мебошанд.

Мураттибони «Фарҳанги забони тоҷикӣ [5] аз вожаҳои зикрффта танҳо бо мақулаи луғавии **камсухан** (5–1, 536] шоҳид [аз Фирдавсӣ] овардаанду бас. Эҳтимолан, калимоте, ки мо аз «Куллиёти форсӣ» баргузидаем, чун мадраки луғат аз доираи эътибори дигар фарҳангшиносон дур намонда бошанд, аммо мо, бо дарназардошти ҷомеъияти «Фарҳанги забони тоҷикӣ», ки дар асоси манобеи фаровон мураттаб гардидааст, ба ин маъҳаз така кардем.

Дар силсилаи луғот бо вожаи **сухан сухангӯ** [исми мураккаб аз исму феъл], ки дар забони форсӣ–тоҷикӣ роиҷ аст, бо таркиби васфии **булбул– сафир** маҳзи забони шоир буда, аммо дар луғатнома наомадааст:

Ғанӣ – он **сухангӯи булбулсафир**,
Навосанчи Кашмири минуназир [1, 205].

Дар назми Иқболи Лоҳурӣ вобаста ба мақулаи луғавии **сухан** таркибҳое, аз қабилӣ **гесуи сухан**, **майи сухан**, **нақди сухан**, **сози сухан**, **сӯзи сухан**, **тоби сухан**, **токи сухан** ва **чинси сухан** мушоҳида шуданд, ки, аз ҷумла, дар хини таҳқиқи ҳамин чихати забони ашъори шоирони ҳавзаи варорӯдии забонии форсӣ–тоҷикӣ–Ҳаким Носири Хусрави Қубодиёнӣ [6] ва Ҳочӣ Хусайни Кангуртии Хатлонӣ [7] пеши назар наомаданд.

Муҳаққиқи маъруфи тоҷик Саидкул Сабзаев зимни омӯзиши эҷодиёти Носири Хусрав дар мавриди «ибораҳои маҷозии дар заминаи ташбеҳу истиора ва муболиға эҷодшуда» [8] баҳс ораста, чунин ифодаҳоро аз рӯи маънии ҷузъҳо ва вазифаҳои грамматикӣ ин гуна тасниф кардааст:

«Ибораҳои маҷозие, ки аз ду исми моддӣ иборатанд ва исми дуҷум, ки исми якумро тавзеҳ медиҳад, исмест, ки ба он ашё соҳиб буда наметавонад, вале шоир ба он ашё маҷозан хислати дигари ба исмҳои мушаххас оидбурдари додааст» [Мисол, **сари ришта**– С.А., 8,38] ва «ибораҳои маҷозие, ки аз ду исми маънӣ иборатанд, вале яке ба хосияте молик гардида, хусусияти мушаххасӣ мегирад» [Мисол, **андуҳи чаҳл**– С. А., 8, 40].

Мисолҳои дарёфткардаи моро низ ба ҳамин ду гурӯҳ, ки зикр шуд, ҷудо кардан мумкин аст: **гесуи сухан**, **токи сухан**, **майи сухан**, **чинси сухан**, **сози суханро**, ба гурӯҳи якум ва **нақди сухан**, **сӯзи сухан** ва **тоби суханро** ба гурӯҳи дуҷум. Аммо Хусрави Фаршедвард далелҳои фавқро «ташбеҳот ва истиороти муканно» номидааст, ки «мушаббахро чисмдор менамоёнанд» ва тавассути онҳо «маънии хубу нодира ба вучуд меояд» [9, 509].

Моҳияти нуқтаи назарҳои ин ду донишманд якест, зеро ташбеҳу истиора ва кинояву муболиға ҳам аз навъҳои маҷозанд. Ба назари мо, муҳим ин аст, ки Иқбол дар халқ ё гузиниши воқидҳои луғавӣ ҳам мубтақир буда, ҳам нигоҳи тоза доштааст. Дар ҳар қитъа шеърӣ ӯ раъйи тозаҷӯйиву тозагӯйӣ эҳсос мешавад. «Вақти он аст, ки оини дигар тоза кунем» [1,226]–гуфтанҳои шоир хулосаи моро қувват мебахшад.

Акнун таъбирҳои маҷозии номбурдари, ки бар асоси ташбеҳҳои игроқофарин [9] бунёд ёфтаанд, тавзеҳ хоҳем дод.

1. Ташбеҳи игроқофарин барои ораста ва зебо нишон додани мушаббаҳ:

Агар **сухан** ҳама шӯрида гуфтаам, чӣ ачаб,
Ки ҳар кӣ гуфт зи **гесӯи** ӯ, парешон гуфт [1, 264].

2. Ташбеҳи игроқофарин барои баёни маншаъ ва лаззати мушаббаҳ:

Эй ту аз **токи сухан** масти мудом,
Гар туро ояд муяссар ин мақом [1, 427].

Биё, ки ман зи хуми пири Рум овардам
Майи сухан, ки чавонтар зи бодаи инабист [1, 216].

3. Ташбеҳи игроқофарин қадр, баҳо ва арзиши мушаббаҳро мефаҳмонад:

Аёри маърифати муштарист **чинси сухан**,
Хушам аз он, ки матои ман касе нахарид [1, 213].

4. Ташбеҳи игроқофарин василаи иҷро, адо ва ба ҳадафрасандаи мушаббаҳро мефаҳмонад:

Нағма кучову ман кучо?–**Сози сухан** баҳонаест,
Сӯйи қатор мекашам ноқай безимомро [1, 260].

5. Ташбеҳи игроқофарин омили муассирии мушаббаҳ мебошад:

Сӯзи сухан зи нолаи мастонаи дил аст,
Ин шамъро фурӯғ зи парвонаи дил аст [1, 219].

6. Ташбеҳи игроқофарин барои намоёндану дурахшу ҷилои мушаббаҳ:

Зи муштоқон агар **тоби сухан** бурдӣ, намедонӣ
Муҳаббат мекунад гӯё нигоҳи безабонеро [1, 260].

7. Ташбеҳи игроқофарин ба арзиши иҷтимоии мушаббах [1, 16] далолат менамояд:

Эй миёни кисаат **нақди сухан**,
Бар аёри зиндагӣ ўро бизан.
Фикри равшанбин амалро раҳбар аст,
Чун дурахши барқ пеш аз тундар аст [1, 17].

1. 2. а. Болотар ёдрас гардидем, ки як қисми вожаҳо тадриҷан дар адои маъноӣ сухан омадаанд. Чунончи, аз феъли **гуфт** (аз масдари **гуфтан**) тавассути пасванди исмсозии-**ор** исми амал ва ҳолати **гуфтор** [10,112] сохта шудааст ва дар забон ба мафҳуми **сухан гуфтан; сухан, калом** [4–6, 6198] мустаъмал аст. Муҳаммад Иқбол **гуфторро** чун муроди вожаҳои **забон** ва **сухан** дар осори худ бисёр кор фармудааст. Барои мисол, онро дар таркиби маҷозӣ–**гуфтор рехтан** (сайли оташ аз гуфтор рехтан):

Сурати барке, ки бар кӯҳсор рехт,
Шайх сайли оташ аз гуфтор рехт [1,38].

овардааст, ки шиддати чараён ва фасоҳати суханронии Шайхро мерасонад. Иқбол аз ибораҳои **гуфтори нарм** [Ҷилолӣ, 5-1,300] ва **гуфтори кам** [?–С.А.], ки ҷузъҳои дуҷум сифат ва зарф мебошанд, сифати мураккаб– **нармгуфтор** [1,108], **камгуфтор** [1,450] созон додааст, ки, он гуна ки қисман ишорат ёфт, ҷойи ҳар ду дар «Фарҳанг...» холист. Аммо бо пасванди исмсозӣ-**ӣ** аз ин навъи калимаҳои мураккаб–сифатҳои маънӣ (шӯхгуфторӣ) сохтааст, ки мо ба тааллуқ доштани он ба қалами шоир шак надорем:

Дӯш рафтам ба тамошои хароботи Фаранг,
Шӯхгуфтории ринде дилам аз даст рабуд [1, 234].

Гуфтор (исм) бо мавсуф (**сахбонӣ**) корбурд дорад:

Аъчамиро асли аднонӣ кучост,
Гунгро **гуфтори сахбонӣ** кучост?! [1,354].

Шоир вожаи **гуфторро** ҳам монанди калимаи **сухан** дар таркибҳои изофии истиоравӣ ба кор бурдааст. **Лаззати гуфтор** (ташбеҳ муассирӣ, зебӣ ва нафосати мушаббахро баён мекунад, 1, 27; 1, 389), **оинаи гуфтор** [ташбеҳ покӣ, сафо ва ҷилои мушаббахро баён мекунад, 1, 221; 1,245], **теғи гуфтор** [ташбеҳ бурроӣ ва ҳадафмандии мушаббахро баён мекунад, 1,414].

Муҳаммад Иқбол аз вожаҳои ҳаммаъноӣ **сухан**, ки аз бахшҳои гуногуни калом, аз ҷумла аз феъл (асоси феъли замони гузашта– **гуфт**) ва феъли ҳол, ки бо усули калимасозии, ба истилоҳ конверсия [10,130], ба исм [10,130] гузоштаанд, низ барои таъмини салосату фасоҳати забони ашъори хеш кор гирифтааст:

Гуфтаму ҳарфам зи маънӣ шармсор,
Шикваи маънӣ, ки бо ҳарфам чӣ кор? [1,70].
Ман «бале» дар пардаи «ло» гуфтаам,
Гуфтаи ман хуштар аз ногуфтаам [1,406].

Гуфтгӯ ҷуз аз маъниҳои **ба ҳамдигар гап задан, сухбат, мусоҳиба, мубоҳиса** ва ғайра дар каломии Иқбол ба мавқеи **сухан** ҳам омадааст:

Гуфтгӯӣ хусрави волонаҷод
Боз бо ман чазбаи саршор дод [1,495].

Тухми ашке андар он вайрона кошт,
Гуфтугӯхо бо Худои хеш дошт [1,499].

Гуфтугӯ дар таркиби маҷозӣ [дари гуфтугӯро бубастан– суҳанро ба поён расондан, ба суҳан хотима додан, қатъи суҳан кардан] ҳам корбаст шудааст:

Марди ориф **гуфтугӯро дар бубаст**,
Масти худ гардиду аз олам гусаст [1,345].

1.2.б. Ба ин гурӯҳ калимаҳое мутааллиқ мебошанд, ки ба мафҳуми вожаи **суҳан** камтар иртибот доранд, аммо дар баёни маънии он бе аҳаммият ҳам намебошанд. Масалан, **лаб**, чун узви инсон, дар ҳосилшавӣ ва талаффузи овоз нақш дорад. Аммо таъбири **лаб бастан** дар «Куллиёти форсӣ» аз ҷиҳати ифодаи маъно бо таркиби **суҳан гуфтан** [ё нагуфтан, хомӯш будан] мувозӣ истеъмом шудааст. Чунончи:

Мавлавӣ фармуд: нодон, **лаб бибанд**,
Бар мақолоти хирадмандон маҳанд [1,65].

*** **

Дар ҷаҳон аст дили мо, ки ҷаҳон дар дили мост,
Лаб фуру банд, ки ин уқда кушудан натавон [1,217].

Калимаи **дам**, ки, аслан, ба маънии **нафас** [5–1,317] аст, дар луғат ба мафҳуми **суҳан, ҳарф** [4–4,3311] омадани онро таъйид кардаанд. Муҳаммад Иқбол ба ҷунин маъноӣ аз он истифода кардааст:

Гарчи андар базм кам гӯяд суҳан,
Як **дами** ӯ гармии сад анҷуман [1,466].

*** **

Ӯ зи афранги ҷавонон мисли барқ,
Шуълай ман аз **дами** пирони Шарқ [1,139].

Дар «Куллиёти форсӣ» вожаи **достон**, ки баёнғари мафҳуми як навъи адабӣ ё асари хунарист [4–4, 2967], дар ифодаи маъноӣ **суҳан** ҳам корбурд дорад:

Чӣ ҳоҷат тӯл додан **достонро**,
Ба ҳарфе гӯям асрори ниҳонро [1,568].

Ҷуз маъноӣ **қисса** аз байти мазкур метавон маъноӣ **суҳанро** аз калимаи **достон** дарёфт. Ба мафҳуми **суҳани ҳикматомез** омадани онро фарҳангшиносон [4–4,2967] бо далел собит сохтаанд.

Гавҳар, чун навъи маъдани бисёр боарзиш, дар осори хаттӣ маъруф аст. Устодони калом бадеъ ба маънии маҷоз аз он истифода бурдаанд, яъне **гавҳар** киноя аз **суҳани мавзунӣ фасеҳ** ва **балеғ** [5–1, 248] аст. Истеъмоли он аз диди фароҳи Иқболи Лоҳурӣ дур намондааст:

Шеър лабреси маъноӣ гуфтааст,
Дар санои хоҷа **гавҳар** суфтааст [1,35].

Адабиёт:

1. Муҳаммад Иқбол. Куллиёти форсӣ. Нашри тоҷикӣ/Анҷумани Иқбол. Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Таҳиякунандагони матн: Шарафнисо

Пӯлодова, Алии Муҳаммадӣ, Ҷобулқои Додалишоҳ, Азим Байзоев, Музаффарии Муҳаммадӣ. IQBal Academy Pakistan.–590 с

2. Муҳаммад Иқболи Лоҳурӣ. Куллиёти форсӣ. Нашри тоҷикӣ/Таҳияи Алии Муҳаммадии Хуросонӣ ва Шарафнисо Пӯлодова.–Душанбе: Дониш, 2013.–672 с.

3. Муҳаммад Иқбол Пайғоми Машрик/Мураттиб Абдуллоҷон Ғаффоров.– Душанбе: Адиб, 1987.– 320 с.

4. Фарҳанги баёни андешаҳо. Нашри Эрон/Таълифи Муҳсин Сабо.–Техрон: Нашри «Фарҳанг», 1366.– 688 с.

5. Фарҳанги бузурги суҳан. Иборат аз 8 ҷилд. Ҷ. 4/Таҳияи Ҳасан Анварӣ.– Техрон: Суҳан, 1381.– 7592 с.

6. Фарҳанги забони тоҷикӣ/Асри X ва ибтидои асри XX/Иборат аз ду ҷилд.– Москва: Советская энциклопедия, 1969.–1904 с.

7. Анварӣ Сулаймон. Арзиши бадеии суҳан/Сулаймон Анварӣ.– Душанбе: Адиб, 2017.–156 с.

8. Анварӣ Сулаймон, Табаров Хайруллоҳ/Ҳоҷӣ Ҳусайн ва арзиши суҳан/Сулаймон Анварӣ, Хайруллоҳ Табаров.– Душанбе: Адиб, 2013.– 128 с.

9. Сабзаев Саидкул. Маҳорати суҳанвари Носири Хусрав/Саидкул Сабзаев.–Душанбе: Адиб, 2003.– 45 с.

10. Дар бораи адабиёт ва нақди адабӣ. Ҷ.2. Нашри Эрон/Нигориши Хусрави Фаршедвард.– Техрон: Муассисаи интишороти «Амири Кабир», 1363.– 985 саҳ.

11. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. Ҷ.1/ Фонетика ва морфология.– Душанбе: Дониш, 1985.– 356 с.

НИГОҲЕ БА ШЕВАИ ВОЖАГУЗИНИВУ ВОЖАСОЗИИ МУҲАММАД ИҚБОЛИ ЛОҲУРӢ

Муҳаммад Иқбол, шоир ва мутафаккири барҷастаи Ҳинду Покистон, барои мо– тоҷикон низ маҳбубият дорад, зеро ба забони форси–тоҷикӣ аз ӯ осори фаровони адабиву илмӣ ёдгор мондааст. «Асрор ва румуз», «Паёми Машрик», «Забури Аҷам», «Ҷовиднома», маснавии «Пас чӣ бояд кард, эй ақвоми Шарк?», «Армуғони Ҳичоз» эҷодиёти бадеии ӯро ташкил медиҳанд, ки дар «Куллиёти форсӣ» фароҳам омадаанд.

Манбаъҳои адабиву таърихӣ гувоҳӣ медиҳанд, ки Иқбол аз хурдӣ ба забон ва адабиёти форсӣ–тоҷикӣ муҳаббати зиёд дошта ва бо ишқу алоқа ба фарҳанг ва фалсафаи форсизабонон ба камол расидааст. Форсӣ–тоҷикӣ агарчи забони модарии Муҳаммад Иқбол набуда бошад ҳам, аз забон ва мундариҷаи таълифоти ӯ чунин эҳсос мешавад, ки на танҳо ба фаҳми сеҳри суҳани мардуми форсу тоҷик расидаву шеър эҷод кардааст, балки дар инкишофи забон ва адабиёти эшон саҳм гузоштааст. Ин ақидаи моро суҳанони донишманди покистонӣ Манзурулҳақ тасдиқ менамоянд: «Шеъри форсӣ дар Ҳинду Покистон ба вучуди марҳум аллома Муҳаммад Иқбол музайян ва ораста шуд. Вай на танҳо яке аз бузургтарин шуарои форсигӯи Покистон маҳсуб мешавад, балки бояд ӯро беҳтарин шуарои форсигӯи асри ҳозир шумурд. Вай на танҳо забону адабиёти форсиро (тоҷикиро– С.А.) дар Ҳинду Покистон зинда нигоҳ дошта ва онро таҷвизу равнақ дода, балки шеъри форсиро ба мунтаҳои камол расондааст».

Муҳаммад Иқбол дар эҷодиёти худ дар заминаи интиҳоби калима ва роҳҳои гуногуни калимасозӣ бисёр заҳмат кашида, аз ҳамин ҳисоб забони навиштаҳои хешро зебову рангину таъсирбахш кардааст. Афкори баланди фалсафиро бо як забони зебову сода баён намудааст. Дар ганҷинаи луғати истифодакардаи ин адиб

вожаҳои баёнғари мафҳуми **сухан** ҷойи намоёнро ишғол мекунанд. Мо онҳоро ба ду даста тақсим намудем. Дар ин мақола танҳо пиромони вожаҳои форсӣ–тоҷикии баёнғари забон ва сухан дар шеърҳои Иқбол сухан рафтааст.

Калидвожаҳо: Муҳаммад Иқбол, шеър, забон, калима, форсӣ–тоҷикӣ, шева, калимасозӣ, ҷойгоҳ, сухан.

ВЫБОР СЛОВА И СПОСОБЫ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ МУХАММАД ИКБОЛ ЛОХУРИ

Муҳаммад Иқбол, великий мыслитель Индии и Пакистана, заслуживает у нас–таджиков всеобщего признания, ибо он оставил на языке фарси–дари большое количество научно–литературного наследия.

«Асрор ва румуз», «Паёми Машрик», «Забури Аджам», «Джовиднаме», маснави «Пас чӣ бояд кард, эй ақвоми Шарқ?», «Армуғони Хиджоз», которые являются его литературными произведениями, собранные в «Куллиёти форси» (собрание персидских сочинений).

Историко–литературные источники свидетельствуют о том, что еще с ранних лет он испытывал большую любовь к персидско–таджикскому языку и литературе, и вырос с пристрастием к культуре и философии персидских народов.

Хотя, персидско–таджикский язык не является его родным языком, но язык его произведений говорит о том, что он не только творил на этом языке, но и внес также большой вклад в развитии таджикско–персидского языка и литературы. Это подтверждает также пакистанский ученый Манзурулхак: «Персидско–таджикская поэзия обрела красоту в Индо–Пакистане благодаря пакистанскому алломе (ученый энциклопедист) Мухаммаду Иқболу. Он считается не только великим поэтом, творившим на фарси в Пакистане, но и следует признать его великим творцом на фарси нашего века. Его заслугой является не только то, что персидско–таджикский язык остается на плаву в Индо–Пакистане, но и достиг своего эпогея».

Муҳаммад Иқбол прилагая невероятные усилия в выборе слова и различных путей словообразования, придал красноречие своим произведениям. Философскую мысль выражал очень простым языком. В словарном фонде этого литератора особое место занимают слова, выражающие понятие **слова и речь**.

Мы разделили их на две группы. В этой статье будем говорить только о персидско–таджикских словах, выражающих понятия **язык и речь**, которые создают первую группу.

Ключевые слова: Муҳаммад Иқбол, стихотворение, язык, слова, персидско–таджикский, способ, словообразование, место, речь.

ABOUT THE METHOD OF WORD FORMATION (CHOOSING THE WORD AND REALIZING WORD FORMATION) MUHAMMAD IQBAL LOHURI

Muhammad Iqbal, the Great thinker of India and Pakistan, deserves our Tajiks ' universal recognition, for he left a lot of scientific and literary heritage in the language of Persian.

“Asror wa ramosis”, «Payomi Mashrik», «Zabburi Ajam», «Jovidnoma», “Masnavi «, “Then, what shall do, Hey the Eastern people», «Armougoni Hijouz»,

which are his literary works, collected in «Persian's Kulliyot» (collection of Persian compositions).

Historical and literary sources testify that from the early years he had a great love for Persian-Tajik language and literature, and grew up with a passion for the culture and philosophy of the Persian people.

Although the Persian-Tajik language is not his native language, but the language of his works shows that he not only worked in this language, but also made a great contribution to the development of the Tajik-Persian language and literature. This is also confirmed by Pakistani scholar Manzuulhak: «Persian-Tajik poetry has gained beauty in Indo-Pakistan thanks to the Pakistani alome (scientist-polymath) Muhammad's Iqbal. He is considered not only a great poet, who worked in Farsi in Pakistan, but also should be recognized as a great creator in the Persian of our century. His merit is not only that the Persian-Tajik language remains afloat in Indo-Pakistan, but has reached its climax.

Muhammad Iqbal exerted enormous efforts in the choice of word and various ways of word formation, gave eloquence to his works. Philosophical thought expressed in a very simple language. In the dictionary fund of this writer a special place is occupied by the words expressing the notions of word and speech.

We divided them into two groups. In this article we shall speak only about the Persian-Tajik words expressing the concepts of language and speech, which are the first group.

Keywords: Muhammad Iqbal, poem, language, words, Persian-Tajik, way, word-formation, place, speech.

Сведения об авторе: Сулаймон Анварӣ, кандидат филологических наук, доцент кафедры таджикского языка и методики преподавания языка и литературы ТНУ. Адрес: 734025, РТ, г. Душанбе, проспект Рудаки, 17.

Тел.: 2-25-47-37; (+992) 93-600-33-10.

Information about the author: Sulaymon Anvari - TNU, candidate of philological science, associated professor of the department of Tajik language and the method of teaching Tajik literature and language. Address: 734025, RT, Dushanbe, Rudaki Avenue 17.

Phone: 2-25-47-37; (+992) 93-600-33-10.

АНТРОПОНИМИКА ВА ДАРАҶАИ ОМУЗИШИ ОН

Ситораи Абдурасул

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ

Антропонимика дар давраи муосир ҳамчун як ҷузъи ономастика, ки дар навбати худ қисми забоншиносӣ мебошад, дар қатори дигар илмҳои лингвистӣ мавқеи хоса дорад. Дар аксари адабиёти илмӣ нуқтаи назар оид ба муайян кардани маънои истилоҳи «антропоним», «антропонимия» ва «антропонимика» қариб якхеланд: Ба ақидаи В.А.Никонов антропонимия маҷмӯи номҳои хоси одамон аст. Он ному насаб, тахаллус, лақаб, шаклҳои кӯтоҳшуда ва сохтаи номро дар бар мегирад.

Дар «Словарь лингвистических терминов» [Луғати истилоҳоти лингвистӣ] О.С. Ахманова антропонимикаро қисми лексикология медонад, ки номи хоси одамонро меомӯзад. Ж. Марузо антропонимикаро қисми ономастика меномад, ки бо омӯзиши номи хоси одамон машғул аст. Ба ақидаи забоншиносони тоҷик Ҳ. Хусейнов ва К.Шукурова низ антропонимика қисми забоншиносӣ, ки маҳз исмҳои хоси одамонро меомӯзад.

Маълумоти антропонимӣ барои таърихи забон пурқимат аст. Аз баъзе забонҳои азбайнафта ба мо дар шакли ёдгориҳои хаттӣ танҳо номҳои хоси

одамон боқӣ мондаанд. Калимаҳое ҳастанд, ки маънии пешинаи хешро гум карда, ба маънии дигар истифода мешаванд ва маънии аввалаи онҳо танҳо дар номҳо боқӣ мондаанд: **Дехрон**, ки пеш ба маънии заминдор, мулкдор истифода мешуд, ҳоло маънои шахси бо кишту кор сарукар доштаро мефаҳмонад. **Девона** – «яздонӣ» (аз **дев** - худо + **она** – суффикс) дар давраи кунунӣ ба маънои «нокисулақ», «девасаркарда» маъмул аст.

Омӯхтану ҷамъоварӣ ва аз ҷиҳати илмӣ таҳлил намудани ному насабҳо, таҳаллусу лақабҳо на танҳо барои соҳаи забоншиносӣ, балки барои соҳаҳои таърих, этнография, фарҳанг низ қимату заруранд. Онҳо барои таҳқиқи таъриху этнография ва фарҳанг дорои маводи фаровон буда, таъриху фарҳанги ҷандинасраи халқ, таҳаввули вазъи сиёсӣ, иҷтимоиву маданӣ, ҷаҳонбинии фалсафӣ, динӣ, маънавию ахлоқӣ, эстетикӣ, шавқу завқ, майлу хоҳиш, донишу тафаккур, эътиқоду меҳру муҳаббати ба ниёгон ва расму ойин доштаи мардумро дар худ таҷассум менамоянд. Антропонимия метавонад дар аниқ намудани таркиби этникӣ ва кӯчиши аҳоли дар давраи кӯҳан ҳамчун манбаи пурқимати таърихӣ хизмат намояд. Аз сохтору намуд ва миқдори антропонимҳо дар қадом сатҳ ва ҷи қадар давом кардани муносибатҳои байниҳамдигарии халқу миллатҳои гуногунзабонро муайян кардан мумкин аст.

Номшиносии тоҷику форс таърихи қадим дорад. Навиштаҷоти бостонии «Авасто», «Бундаҳишн», «Фарҳанги Паҳлавик», катибаҳои Бесутун, кӯҳи Муғ, Қабои Зардушт, Тахти Ҷамшед, ки шаклу навъҳои қадимаи номҳои қавму халқҳои гуногуни қадимро фаро гирифтаанд, барои омӯзишу таҳқиқи номҳои сарчашмаҳои мӯътамад мебошанд.

Донишмандону равшанфикрон ҳанӯз аз асрҳои миёна тавассути сарчашмаҳои таърихиву ҷуғрофӣ, тавсифу таҳқиқи паҳлӯҳои ҷудогонаи номҳои бунёди ин соҳаро гузоштаанд. «Осор-ул-боқия»-и олим ва мутафаккири бузург Абурайҳон Берунӣ, «Китоб-ал-ансоб»-и Абӯсаид Абулқарим Ас-Самъонӣ, «Таърихи Байҳақӣ»-и Абулфазли Байҳақӣ, «Ахлоқи Носирӣ»-и Хоҷа Насриддини Тӯсӣ, «Исмҳои бузургони Бухорои Шариф», «Дар баёни таворихи анбиё», «Ҷомеъ-ут-таворих»-и Рашидуддин, «Форснома»-и Ибни Балхӣ барои номшиносӣ далелҳои фаровони мӯътамад медиҳанд.

Абурайҳон Берунӣ дар «Осор-ул-боқия» дар баробари таҳлил ва таҳқиқи масъалаҳои гуногун ному лақаб ва нисбаи шоҳону паёмбарон, халифаву имом ва авлоди эшон, шахсони маъруфу машҳури гузашта ва муосири худро зикр намуда, гоҳо шарҳу маънии ному лақаб ва ба қадом забон мансуб будани онҳоро низ овардааст.

Донишманди асри XII Абӯсаид Абулқарим Ас-Самъонӣ дар асари хеш «Китоб-ал-ансоб» рӯйхати номҳои ашхоси маъруфу машҳурро бо тартиби алифбо фароҳам овардааст.

Муаллифони «Таърихи Байҳақӣ», «Қобуснома», «Ахлоқи Носирӣ», «Исмҳои бузургони Бухорои Шариф» ба масъалаҳои номгузорӣ дахл намуда, барои фарзандон гузоштани номҳои неку босазо ва зебову шинамро таманно кардаанд.

Қобили зикр аст, ки ҷанбаҳои гуногуни масоили ономастикаи Шарқ дар осори муҳаққиқони Аврупои асри XIX, алалхусус дар осори арзишманди Х. Бартоломе, Е. Бенвенист, Л.Каэтанӣ, Г.Е.Колбрук, Ҷ. Габриеллӣ, Л. Рену, Гарсен де Тассӣ ва Ф. Юстӣ низ тадқиқ гардидаанд.

Аз ҷумла дар миёнаҳои асри XIX маҷмӯи мақолаҳои забоншиносии франсуз Гарсен де Тассӣ бо номи «*Memaire sur les noms propres et les titres musulmans*» нашр мешавад, ки дар он этимология ва маънои номҳои исломӣ пажӯҳиш ёфтаанд.

Дар робита ба номҳои давраи қадим луғати Х. Бартоломе «*Altiranisches Worterbuch*» низ яке аз манбаъҳои пурқимат доништа мешавад. Он дар баробари

луғати муқаррарӣ як қатор антропонимияи давраи қадим, гоҳо давраи миёна ва навро низ дар бар гирифтааст.

Дар асари калони Ф. Юстӣ «Iranisches Namenbuch» (Номҳои иронӣ) маводи бисёри антропонимии марбут ба номҳои устуравию таърихии давраи қадим, миёна ва нав (то асри XIX)-и Форс, ки дар сарчашмаҳои адабӣ ва ёдгориҳои таърихӣ мавҷуданд, аз рӯи далелу рақамҳо ҷамъоварӣ ва мурааттаб шудаанд. Қисми бештари номҳо аз ҷиҳати этимологӣ таҳлил гардида, ҳамзамон соҳибони маъруфи ин гуна номҳо тазаккур ёфтаанд. Инчунин шарҳу тафсили шаклҳои сарфунаҳвӣ ва формантҳои номсоз низ истисно нашудаанд.

Ба пажӯҳиши этимологии баъзе номҳои авастӣ асари Э. Бенвенист ва Л. Рену «Vrta et Vraragna» бахшида шудааст. Э. Бенвенист ҳамчунин асари дигареро бо номи “Titres et noms propres en iranien ancien” (Унвон ва номҳои шахс дар забонҳои Ирони қадим) таълифу тасниф намудааст, ки он асосан ба таҳлили номҳои шахсии одамон ва унвону рутбаҳои шохони Форси қадиму Ирони бостон, яъне авастӣ бахшида шуда, зимни он катибаву мадракоти Бесутун ва Тахти Ҷамшед ҳамчун манбаъ мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Асари дучилдаи Л.Каэтани ва Ҷ.Габриелли “Onomasticon arabicum” (Ономастикаи араб), ки дар он сохти антропонимияи асри миёнаи араб тадқиқ ёфтааст, аз ҷиҳати таърихӣ қимати калон дорад. Зеро он барои аниқ кардани номҳои аслии арабӣ дар дохили антропонимияи халқҳои мусулмони ғайриараб, ки баъди қабули дини ислом номҳои арабиро ба тариқи васеъ иқтибос гирифтаанд, ёрӣ мерасонад.

Дар мақолаи Г.Е.Колбрук “On the proper names of the Mohammedas” ному лақабҳои паймбари ислом Муҳаммад (с) ва наздикони ӯ зикр ёфта, ҳамчунин доир ба ному лақаб ва унвонҳои ашрофзанҳои дарбори Темуриён дар асри XVI маълумоти ҷолиби диққате оварда шудааст.

Бинобар муштарак будани наҷод, таъриху маданият ва номгузории тоҷикону форсҳо омӯзишу тадқиқи антропонимияи тоҷикро бе антропонимияи Ироно Афғонистон наметавон тасаввур кард. Муҳимтарин ҷанбаҳои антропонимияи ин халқҳо дар фарҳангу рисолаҳои “Номнома”-и Ҳусайн Ноҳой, “Номҳои иронӣ”-и Меҳрубон Гуштаспури Порсӣ, “Фарҳанги номҳои иронӣ”-и Фарида Доной, “Фарҳанги номҳои “Авасто”-и Розӣ Ҳошим, “Зиндагӣ ва муҳочирати ориёӣ”-и Фаридун Ҷунайдӣ, “Фарҳанги “Шоҳнома” (номҳои қасон ва ҷойҳо)”-и Ҳусайн Шаҳидии Мозандаронӣ, “Фарҳанги номҳои иронӣ бо зикри маншаи таърихӣ ва маонии асомӣ”-и Аббоси Муҳаммад, “Фарҳанги бузурги дучилдаи мусаввари форсӣ ба форсӣ”-и Амид Ҳасан баррасӣ шудаанд.

То солҳои 60 (асри гузашта) дар собиқ ИҶШС оид ба ономастика мақолаҳои ангуштшуморе мавҷуд буданд. Вале баъдҳо, хусусан соли 1968, вазъият ба тариқи мусбат тағйир ёфт. Аввал топонимия, аз паси он антропонимия, этнонимия ва дигар навъҳои ономастика ҳар яке дар алоҳидагӣ мавриди пажӯҳиши илмӣ қарор гирифтанд. Оид ба ономастика адабиёти илмӣ нашр гардида, конференсияҳои махсуси ономастикӣ гузаронида мешуданд.

Доир ба ҷанбаҳои гуногуни антропонимика корҳои бисёре ба сомон расидаанд. Аввал осори як қатор муҳаққиқони маъруфи рус А.З. Розенфелд, В.А. Боголюбов, Н.А. Белгородский, И.М. Оранский, В.И. Абаев, Н.В. Бирил, В.А. Лившиц, О.М. Смирнова, А.Л. Хромов, К.Е. Гагкаев, Л.В. Гогичаева, Е.Ф. Данилина, М.И. Исаев, Г.П. Калокутская, Ю.А. Карпенко, В.А. Никонов, Н.В. Подолская, А.В. Суперанская, В.Э. Сталмане, О.А. Сухарева, М.С. Андреев, Н.И.Толстой, В.Н. Топоров, О.Н. Трубочёв, Ю.К. Юркенас, В.К. Чичагов, Э.А. Грантовский, Г.М. Налбандян, Д.Г. Резник, сипас, осори И.В. Бестужев-Лада, З.Г. Исаева, А.А. Кузмина ва дигарон дар дохилу берун аз марзи Россия баҳои сазоворро гирифтаанд. Дар онҳо бисёр масъалаҳои антропонимия - пайдоиш,

сохтор, рушду ғаъолияти низоми антропонимӣ ҳалли хешро ёфтаанд. Олимон на танҳо ба ономастикаи дохилӣ, балки ба номҳои хоси берун аз марзи Россия низ рӯ меоранд. Ба таҳқику омӯзиши номҳои хоси иронӣ ва гурӯҳҳои он муҳаққиқон В.И. Абаев, Н.А. Белгородский, А.А. Кузмина, Ж.Б. Логашова, В.А. Никонов, диққати махсус додаанд. В.И. Абаев дар мақолаҳои худ бо далелҳои раднопазир иронӣ будани баъзе номҳоро шарҳ медиҳад ва нуктаи назари хешро перомуни то ба замони мо омада расидани навҳои бисёри сохтори антропонимӣ баён менамояд. Н.А.Белгородский дар асараш унсурҳои иҷтимоиро дар ному лақаб ва унвону насабҳои форсӣ ошкор карда бошад, А.А. Кузмина аз рӯи маводҳои зиёди таърихӣ-забоншиносӣ номҳои хоси муосири мардуми форсизабони Иронро таҳқиқ намудааст. Ба ин мавзӯ Ж.Б. Логашова низ рӯ оварда, тафсири номномаи муосири Иронро тартиб додааст. В.А. Никонов дар мақолаҳои хеш сохтору шаклҳои насаб ва баъзе номҳои хоси мардуми Осиёи Миёнаро таҳлилу таҳқиқ намудааст.

Дар монографияи М.С.Андреев "Таджики долины Хуф" дар бораи расму ойини тоҷикони ин минтақа мухтасар сухан меравад. То ба балоғатрасии кӯдак номи аслиро пинҳон дошта, ба ҷойи он лақабро истифода кардани мардуми Хуф, вобаста ба сабаб, мақсад ва вазъият номгузорӣ кардани атфол аз эътиқодмандӣ ва ба ном аҳамияти махсус додани онҳо дарак медиҳад. Шеваи мардуми Хуф ба шеваи шарқииронӣ тааллуқ дошта бошад ҳам, номҳои шахсии эшон ба лексикаи забони тоҷикӣ мансубанд.

О.А.Сухарева дар мақолаи хеш «Мать и ребёнок у таджиков» баъзе номҳои дар байни тоҷикони болооби Зарафшон маъмулро номбар карда, маънои номҳои Саримсоқ, Ўғул ва Ҳамроро фаҳмонда, эътиқодмандии мардумро ба қувваи ғавқуллодаи ном баён менамояд.

Тадқиқоти ономастикӣ торафт васеъ гардида, ҳудуди бештари Осиёи Миёнаро низ фаро мегирад. Дар баробари топонимика антропонимика низ васеъ рушд мекунад. Дар забоншиносии тоҷик оид ба ҷанбаҳои мухталифи антропонимия олимони тоҷик О.Ф. Ғафуров, Р.Р. Раҳимов, Ф. Абдулло, Д.К. Карамшоев, А. Қаландаров, Б. Тилавов, Ш. Ҳайдаров, А.А.Горбачевский ва дигарон тадқиқот бурдаанд.

Аввалин кори илмӣ махсус ба антропонимияи муосири тоҷик бахшидашуда рисолаи номзадӣ О.Ф.Ғафуров «Лично-собственные имена в таджикском языке» (Номҳои хоси ашхос дар забони тоҷикӣ) мебошад, ки соли 1964 дифоъ шудааст. Муаллиф дар он шароитҳои пайдоиш ва ташаккули ному лақаб, патрониму насаб, нисбаву таҳаллус, хусусиятҳои савтию сарфунаҳвӣ, сохтору маъно ва муҳимтарин масъалаҳои маданияту таърихӣ ва этнографияи номҳоро таҳқиқ намудааст. Баъдтар натиҷаи ҷустуҷӯи тадқиқоти муҳаққиқ тавассути рисолаҳои «Рассказы об именах» [1968], «Лев и Кипарис. О восточных именах» [1971], «Шарҳи исму лақабҳо» [1981], «Маънои ҳазору як ном» [1987] ва мақолаҳои сершумори илмиву оммавӣ пешкаши аҳли илм мегардад.

Ф.Абдулло соли 1972 дар ҳаҷми 70 саҳифа аз рӯи маҷмӯи маводҳои ономастикӣ «Номнома» тартиб медиҳад.

Соли 1978 дар маҷмӯаи «Ономастика Средней Азии» мақолаи Р.Р. Раҳимов «Две заметки антропонимии Зеравшанской долины [Термины родства и личные имена, Тезка Аристотеля]» нашр мешаванд, ки таркиби истилоҳоти хешутаборӣ ва номҳои шахсӣ, ҳамчунин шаклу навҳои расмию ғайрирасмӣ ҳамноми Аристотел - Арасту таҳлили худро ёфтаанд.

Соли 1986 Ш. Ҳайдаров дар «Луғати чандомади антропонимияи тоҷикони райони Ашт», ки нахустин таҷрибаи луғати чандомади номшиносии тоҷик аст, номҳои хоси бошандагони ноҳияи Ашти вилояти Ленинобод (ҳозира Суғд)-ро дар ҳаҷми 226 саҳифа ба тариқи лингвостатистикӣ, лингвочуғрофӣ баррасӣ менамояд.

Д.К. Карамшоев дар мақолаи «Памирские имена», ки соли 1988 дар китоби «Ономастика. Типология. Стратиграфия» нашр шудааст, ба вижагиҳои хоси номгузори мардуми Бадахшон дахл намуда, доир ба тағйироти савтӣ, сарфунахвӣ ва маъноӣ ном маълумоти мухтасар медиҳад.

Соли 1991 рисолаи номзодии Ш. Ҳайдаров «Антропонимияи тоҷикони шимолу ғарбии водии Фарғона» ҳимоя мешавад. Ш.Ҳайдаров дар рисола аз рӯйи маводҳои ноҳияи Ашт антропонимияи тоҷикро омӯхта, дараҷа ва ҳудуди фарогирии онҳоро нишон медиҳад; ному тахаллус ва лақабҳоро аз ҷиҳати маъноӣ, вижагию вобастагиашон ба тариқи муқоиса ба риштаи таҳқиқ мекашад.

Соли 2000 бо кӯшиши Масъуд Қосимӣ ва Азиз Мирбобоев бо номи «Фарҳанги номҳои тоҷикӣ» номнома дар ҳудуди 8000 номи тоҷикӣ таҳия мегардад, ки бо ду хат – форсӣ ва кириллӣ ва ду савт – гуфторӣ ва навишторӣ мураттаб шудааст. Он ҷиҳати шиносӣ ва оғаҳӣ аз таърихи номҳои иронӣ ва суннати номгузорию номшиносии мардуми тоҷик дорoi арзиши хосе аст.

Оид ба чандин масъалаҳои фарҳанги номмонӣ аз тарафи муҳаққиқону адибон, омӯзгорон ва умуман аҳли қалам дар рӯзномаву маҷаллаҳо фикру андеша ва маслиҳату дархостҳои муҳиме манзури умум шудаанд.

Ҷиҳатҳои ҷудоғонаи имлои номҳои тоҷикон ба андозае дар «Луғати имлои забони адабии тоҷик» [1974], мақолаҳои Ш. Рустамов, М. Шуқуров, Л.Я. Расулова, Д.Г. Резник, В.А. Капранов, З. Муллоҷонова, А.Турсунов, Ш. Раҳимов, А.А. Горбачевский, В.А. Суперанская, Иржи Бечка мавриди баҳсу андешаронӣ қарор гирифтааст.

Вале бо ҳамаи ин масъалаву мушкилоти антропонимияи тоҷикро ҳалшуда хондан хато мебуд, зеро дар он масъалаҳои бисёре мавҷуданд, ки ба таҳқиқу таҳлили алоҳида ниёз доранд.

Адабиёт:

1. Абодуллоева, С.Ю. Ономастикон суфийской поэзии: структурный, семантический и функциональный аспект (на материале произведений Абдुльмаджда Санаи, Фаридидадда Аттара и Джалаладдина Балхи). АДД. Душанбе, 2017.-49с.
2. Иброҳимова, Г.Х. Хусусиятҳои луғавӣ-маъноии урбанонимҳо дар ҷанбаи муқоисавӣ: дар асоси маводи забонҳои тоҷикӣ ва русӣ. Хучанд – 2007.
3. Қурбонмамадов, С.Х. Хусусиятҳои маъноӣ-услубии поэтонимияи «Шохнома»-и Абулқосим Фирдавсӣ. Душанбе-2013.
4. Майнусов, Д.Ф. Антропонимҳои «Шохнома»-и Абулқосим Фирдавсӣ/Д.Ф. Майнусов. - Душанбе, 2013.
5. Мирзоева, Д.Д. Тадқиқи забоншиносии антропонимҳои тоҷикӣ ва русӣ аз ҷанбаи муқоисавӣ/ Д.Д.М Айнусов. – Душанбе, 2002.
6. Насриддинов, С.М. Таҳлили муқоисавии антропонимҳои забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ/С.М. Насриддинов. – Душанбе, 2012.
7. Шодиев, М. Топонимияи осори С. Айнӣ/М.Шодиев. - Душанбе, 1994.
8. Шоев, Р. Ономастикаи «Самаки Айёр»/Р.Шоев. - Душанбе, 1996.
9. Элназарова, Ҳ.А. Лексикаи динӣ дар «Шохнома»-и Абулқосим Фирдавсӣ/ Ҳ.А. Элназарова. - Душанбе, 2014.

АНТРОПОНИМИКА ВА ДАРАҶАИ ОМУЗИШИ ОН

Мақола ба дараҷаи омӯзиши антропонимика бахшида шудааст. Антропонимика дар марҳилаи муосир, ҳамчун қисми таркибии ономастика, дар навбати худ, ҷузъи забоншиносӣ мебошад, ки дар байни дигар илмҳои забоншиносӣ ҷои махсусро ишғол менамояд. Дар аксари адабиёти илмӣ ақидаҳо перомуни муайян

кардани маъноии истилоҳҳои «антропоним», «антропонимия» ва «антропонимика» мувофиқ меоянд. Антропонимика ному насаб, шаклҳои мухтасар кардашуда ва таркиби номхоро дар бар мегирад.

Калидвожаҳо: антропонимика, дараҷаи омӯзиш, тадқиқот, омӯзиш, ном, исми хос.

АНТРОПОНИМИКА И ЕЕ СТЕПЕНЬ ИЗУЧЕННОСТИ

Статья посвящена степени изученности антропонимики. Антропонимика на современном этапе как составная часть ономастики в свою очередь является частью лингвистики, который среди других лингвистических наук занимает особое место. В большинстве научной литературе мнения относительно определения значений терминов «антропоним», «антропонимия» и «антропонимика» совпадают. Антропонимика включает в себя имена и фамилии, сокращенные формы и структуру имен.

Ключевые слова: антропонимика, степень изученности, исследование, изучение, наименование, имя, имя собственное.

ANTHROPOPHYSIS AND ITS DEGREE OF LEARNING

The article is devoted to the degree of anthroponymy. Anthroponymics at the present stage as a component part of onomastics is in turn a part of linguistics, among other linguistic sciences occupies a special place. In most scientific literature, opinions on the definition of the meanings of terms «anthroponym», «anthroponymy» and «anthroponymic» coincide. Anthroponymics includes names and surnames, abbreviated forms and a structure of names.

Key words: anthroponymy, degree of study, research, study, name, name, proper name.

Сведения об авторе: Ситораи Абдурасул, ассистент кафедри таджикского языка КГУ имени А.Рудаки. Адрес: РТ, 735360, г. Куляб, улица С.Сафарова – 16.

Information about author: Sitorai Abdurasul, assistant Cadet of the Tajik language at KSU named after A. Rudaki. Address: RT, 735360, Kulob, S.Safarov Street - 16.

ЗАБОНИ ФОРСИИ БОСТОН ВА АНГЛИСИИ БОСТОН ДАР ИФОДАИ ШАХСУ ШУМОРАИ ФЕЪЛ ВА МУҲИМИЯТУ ИСТИФОДАИ ОН ДАР ЗАБОНҲОИ МУОСИР

Хусайнова Ф.Б.

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ

Забон муҳимтарин воситаи алоқаи ҷамъияти инсонист. Забон шуури воқеии реали барои муоширати одамон аст, маҳз аз ҳамин сабаб онро гиромӣ мешуморанд. Забон тафаккури амалӣ буда, дар натиҷаи талабу зарурати ногузири алоқа ва робитаи мардум ба вучуд омадааст.

Забон маҷмӯи системаҳои фонетикӣ, лексикӣ ва грамматикӣ, ки ҳамчун воситаи ифодаи фикр, ҳиссиёт, ҳолат ва муносибат хизмат мекунад. Забон дар асоси тафаккури амалӣ такмил ёфтааст. Забон ва тафаккур аз ҳам ҷудонашавандаанд. Забон ҳамчун забони овозӣ ба вучуд омада, баробари инкишофи ҷамъият инкишоф ёфтааст.

Пайдоиши забон бо пайдоиши инсон ҳамқадам буда, муарифгари халқҳо мебошад.

Забони форсии бостон муарифгари забони имрузаи тоҷикӣ буда, яке аз қадимтарин забонҳои гурӯҳи эронист ва даврони дуру дарози таърихро аз сар гузаронидааст. Табиист, ки ҳар як забон дар ҳар як давра ба тағиротҳо дучор мешавад. Ин забон дар ҷараёни инкишофи худ тадриҷан тараққӣ кард ва суфта гардид. Дар тамоми асарҳои илмӣ, таърихи инкишофи забони форсӣ-тоҷикӣ бо истилоҳҳои форсии қадим, ки аз забони авестой сарчашма мегирад, форсии миёна ва форсии нав ба се давра тақсим карда шудаанд, ки аз онҳо забони форсии қадим (бостон) аз аввалҳои ҳазорсолаи дуюм то асри IV-III пеш аз мелод, забони миёнаи форсии бостон аз асрҳои VI-III то мелод то асрҳои VIII-IX мелодӣ ва забони нави форсӣ-тоҷикӣ аз асрҳои IX- X то замони моро, дар бар мегирад.

“Давраи охир «форсӣ-тоҷикии нав» дар асарҳои илмӣ ва адабӣ инчунин бо истилоҳи “Farsi”, “Parsi”, “Parsii dari” ва “Dari” қайд шудааст” [3, с.3].

Забони англисии бостон низ ба мисли забони порсӣ-тоҷикӣ ба даврони тақсим мешавад. Давраи аввал: “Англисии Бостон” (қадим) (Old English) (тақрибан аз солҳои 450 то 1100 то эраи мо), давраи англисии миёна (Middle English) (1100 то 1500) ва Англисии Муосир (Modern English) (аз соли 1500 то имруз). Забони давраи қадимаи ҳар ду забон ҳам (ба мисли забони бегона) аз забони имруза фарқ мекунанд ва забонҳои мурда ба шумор рафта мероси онҳо бо забонҳои яке “Тоҷикӣ” дуюмин бошад “English” (англисӣ) ном гирифтаанд.

Дар ҷараёни рушду тараққиёт забони англисӣ ба монанди забони тоҷикӣ як қатор даврони инкишофро аз сар гузаронидааст, ки дар натиҷаи он дар тамоми системаи забон тағйиротҳои кулӣ ба амал омадаанд. Ба ин тағйиротҳо омилҳои гуногун таъсир гузоштаанд, ки натиҷаи онҳо якҷайл нест. Мавриди зикр аст, ки солҳои охир забоншиносони дохилу хориҷи кишвар ба таҳқиқоти муқоисавии забонҳо пардохтаанд. Маҳз ба воситаи муқоисаи забонҳо шароит фароҳам омад, ки забонҳои гуногуни ҷаҳонӣ омӯхта шуда, хусусиятҳои монанд ва фарқкунандаи онҳо муайян гарданд. Омили асосии рушди босуръати таҳқиқоти муқоисавӣ дар даҳсолаи охир бо таваҷҷӯҳи зиёд ба забонҳои хориҷӣ, ки талаботи аввалиндараҷаи соҳаи иттилоот ва илму техника гардидааст алоқамандӣ дорад.

Бояд дар хотир дошт, ки омӯзиши муқоисавии забон заминаи зарурии муносибати шуурноки омӯзиши забони ғайримодарӣ буда, роҳи бартараф намудани интерферентсияи нутқи модариро нишон дода, яке аз воситаҳои беҳтарини омӯзиши босуръати забони хориҷӣ ба шумор меравад. Аз ин рӯ, коркарди асосҳои муқоисавии омӯзиши забони хориҷӣ дар робита бо забони модарӣ дар ҳама зинаҳои забон, шурӯъ аз грамматика то ба луғату фонология масъалаи мубрам ва саривақтӣ мебошад.

Солҳои охир талаботи омӯзиши забони англисӣ дар саросари кишвари мо низ ботадриҷ афзуда истодааст. Зеро ин забон - забони илму технологияи муосир ба шумор меравад. Дар ин раванд корҳои илмӣ забоншиносони тоҷик низ зиёд гардида истодааст. Барои боз ҳам хубтару амиқтар омӯхтани забони хориҷӣ муқоиса намудани он бо забони модарӣ самараро нек ба бор меорад.

Бояд қайд намуд, ки забони англисӣ яке аз забонҳои паҳншудаи дунё ба ҳисоб рафта, ба гурӯҳи забонҳои германӣ мансуб буда, ба оилаи забонҳои ҳиндуаврупоӣ дохил мешавад. «Бо забони англисӣ дар Британияи Кабир ва Ирландия, дар ШМА ва Канада (баробари забони франсузӣ), дар Австралия ва Зеландияи Нав ва қисман дар Ҳиндустон ва дигар мамлакатҳо гуфтугӯ мекунанд» [4, с.48].

Забонҳои форсӣ-тоҷикӣ низ ба оилаи забонҳои ҳиндуаврупоӣ мансуб мебошанд, ки мавриди таҳқиқоти мо гардидаанд.

Азбаски мақолаи мо фарогири «Забони форсии бостон ва англисии бостон дар ифодаи шахсу шумораи феъл ва муҳимияту истифодаи он дар забонҳои муосир» аст, мо ин мавзӯро матраҳ менамоем.

Ифодаи шахсу шумораи феъл дар забони форсии бостон ба мисли забони форсӣ-тоҷикии имрӯза хеле фаъол буда, бо асосҳои феъл пайваста истифода мешуданд, ки мо онҳоро бештар дар шакли тасрифи бандакҳои шахсӣ хубтар дарк менамоем.

Дар тасрифи бандакҳои шахси ду гурӯҳи муқобилгузори мавҷуд буд: 1) бандакҳои фаъол (ё тарзи фаъол) ва бандаки сиғаи миёна; 2) бандакҳои аввалиндараҷа-(истифодабарии асосии бавучудоварандаи шакли замони ҳозира) ва дуюмдараҷа (шакли замони гузашта)-ро ташкил медиҳанд. Ҷадвали дар зер буда, ифодагари онҳо ба ҳисоб меравад.

Ҷадвали №1. Бандакҳои шахсии аввалиндараҷа ва дуюмдараҷаи системаи индикативи презенс ва аористи давраи бостон (қадима)-и забони форсӣ:

Шахсу умораи танҳо	Бандакҳои якумдараҷа		Бандакҳои дуюмдараҷа	
Шумораи танҳо				
	дар тарзи фоил	дар тарзи миёна	дар тарзи фоил	дар тарзи миёна
1	/-ā/, -(-ā) mi	/-(a)i/	/-(a) m/	/-i/
2	/ ši/	/- şai/	/-ş/	/-şa/
3	/-ti/	/-tai/	/-t/	/-ta/
Шумораи дугонаи шахсҳо				
1		/-vadi/	/-va/	---
2	/-vahi/	-----	/-tam/	---
3	/-vāṣ/	/-(a) tai/, /	/ -tām/	/ ātām/, /-
	/-taṣ/	ītai/, /-		
		īvai/		itām/
Шумораи чамъ				
1		/-midai/	/-ma/	/-madi/
2	/-(a) maṣi	/dvai/	/-ta/	/-dvam/
3	/-ma /	/-ntai/, /-	/-(a)n(t)/	/-nta/
	/-(a)nti/	rai/		

Бандаки якумдараҷаи шахси якуми шумораи танҳо дар аввал барои асосҳои атематикӣ /-mi/ буда, дар асосҳои тематикӣ /- ā/ истифода мешуд. Шакли /-ā/ бештар дар «Готҳо»-и Авесто дида мешаванд. Мисол: *sraṣyā*-(мушоҳида мекунам). Аммо бо шурӯ шудани давраи ҳиндуэронӣ тамоюли якҷояшавии бандакҳои /-a + -mi/ пайдо мешавад. Мисол: дар Авесто- *baṣāmi*, дар ҳиндуэронӣ- *bhaṣāmi*.

1. Дар бандаки дуюмдараҷаи шахси якуми шумораи танҳои асосҳои тематикӣ ва атематикӣ /-ai/: *yaze /yaza-i/* (ман таъзим мекунам) ва */daide/dadai/* (ман медиҳам) (инчунин вай ҳамчун дар ду вариант), анҷомаи якхела медиҳад: /-i/ ва /-ai/). Дар системаи бандакҳои шахсӣ дар муқоиса бо системаи бандакҳои падежӣ барои ҳамаи асосҳо якранг буданд. 2. Бандакҳои, ки бо /-m,-n/ (бе садонокӣ минбаъда), бо пайвасти шудан ба асоси хотимаи ҳамсадоҳои /m/, /-n/ >/-a/ ё /-mm-/ , /-nn-/ >/-am/, /-an-;/ */dadṣtai/ dadaitṣ* (медиҳанд), */siṣnti / hṣnti/* шаклашонро иваз мекунанд. 3. Бандакҳои шахси якум ва дуюми шумораи чамъи ҳиндуэронӣ ва давраи қадимаи нимаи миёнаи ҳиндӣ -*masi*, -*mahe*, -*ma*, -*mahi*, -*tha*, -*dhve*, -*ta*, -*dhvam* истифода мешуданд. 4. Бандакҳои шумораи дугона вариантҳои, ки дар дохили авесто буданд бо ҳинди қадима муқоисашударо дар бар мегирад. Шаклҳои шахси дуюм ва сеюм омехта мешаванд [2, с. 207].

Дар забони англисии бостон низ чунин анчомаҳои феълӣ ё гӯем категорияи шахсу шумораи феъл бараъло мушоҳида мешаванд. Дар ин хусус олимони хориҷӣ ибрази андеша намудаанд ба монанди В.Д. Аракин, А.И. Смиринский, В.Н. Ярцева, К Бруннер ва ғ.

Аз сабаби он ки категорияи шахсу шумора дар анчомаҳои системаҳои феълӣ меомаданд, мо тасмим гирифтаем, ки онро дар ҷиҳати ва замонҳои он мухтасаран маълумот диҳем. Дар ҷиҳати хабарии забони бостони англисӣ ду замон мавҷуд буд: ҳозира ва оянда. Шахси якуми шумораи танҳои замони ҳозира дар лаҳҷаҳо бандакҳои /-и (-o), -e/ қабул мекард. Дар шахси дуюми шумораи танҳо бошад бандакҳои /-is/ қабул менамуд, ки ҳамеша ҷонишини шахси дуюми шумораи танҳо /rū (tu) / баъд аз феъл меомад, анчомаи феълро шакли дигар меод, ки дар натиҷаи иваз шудани ҳарфи “i” ба “e” бандакҳои шахсӣ ба “-es” мубадал мегардад. «Ҳангоми якҷоя талаффузи «-es» ва «rū» дар байни онҳо ҳарфи «t» (t) шунида шуда, ба «-est» табдил меёбад» [1, с. 101]. Ҳоло бошад ба ин схема аҳамият диҳед: «cumis rū > cumes rū > cumest rū» (ту меравӣ).

Шахси сеюми шумораи танҳо дар замони ҳозира дар бисёри лаҳҷаҳо бандакҳои «iŕ»-ро мегирифт. Ҳарфи [i], бошад, решаи садонокӣ забони қадимаро ифода менамуд. Баъд аз он садонокӣ [i] ба мисли дигар ҳиҷоҳои беада ба [e] мубадал мегардад, ки пасванди [-eŕ]-ро мегирад. Ин бандакҳои [-e] дар бисёри феълҳои беада меафтад. Мисол: hilpeŕ>hilpŕ; агар овози [θ] бо овози решаи феълӣ [d], [t] бархӯрад, дар он ҳолат ба [t] мубадал мегардад. Мисол: etiŕ > itiŕ > itŕ > itt вай (y) - мехӯрад. (Он дар замони муосир ба «its» мубадал гардидааст. Мисол: “He its”-(Вай мехӯрад)). Дар лаҳҷаҳои шимолӣ ба ҷои бандакҷонишини [-eŕ] дар шахси сеюми шумораи танҳо бандакҷонишини [-es] истифода мешуд. Мисол: Дар лаҳҷаи уэссекский [hē sinzeŕ] дар лаҳҷаи шимолӣ бошад; «hē sinzes» (вай суруд мехонад); Дар замони муосир бошад «He sings» (Вай суруд мехонад), дар лаҳҷаи уэссекский «hē bindeŕ», дар лаҳҷаи шимолӣ «he bindes», дар замони муосир бошад, «he binds» y (вай) мепайвандад, алоқаманд мешавад» истемол мегардад.

Дар шумораи ҷамъ бошад ҳар се шахс ҳам дар замони ҳозира ҳамон як бандакҷонишини шахсии «-aŕ» дар лаҳҷаҳо низ «-aŕ» истифода мешуд. Ҳамаи ин гуфтаҳо дар ҷадвали зербуда менигорем:

Ҷадвали №2. Тағйирёбии тасрифи бандакҷонишинҳои шахсии феълӣ (яъне шахсу шумора) дар замони гузашта дар забони бостони англисӣ

Шумораи танҳо	1. згѣре – медорам (меқапам) 2. згѣре <u>ст</u> 3. згѣре <u>ѣ</u>	cēose-интиҳоб мекунам cīest< cīesest < cēosist cīesŕ< cīesēŕ< cīesiŕ
Шумораи ҷамъ	1. згѣра <u>ѣ</u> 2. згѣра <u>ѣ</u> 3. згѣра <u>ѣ</u>	cēosaŕ cēosaŕ cēosaŕ

Мавриди закр аст, ки дар забони англисии қадим (Old English) категорияи шахсу шумораи феъл дар шумораи танҳои ҳар сеи шахсҳо мушоҳида мешавад: «-e» (барои шахси якуми шумораи танҳо), «-est» (барои шахси дуюми шумораи танҳо) ва «eŕ» (барои шахси сеюми шумораи танҳо), «aŕ» бошад (барои ҳар сеи шахсҳои шумораи ҷамъ) истифода бурда мешуд.

Ҳоло бошад шахсу шумора дар замони муосир дар феълӣ «to be» дар замони ҳозира «am» (барои шахси якуми шумораи танҳо), «is» (барои шахси дуюми шумораи танҳо), «are» (барои шахси дуюми шумораи танҳо ва ҳамаи шахсҳои шумораи ҷамъ баъд аз ҷонишини шахсӣ) истифода мешавад. Дар замони гузашта

бошад, «was» (барои шахс ва шумораҳои танҳо), «were» (барои шахс ва шумораҳои чамъ) истеъмом мегарданд. Барои замони оянда бошад, «will» (дар ҳамаи шахсу шумораҳо), «would» (дар шахси якуми шумораи танҳо ва чамъ) истифода мешаванд.

Дар забони муосири тоҷикӣ бошад «-ам, -ӣ, -ад» (дар шумораи танҳо, мисол: 1. мекунам, 2. мекуни, 3. мекунад). Дар шумораи чамъ бошад «-ем, -ед, -анд» (мисол: 1. мекунем, 2. мекунед, 3. мекунад) мебошанд.

Хулоса, аз рӯи ин тадқиқот маълум мешавад, ки категорияи шахсу шумораи феъл барои дурусттар дарк кардани амал аз рӯи ҳаракати иҷрошуда аз тарафи шахси муайян новобаста аз истифода бурдани ҷонишинҳои шахсӣ дар забони тоҷикӣ хизмат менамуд ва ҳоло низ дар ҳолате, ки шакли худро иваз намудааст, боз ҳам фаҳмотар хизмат менамояд. Вале, мутаассифона дар забони англисӣ дар натиҷаи бетарафӣ ва нодуруст истифода бурдани забон, бандакҳои шахсии феъл хеле кам мондаанд. Ҳатто ҷонишини шахси дуҷуми шумораи танҳо «thou» аз байн рафта ба ҷои он ҷонишини шахси дуҷуми шумораи чамъ, ки «you» мебошад, истифода шуда, мазмуни он аз матн муайян мешавад. Дарки амали иҷрошуда, бо истифода бурдани ҷонишинҳои шахсӣ маълум мегардад. Мисол: «We are students» (Мо донишҷӯён ҳастем). Дар забони тоҷикӣ мо метавонем гӯем, ки «донишҷӯён ҳастем», вале дар забони англисӣ «are students» гуфтан, тамоман хатост. Бояд ҳатман ҷонишини шахсиро истифода бурд: «We are students».

Бо ин гуфтаҳо метавон арз дошт, ки категорияи шахсу шумораи феъл дар фаҳмо ва равшан дарк намудани нутқи гӯянда ва иҷрои амал аз тарафи шахси мансубшуда равшантар дарч гардида, базаи луғавии забони тоҷикиро хело васеъ ва бой менамояд. Аз ин лиҳоз аз ҳамаи забондорон муоширати дуруст ва тоҷиконаро талаб менамояд. Нигоҳдории забон барои ҳар як шахси забондору ватандӯст вазифаи асосӣ ба шумор меравад. Зеро мо дар раванди тараккиву пешравӣ ва истифодаву омӯзиши забонҳои хориҷӣ ва техникаву технологияи навин қарор дорем. Дар ин таҳаввулот кам нестанд забонҳои, ки аз байн рафтанд ва ё миқдори ками истифодабарандагони онҳо боқи мондаанд ва ин боиси нигаронист.

Адабиёт:

1. Аракин, В.Д. История английского языка/Издательская группа/В.Д. Аракин, «Азбука-Аттикус» М: 2001, 544 с.
2. Основы иранского языкознания. Древнеиранские языки/ ответственный редактор В.С. Расторгуева.-М.: Наука, 1982.-572 с.
3. Сиёев Б. Очерк доир ба таърихи феъли забони тоҷикӣ/Б. Сиёев.-Душанбе: Дониш, 1968.-164 с.
4. Хусейнов Ҳ., Шукурова К. Луғати терминҳои забоншиносӣ/Ҳ. Хусейнов, К Шукурова. Душанбе: Маориф, 1983.-256с.
5. Якобсон Р.О. Шифтеры, глагольные категории и русский глагол/Р.О. Якобсон //Принципы типологического анализа языков различного строя.-Москва: Наука, 1972. – 300 с.
6. Ayni S. The Sand of Oxus//S. Ayni. Marthda-Publishing 1998-270 p.
7. Jane eyre an autobiography Charlotte Bronte Illustrated By F.Townsend H. Edited & Published by 808p.
8. Voynich E.L. The Gadfly/E.L Voynich. “Радянская школа” Киев, 1973.-220 с.

ЗАБОНИ ФОРСИИ БОСТОН ВА АНГЛИСИИ БОСТОН ДАР ИФОДАИ ШАХСУ ШУМОРАИ ФЕЪЛ ВА МУҲИМИЯТУ ИСТИФОДАИ ОН ДАР ЗАБОНҲОИ МУОСИР

Мақола фарогири масъалаҳои баррасӣ ва қорбасти категорияи шахсу шумораи феъл дар забонҳои форсӣ ва англисии бостон буда, дар он ҷанбаҳои забонӣ, муайян намудани тағиротҳои маъноӣ ва истеъмоли категорияи шахсу шумораи феъл дар забонҳои муосири тоҷикӣ ва англисӣ сухан меравад.

Аз он ҷумла муалиф арз медорад, ки шакли предикативии шахсу шумораи феъл, алоқамандии феълҳои хабариро дар алоқаманди бо мубтадо ифода мекунад. Дар шакли англисӣ категорияи шахсу шумора хело суст ифода мешавад. Ҳамчун қоида шахсу шумора бо якҷоягии ҷонишинҳои шахсӣ-мубтадо якҷоя истифода мешавад.

Калидвожаҳо: категория, таърихи пайдоиш, забони англисӣ, шумора ва шахс, феъл, забон, тасриф ва ғ.

ВЫРАЖЕНИЕ ЛИЦА И ЧИСЛА В ДРЕВНЕИРАНСКОМ И ДРЕВНЕАНГЛИЙКОМ ЯЗЫКАХ И ВАЖНОСТЬ ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ ЯЗЫКАХ

Статья охватывает проблему решения разработки категории лица и числа глаголов в древнеперсидском и древнеанглийском языках. В ней речь идёт об аспектах языка, определении возникновения, семантических употреблений категорий лица и числа глаголов в современном таджикском и английском языках.

В том числе автор отмечает что, лицо и число предикативной формы глагола выражают связь глагола-сказуемого с подлежащим. В формах английского глагола лицо и число выражено очень слабо. Как правило, лицо и число устанавливаются по соотносительности глагола-сказуемого с личным местоимением-подлежащим.

Ключевые слово: категория лица и числа, история возникновения, английский язык, глагол, семантические изменение и т. д.

EXPRESSION OF FACE AND NUMBER IN ANCIENT IRAN AND ANCIENT ENGLISH LANGUAGES AND THE IMPORTANCE OF THEIR USE IN MODERN LANGUAGES

The article covers the problem of solving the development of a category person and number of the verbs in Old Persian and Old English languages. It deals with aspects of the language, the definition of occurrence, semantic usage of a category of a person and the number of verbs in modern Tajik and English languages.

In particular, the author notes that the person and the number of the predicative form of the verb express the relationship of the verb-predicate with the subject. In the forms of the English verb person and number is very weak. As a rule, the person and number are determined by the correlation of the verb-predicate with the personal pronoun-subject.

Keyword: the category of person and number, the history of the English language, the verb, semantic change, aspect etc.

Сведения об авторе: Хусайнова Ф.Б., ассистент кафедры английского языка КГУ имени А.Рудаки. Адрес: 735360, г. Куляб, ул. С.Сафарова 16.

E-mail: fkhusainova@mail.ru, тел: (+992) 918-80-94-93.

Information about the author: Husainova F.B., the assistant of department of foreign languages of the KSU after named A. Rudaki. Address: 735360, Kulob town, street S. Safarov 16.

E-mail: fkhusainova@mail.ru, phone: (+992) 918-80-94-93.

ТАШАККУЛ ВА ТАҲАВВУЛИ ИҚТИБОСОТ

Файзалиева Ф.

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ

Аз таърихи забонҳои ҷаҳон маълум аст, ки дар дунё забони «ноб», «холис аз унсурҳои бегона» вучуд надорад ва тамоми забонҳои ҷаҳон ва аз гирифтани иқтибосоти мухталиф аз забонҳои бегона истисно набудааст. Падидаи иқтибосгирӣ, ки иборат аз калима, ибора ё ҷумлаҳои мебошад, ки аз забонҳои дигар бевосита ва ё бавосита гирифта мешаванд, яке аз роҳҳои пурмаҳсули бойгардонидани фонди луғавии забонҳо буда, забонҳои мухталифи ҷаҳон бо истифодаи оқилона аз ин иқтибосоти «бегона» фонди луғавии забони худро бойгардондаанд.

Таркиби луғавии забон ҳамеша дар инкишоф аст ва он ҳама гуна навигарҳои дар ҳаёти ҷамъият баамаломадаро ба воситаи калимаҳо дар худ интиқол менамояд. Асоси таркиби луғавии забонро маъмулан калимаҳои аслии худ забон ташкил медиҳанд. Калимаҳои забонҳои дигар бо сабабҳои гуногун иқтибос мешаванд ва таркиби луғавии забонро ғайр мегардонанд.

Омузишу тадқиқи иқтибосот яке аз ҷанбаҳои илми забоншиносӣ ба ҳисоб меравад. Мусаллам аст, ки калима, таркибу ибораи аз забони дигар бевосита ё бавосита воридшударо иқтибос меноманд. Барои фарқ кардани калимаҳои иқтибосӣ аз унсурҳои тасодуфӣ, таърихи ин калимаҳо дар донишҷӯи кифоя нест. Калимаҳои иқтибосӣ меъёрҳои муайян доранд: ба савтиҳои забони иқтибосшаванда мутобиқат мекунад, ба қонуниятҳои задагузори забони иқтибосшаванда тобеъ мешаванд ва меъёри сарфу наҳви забони иқтибосшавандаро риоя намуда, ба ин ё он ҳиссаи нутқ мансуб мешаванд. Калимаҳои иқтибосӣ дар заминаи забони иқтибосшаванда калимаҳои нав месозанд. Яъне калимаҳои иқтибосӣ ба қонуни қоидаҳои забони иқтибосшаванда мувофиқ мегарданд ва чунон дар забон ҳазм мешаванд, ки соҳиби забон иқтибос будани ин гуна калимаҳо баъзан дарк намекунад.

Таърихи инкишофи забони адабии тоҷик ба ҳаёти иҷтимоӣ ва маданияти он алоқаи ногусастаӣ дорад. Забон ва қонуни қоидаҳои онро дар сурате дарк кардан мумкин аст, ки вай бо таърихи ҷамъият, бо таърихи халқе, ки соҳиби забон ва поягузори он аст, омӯхта шавад.

Дар мавриди иқтибосот забоншиносони ватанию хориҷӣ: тадқиқоти забоншиносони маъруфи рус Я.С. Пейсиков, В.А. Капранов, А.А. Ковалев, Ю.А. Рубинчик, А.Л. Пумянский, забоншиносони тоҷик - Н. Маъсуми, М.Н. Косимова, Х. Мачидов, Б. Камалиддинов, С. Сулаймонов, Д. Саймиддинов, С. Назарзода, Т. Бердиева ва забоншиносони эронӣ - Сайид Нафисӣ, Алиасиари Холабӣ, Довуди Насруллоҳ, Забехуллоҳ Сафо, Карими Кишоварз, Парвиз Нотили Хонлар, Ризозода Шафақ ва дигарон тадқиқотҳои густурдае анҷом додаанд.

Забоншинос Ҳошимов С дар тадқиқоти ҳеш менигорад: «Таркиби луғавии забон тамоми калимаҳои мавҷудаи дар истеъмолбударо дарбар мегирад, аз ин рӯ то ба дараҷае ҳолати дирӯза ва имрӯзаи забони миллатро инъикос карда метавонад. Таркиби луғавии забон манзараи умумии забонро инъикос менамояд. Зиёд будани калимаҳо дар забон нишони боигарии он аст» [12, с.65].

Таркиби луғавии забон тамоми калимаҳои мавҷудаи дар истеъмолбударо дар бар мегирад, аз ин рӯ, то ба дараҷае ҳолати дирӯза ва имрӯзаи миллатро инъикос карда метавонад.

Ҳамаи калимаҳои забон таркиби луғавиро ташкил медиҳанд. Таркиби луғавии забон манзараи умумии забонро инъикос менамояд. Зиёд будани калимаҳо дар забон шоҳиди боигарии он аст. Муҳаммад Парвини Гунободӣ дар яке аз мақолаҳои худ чунин мефармояд: «Забони холис, ки дар он ҳеҷ луғати

бегона набошад, аз они қабिलाҳои ваҳшӣ аст, на миллатҳои мутамаддин» [10, 76] Асоси таркиби луғавии забонро калимаҳои ҳуди забон ташкил медиҳанд. Калимаҳои забонҳои дигар бо сабабҳои гуногун иқтибос мешаванд ва таркиби луғавии забонро бой мегардонанд.

Тадқиқи осори классикон барои муайяну равшан кардани инкишофи забони адабии он аҳамияти калон дорад, зеро дар асоси маълумоти таърихи забон проблемаҳои ниҳоят муҳими забон, аз ҷумла ҳолати имрӯзаи онро фаҳмидан мумкин аст.

Омӯзишу тадқиқи иқтибосот яке аз ҷанбаҳои илми забоншиносӣ ба ҳисоб меравад. Мусаллам аст, ки калима, таркибу ибора, ки аз дигар забон бевосита ё бавосита мегузаранд, иқтибос номида мешавад.

Дар осори хаттии асрҳои XIII-XIV вуруди калимаҳои иқтибосӣ инкишоф ёфта буд.

Барои фарқ кардани калимаҳои иқтибосӣ аз унсурҳои тасодуфӣ таърихи ин калимаҳоро доништан кифоя нест. Ин ҷо меъёрҳо вучуд доранд:

Калимаҳои иқтибосӣ ба савтиёти забони иқтибосшаванда бояд мувофиқат кунанд.

Калимаҳои иқтибосӣ ба қонуниятҳои задагузори забони иқтибосшаванда тобеъ шаванд.

Калимаҳои иқтибосӣ ба сарфу наҳви забони иқтибосшаванда риоя намоянд ва ба ин ё он ҳиссаи нутқ дохил шаванд.

Калимаҳои иқтибосӣ дар заминаи забони иқтибосшаванда калимаҳои нав созанд» [1, 55].

Яъне, калимаҳои иқтибосӣ ба қонуну қоидаҳои забони иқтибосшаванда мувофиқ гардида дар забон ҳазм мешаванд, Ҳеч як забон бе иқтибос аз забонҳои дигари дуру наздик вучуд дошта наметавонад. Забоншинос Бердиева дар тадқиқоти хеш омилҳои иқтибосригири менависад: «Сабабҳои аз забонҳои дигар иқтибосшавии калима ва таркибу ибораҳо гуногун мешаванд: ҳамсарҳад будан бо мамлакатҳои дигар, рафтуомад, додугирифт, муносибатҳои ҳешутаборӣ, тичорат ва муносибатҳои дипломатӣ, пешрафти илму техника, тарҷумаи асарҳои халқҳои дигар ва монанди инҳо» [1, 76].

Ба забон, ҷунон ки маълум аст, он воҳидҳои луғавие иқтибос мешаванд, ки истилоҳоти илмию техникӣ, номи анҷому асбобҳои рӯзгор, либосу либосворӣ, хӯрокворӣ, мафҳумҳои абстрактро ифода менамоянд.

Таркиби луғавии забон тамоми калимаҳои мавҷудаи дар истеъмолбударо дар бар мегирад, аз ин рӯ, то ба дараҷае ҳолати дирӯза ва имрӯзаи миллатро инъикос карда метавонад.

Ҳамаи калимаҳои забон таркиби луғавиро ташкил медиҳанд. Таркиби луғавии забон манзараи умумии забонро инъикос менамояд. Зиёд будани калимаҳо дар забон шохиди боигарии он аст. Муҳаммад Парвини Гунободӣ дар яке аз мақолаҳои худ ҷунин мефармояд: «Забони ҳолис, ки дар он ҳеч луғати бегона набошад, аз они қабिलाҳои ваҳшӣ аст, на миллатҳои мутамаддин» [12, 83].

Тадқиқи осори классикон барои муайяну равшан кардани инкишофи забони адабии он аҳамияти калон дорад, зеро дар асоси маълумоти таърихи забон проблемаҳои ниҳоят муҳими забон, аз ҷумла ҳолати имрӯзаи онро фаҳмидан мумкин аст.

Омӯзишу тадқиқи иқтибосот яке аз ҷанбаҳои илми забоншиносӣ ба ҳисоб меравад. Мусаллам аст, ки калима, таркибу ибора, ки аз дигар забон бевосита ё бавосита мегузаранд, иқтибос номида мешавад.

Таъсири забонҳо ба ҳамдигар, бешубҳа, аз замоне оғоз меёбад, ки халқу миллатҳо ба ҳам равобити сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ бунёд кардаанд.

Омӯзишу тадқиқи иқтибосот яке аз ҷанбаҳои илми забоншиносӣ ба ҳисоб меравад. Мусаллам аст, ки калима, таркибу ибораи аз забони дигар бевосита ё бавосита воридшударо иқтибос меноманд

Иқтибос аз забонҳои бегона як қонуниятҳои табиӣ пешрафти забон буда, дар забоншиносӣ ба сурати умум як падидаи табиӣ ва мусбат маънидод гардида, яке аз омилҳои бойшавии фонди луғавии ҳар як забон мансуб мегардад. **Шанский** мегӯяд «Ҳеч як ҳалқе доранда ва эҷодкунандаи забон наметавонад тамоман аз дигарон дурру ҷудо ва ҳаёти хосса ба сар барад» [3 76]. Аз ин рӯ, иқтибосоти бегона ва иқтибосоте, ки аз забонҳои дигар ба забон] ворид гардидаанд, ба хувияти миллӣ осебе ворид накардаанд, зеро раванди таъсири мутақобилаи забонҳо ва иқтибосгирӣ аз забонҳои бегона як падидаи табиӣ иҷтимоӣ маънидод гардидааст. Баръакс, забон дар тӯли таърихи худ ба забони бегона тавонист иқтибосоти дигарро дар худ ҳалу фасл намуда, қудрати суҳанофаринии худро дучанд ва фонди луғавии худро аз ҳисоби ин иқтибосот ғанӣ гардонад ва ба қавли ховаршиноси шинохта Ричард Фрай агар иқтибосот дар таркиби забони набошад, вай ба ин бузургӣ намерасад.

Аз рӯи қонуниятҳои, ки иқтибосоти бегона дар забони иқтибосгардида баъди ворид гаштан маъноҳои худро густариш медиҳанд, забони як бахши умдаи иқтибосоти ба худ воридгардидаро ҳаллу ҳазм намуда, ба маъноҳои аслии он маъноӣ нав меафзояд. «Падидаи сермаъно гардидани иқтибосот дар забони иқтибосшаванда нишондиҳандаи дараҷаи баланди азхудшавӣ ва мутақобилат дар забони иқтибосгиранда мебошад» [5, 67].

Дар ин бобат забоншиноси рус Ю. А. Рубинчик чунин менигорад: «Ҳеч як забони яқлухти тоза вучуд надорад, ки вобаста ба вазъи ҷуғрофӣ ва шароити иҷтимоӣ-таърихӣ ба таъсири забонҳои дигар дучор нашавад ва ин ҳодиса пеш аз ҳама дар қисмати луғатнигорӣ инъикос меёбад» [4, 877].

Иқтибосот ба қонуни қоидаҳои забони тоҷикӣ тобеъ гардида, дар калимасозии он дар таркибҳои омехтаи забон ғаёлона иштирок намуда, қудрати суҳан ва истислоҳофаринии онро бештар ва нерӯмандтар сохтаанд:

Таҳқиқи тағйиротҳои маъноӣ иқтибосот нишон медиҳад, ки забон чун падидаи иҷтимоӣ ва василаи муошират байни инсонҳо бо тағйироти вазъу шароит ва омилҳои дигари иҷтимоӣ дар як ҷо шах нашуда, бо тақозои замон ва равандҳои иҷтимоӣ ҷомеа маъноҳои нав ба худ касб менамояд:

Таҳқиқи иқтибосӣ нишон медиҳад, ки забон чун падидаи иҷтимоӣ ва воситаи муоширати одамон, унсурҳо ва ё худ агар ба забони илми забоншиносӣ гӯем, вожжа ва калимаҳоеро интихоб мекунад, ки ҳам аз ҷиҳати гуфтор осон ва ҳам аз ҷиҳати ифодаи маъно дақиқ бошанд. Мисоли равшани он равобити мутақобилаи забони арабӣ ва тоҷикӣ дар истифодаи калима ва истилоҳотӣ мавриди ниёз аст. Чуноне, ки медонем, забони тоҷикӣ бо гузашти вақту замон бисёре аз калимоти аслии худро, ки натавонистанд ба талаботи замон ҷавобгӯ бошанд, сарфи назар карда ба ҷои онҳо калимаҳои арабиеро қабул кард, ки ба талаботи замон ҷавобгӯ бошад.

Хулоса, омӯзиш ва таҳқиқи калимаҳои иқтибосӣ сафҳаи наvero ба мо равшан месозад. Аҳамияти он барои омӯхтани забони асарҳои адибон ниҳоятдараҷа қалон аст. Аз таҳлилу баррасии ин мақола ба хулосае омадан мумкин аст, ки:

Бояд гуфт, ки иқтибосот як қисми боигарии луғавии забон буда, ба рушду ғановати забони ҳисса гузоштааст. Як қисми муайяни таркиби луғавии забониро ташкил медиҳад. Бояд зикр кард, ки калимаҳои сермаҳсули иқтибосии бештар умумиистеъмол мебошанд. Онҳо мафҳумҳои гуногунро ифода мекунанд. 2.

Қисми дигари иқтибосот дар асар хоси услуби адабӣ- китобӣ аст ва дар забони умумигуфтугӯӣ қариб истеъмол намешавад.

Адабиёт:

1. Бердиева Т. Назарияи иқтибос (калимоти арабӣ дар забони тоҷикӣ)/Т.Бердиев. -Душанбе, 1991. -129 с.
2. Забони адабии ҳозираи тоҷик. Қисми 1. - Душанбе: Ирфон, 1973. - 450 с.
3. Забони ҳозираи тоҷик (лексика). – Душанбе, 1981. – 104 с.
4. Қосимова М.Н. Хат ва имлои матни классикии тоҷик/М.Н.Қосимова. – Душанбе: Маориф, 1989. – 312 с.
5. Қосимова М. Н. Таърихи забони адабии тоҷик/М.Н.Қосимова. - Душанбе, 2003. - 490 с.
6. Маҷидов Ҳ. Забони адабии муосири тоҷик. – Луғатшиносӣ/Ҳ.Маҷидова. - Душанбе, 2007. – 243 с.
7. Муҳаммадиев М., Талбакова Ҳ., Нурмаҳмадов Ю. Лексикаи забони адабии тоҷик/коллектив. - Душанбе, 1997.- 90 с.
8. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷ.1.–М.: Советская энциклопедия, 1969. -951 с.
9. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷилди 2. -М.: Советская энциклопедия, 1969. - 947 с.
10. Хоҷаев Д. Ташаккул ва таҳаввули илми забоншиносии форсу тоҷик дар асри миёна/Д.Хоҷаев. - Душанбе: Диловар - ДДМТ , 1998. -152 с.
11. Ҳалимов С. Таърихи забони адабии тоҷик/С.Ҳалимов.-Душанбе, 2002. - 96 с.
12. Ҳошимов С. Калимаҳои иқтибосии «Гулистон»-и Саъдӣ/Мақолаҳо доир ба забон ва адабиёти тоҷик [Маҷмуи мақолаҳои аспирантон].-Душанбе, 1972-150 с.

ТАШАККУЛ ВА ТАҲАВВУЛИ ИҚТИБОСОТ

Мақола фарогири масъалаи баррасӣ ва қорбасти иқтибосот буда, дар он ҷанбаҳои забонӣ, муайян кардани сохту таркиб, маъно ва истемолу сабаби иқтибос ва андешҳои забоншиносии дохилию хориҷӣ оид ба иқтибос сухан ронда аст. Дар ин таълифот дар заминаи омӯзиши сарчашмаву маъхазҳои бурҳони илмию таърихӣ ва инкишонфи иқтибосот мулоҳиза ронда далелҳои илмӣ оварда шудааст.

Муаллиф тасмим гирифтааст, ки яке аз ҷиҳатҳои ниҳоят муҳими забон- иқтибосотро мавриди таҳқиқи худ қарор диҳад ва дар асоси сарчашмаҳои илмию бурҳонӣ исбот намояд. Инчун муаллиф аз сарчашмаҳои муътабар истифода намуда, қорбурди онро мавриди омӯзиши муқоисаи илмӣ қарор дода, дар заминаи тадқиқотҳои зиёди муҳаққиқони дохилию хориҷӣ, алаҳусус забоншиносони тоҷику форс, фарҳангҳои тоҷикӣ, англисӣ, арабӣ ва дигар сарчашмаҳову, сомонаҳои интернетӣ мазмун, моҳият, ва нақши иқтибосотро дар забонҳои иқтибосшаванда муайн намуда, қорбурди онҳоро дар забон ошкор сохтааст.

Калидвожаҳо: омӯзиш, иқтибосот, тариқ, забонҳои бегона, муҳаққиқ, таърихи ташаккул ва таҳаввули иқтибосот, фонди луғавӣ, таркиби луғавӣ, ғанӣ гардидани забон ва ғ.

ФОРМИРОВАНИЕ И ПРЕОБРАЗОВАНИЕ ЦИТАТ

В статье рассматривается вопрос и обсуждение вопроса, в котором языковые аспекты определяются структурой, составом и потреблением в результате котировок и перспектив котировок на внутреннем и иностранном языках. В этом исследовании научные факты представлены на основе научно-исторической основы и разработки цитат.

Автор решает, что одним из важнейших аспектов языка является изучение

и анализ на основе научно-технических сбережений. В качестве писателя автор использует научные ресурсы для анализа своих научных исследований на основе многих местных и международных исследователей, особенно лингвистов, таджикских и персидских, таджикских, арабских и других источников, интернет-сайтов, контента и ролей в содержании. определить языки, которые используются, и раскрыть их на языке.

Ключевые слова: изучение, цитаты, языки, иностранные языки, исследования, история формирования и разработки цитат, лингвистический фонд, лингвистика, языковое совершенствование и т. д.

COMMUNICATION AND TRADE RATIO

The article covers the issue of the question and discussion of the issue, in which language aspects are identified structure, composition, and consumption as a result of quotations and perspectives of domestic and foreign language quotations. In this study, the scientific facts are presented on the basis of the scientific and historical basis and the development of the quotations.

The author decides that one of the most important aspects of the language is to examine and analyze based on the scientific and technological savings. As a writer, the author uses scientific resources to analyze his scientific research, based on many local and international researchers, especially linguists, Tajik and Persian, Tajik, Arabic, and other sources, internet sites, content, and roles in the content Determined to identify the languages that are used and disclose them in the language.

Key words: study, quotations, languages, foreign languages, research, history of formation and elaboration of quotations, linguistic fund, linguistics, language enhancement, etc.

Сведения об авторе: Файзалиева Ф., ассистентка кафедры англикского языка КГУ имени А. Рудаки. Адрес: 735360, г. Куляб, ул. С.Сафарова 16.

E-mail: Farkhunda@mail.ru, тел: (+992) 988-53-69-00.

Information about the author: Saidov Faizaliev F., assistant of the English language department of the KSU named after A. Rudaki. Address: 735360, Kulob town, street S. Safarov 16.

E-mail: Farkhunda@mail.ru, phone: (+992) 988-53-69-00.

КАТЕГОРИЯИ ГРАММАТИКИИ СИФАТ ДАР ЗАБОНИ АНГЛИСӢ

Давлатов Н.Х.

Донишгоҳи давлати Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ

Забоншиносии тоҷик дар солҳои охир дар симити типологияи муқоисавии забонҳои гуногун ба муваффақиятҳои калон ноил гардидааст. Барои равшан, ҷозибанок ва пуртаъсир баён кардани матлаб лозим аст, ки имконияти услубӣ ва лексикӣ баёни забонҳои хориҷиро хуб донем. Аз ҳамин сабаб, мо оид ба масъалаи сифат, хелҳои сифат, дараҷаи муқоисавии он дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бо тариқи муқоиса таҳлил карда рӯи варақ меорем [1, 74].

Аз ҷиҳати маъно ва аломатҳои морфологӣ сифат ба ду гурӯҳ ҷудо мешавад: аслӣ ва нисбӣ.

Дар забони англисӣ 3 дараҷаи сифат мавҷуд аст:

1. Одӣ (the Positive Degree)
2. Муқоисавӣ (қиссӣ) (the Comparative Degree)

3. Олӣ (the Superlative Degree)

Дарачаи муқоисавӣ ва олӣ дар забони англисӣ бо ду роҳ ифода меёбанд:

- а) бо воситаи илова кардани пасвандҳо.
- б) бо воситаи калимаҳои махсус.

Дарачаи муқоисавии сифати якҷоягӣ ба воситаи илова кардани пасвандҳо ба сифатҳое, ки дар дараҷаи одианд: дар дараҷаи муқоисавӣ пасванди – *er* дар дараҷаи олӣ пасванди – *est* илова карда мешавад (дар шакли синтаксисӣ) ва *more* (бисёр) ва *most* (бисёратар) дар шакли аналитикӣ: Interesting – шавқовар, more interesting – шавқовартар, most interesting – шавқовартарин [7, 31].

She is the most active member of our circle.

Вай аъзои фаъолтарини гурӯҳи мо аст.

I suppose he had been more talkative and lively once [7, 83].

Ба гумонам вай замоне *сергартар* ва *чобуктар* буд [7, 83].

Сифатҳо дар дараҷаи олӣ доимо маънои маҳдудкуниро ифода меkunанд ва ҳамин тариқ исм бо сифат дар дараҷаи олӣ артикли муайяниро мегирад: [9, с. 83]

The carrier' horse was the laziest horse in the world [9, 83].

Аспи боркаш *тамбалтарин* асп дар ҷаҳон буд [9, 83].

Сифати муқоисавӣ бо артикли муайянӣ истифода бурда мешавад [9, 83].

He is the taller of the two [Joyce, p. 83]

Вай нисбати ҳардуи онҳо *баландтар* аст [6, 83].

Дарачаи муқоисавии сифатҳо бандаки- *er va est* мегирад:

а) Ҳамаи сифатҳои якҷоягӣ: tall – баланд, taller – баландтар, tallest – баландтарин; larg – калон, larger – калонтар, largest – калонтарин; slow – оҳиста, slower – оҳистатар, slowest – оҳистатарин; dark – торик, darker – ториктар, darkest – ториктарин: [1, 83].

Мисол:

One of them felt a part of my tunic between his fingers and called another older boy over to examine it [S. Aini, Yoddoshtho, p. 83]

Яке аз бачагон, ки аз ман *калонтар* буд, домани куртаи маро дар миёни ду ангушташ дошта, як бачаи дигарро, ки аз худаш *калонсолтар* буд, ҷеғ зада куртаи маро ба ӯ нишон дод [2, 45].

When the girl came of age she remembered her farther's promise to make the orphan his son – in – law, and companion, her love for him grew even greater [2, 63].

Вақте ки духтарак қадрас шудааст, ваъдаи падарашро дар бораи хонадомод кардани ятимбача бахотир оварда, он вақт ба ӯ монанди шавҳари оянда ва рафиқи умри худ нигоҳ карда, муҳаббаташ нисбат ба ӯ боз ҳам *зиёдтар* шудааст [2, с.76]

б) сифати духҷоягӣ бо анҷоми- *y, - er, - ow, - ble*: happy – хушбахт, happier – хушбахттар, happiest – хушбахттарин; clever – доно, cleverer – донотар, cleverest – донотарин; narrow – танг, narrower – тангтар, narrowest – тангтарин; able – қобил, abler – қобилтар, ablest – қобилтарин; [9, 83].

с) Сифатҳои духҷоягӣ, ки дар охири ҳичо зада мегирад: complete – мукамал, completer – мукамалтар, completest – мукамалтарин; concise – мухтасар, conciser – мухтасартар, concisest – мухтасартарин; [9, 83].

Дарачаи одӣ	Дарачаи муқоисавӣ	Дарачаи олӣ
Short – кӯтоҳ High - баланд	Shorter – кӯтохтар Higher – баландтар	Shortest – кӯтохтарин Highest – баландтарин

Дар вақти ба вучудоии дараҷаи муқоисавӣ бо роҳи илова кардани пасвандҳои *-er* ва *-est* қоидаҳои имлоии риоя карда мешаванд:

1. Агар дар вақти навишт ҳарфи ҳамсадо дучанд зиёд шавад, сифати якҷоягӣ дар як ҳарфи ҳамсадо бо кӯтоҳи садоноки пешина ба охир мерасад.

hot – hotter – hottest

big – bigger – biggest

flat – flatter – flattest

2. Садоноки охирини- *y* ба *-i* пеш аз пасвандҳои *-er* ва *-est* иваз карда мешавад, агар ҳарфи- *y* пеш аз ҳарфи ҳамсадо ояд:

dry – drier – driest

grey – greyer – greyest

3. Пасванди охирини- *e* пеш аз пасвандҳои *-er* ва *-est* партофта мешавад:

White – Whiter – Whitest

Дуюм тарзи бавучудоии дараҷаи муқоисавӣ аз он иборат аст, ки ба дараҷаи одии сифат калимаҳои махсус дохил карда мешавад: дар дараҷаи муқоисавӣ- *more* ва дар дараҷаи олий- *most* илова карда мешавад.

Бо ҳамин тарз дараҷаи муқоисавӣ дар аксарияти сифатҳои духичогӣ ифода меёбад.

Дараҷаи одӣ	Дараҷаи муқоисавӣ	Дараҷаи олий
useful – фоиданок	more useful – фоиданоктар	most useful – фоиданоктарин
difficult – душвор	more difficult – душвортар	most difficult – душвортарин
numerous – бешумор	more numerous – бешумортар	most numerous – бешумортарин

Барои ифода кардани дараҷаи муқоисавӣ ба камшавии сифат ё хусусиятиашро нишон медиҳад ва калимаи *less* – дар дараҷаи муқоисавӣ ва *least* дар дараҷаи олий истифода бурда мешавад.

Дараҷаи одӣ	Дараҷаи муқоисавӣ	Дараҷаи олий
difficult – душвор	less difficult	least difficult
considerable – муҳим	less considerable	least considerable

Ҳангоме ки ду ашё муқоиса карда шавад, дараҷаи муқоисавӣ истифода бурда мешавад, вақте ки зиёда аз ду истифода шавад дараҷаи олий бошад [9, 82].

Fanny was just a little taller than Elisabeth [1, 9].

Фенни аз Элизабет камтар *баланд* буд

I remember the smallest details of that afternoon [9, 43].

Ман он нисфирӯзӣ ин муфассали хурдро ба ёд дорам.

Mrs Septimus small was the tallest of the sister

Хонума Септимус Смол аз ҳар чори хоҳаронаш *баландтар* буд [9, 84].

Аммо дар забони англисӣ нутқи гуфтугӯӣ дар дараҷаи олий баъзан ба дараҷаи муқоисавӣ истифода бурда мешавад [9, 84].

This is the shortest of the two roads. Аз ин ду роҳ ин кӯтохтар аст.

Вақте ки ду ашё муқоиса карда шавад, калимаи *other* (дигар) аниқтар бо номи пурқунандаи дуюм истифода бурда мешавад. [9, 84].

Sparrows are more common than any other room in the house.

Ҳуҷраи қорӣи вай нисбати утоқи ин хона *қалонтар* аст. [9, 84].

Дар дараҷаи олі калимаи *–all* (ҳама) чунин истифода бурда мешавад.
This is the finest picture of all. Ин сурат нисбати ҳамаи ин зеботар аст [9, 84].

Дараҷаи муқоисавӣ метавонад маънои зиёдро дошта бошад:

а) такрорӣ [9, с. 84]

The song grew fainter and fainter [London 9, p. 84]

Суруд андак – андак (камтар – камтар) баланд шуд [9, с.84]

Celeb’s scanty hairs were turning greyer and more grey [Dickens 9, p.84]

Мӯйҳои Селеб кам буда, *сафед* ва *сафедтар* мешуд [Дикенс 9, с.84]

б) Инчунин калимаҳо ва ибораҳо ба монанди: far – дур, still – то ҳол, ҳоло ҳам, осуда, ором; ever – ҳаргиз, ҳеч гоҳ, ҳамеша, ҳамавақт; much – бисёр, зиёд; a great deal – хеле бисёр ва ғайраҳо.

... and Peggotty’s love is a great deal better than mine Dary [Dickens 9, p.84 - 85]

Ҳамин тавр, ишқи Пеготи хеле бисёртару хубтар аст, нисбати ману Девӣ // Нисбати ману Девӣ ишқи Пеготи *хеле хубтару бузургтар* аст [Дикенс 9, с. 84 – 85]

Дараҷаи олі ва ҷойгиршавии калимаҳои very, by far – бо масофаи дур ва ғайра пеш аз дараҷаи олі ё ба маънии сифат possible – мумкин, имконпазир; imaginable – тасаввурӣ; пас аз исм гузошта мешавад: [9, с. 85]

It is the best means possible.

Мумкин ин *воситаи беҳтарин* бошад.

He is by far the best worker at our factory.

Вай аз аввал дар корхонаи мо коргари *беҳтарин* буд.

That is among my very earliest impressions [Dickens 9, p. 85]

Дар байни он *харитаҳои бениҳоят деринаи* ман аст [Дикенс 9, с. 85]

Дар муқоиса бо истифодабарии пайвандаки than.

Барои он ки як исро пайи ҳам такрор накунем, ивазкунандаи калимаи one (шумораи чамъаш – ones) истифода бурда мешавад. Ин дар забони тоҷикӣ ҳамчун исми ивазшаванда тарҷума мешавад ё тамоман тарҷума намешавад: [7, с. 35]

A small lamp has a higher resistance than a large one.

Лампаи хурд *нисбати (лампаи)* калон муқовимати зиёд дорад [7, с.35]

1. Шакли нодурусти муқоиса

а) Баъзан сифатҳо шакли муқоисавӣ доранд [9, с. 85]

The Positive degree Дараҷаи одӣ	The Comparative degree Дараҷаи муқоисавӣ	The Superlative degree Дараҷаи олі
Good Well хуб Bad бад	Better – хубтар Worse – бадтар	Best – хубтарин Best – бадтарин Worst - бадтарин

б) Баъзе сифатҳо дорой ду шакли муқоисавианд. Шакли дуҷуми он маънои махсус дорад ва ҳоло ба калима ҷудо шудаанд:

The Positive degree Дараҷаи одӣ	The Comparative degree Дараҷаи муқоисавӣ	The Superlative degree Дараҷаи олі
far – дур near – наздик late – дер old – кӯҳна	Farther дуртар further nearer – наздиктар late дертар latter older кӯҳнатар elder	Farthest-дуртарин furthest nearest - наздиктарин next latest-дертарин last oldest- кӯҳнатарин eldest

2. Late –дер ва later – дертар ба вақт равона шудааст. Latest – дертарин инчунин маънои “most recent” – ро дорад. Latest ва last ҳамчун иқтибос кор фармуда мешаванд [9, с. 85]

This is the latest edition of the book.

Ин китоби наشري *дерина* аст.

The last edition of this book is sold out.

Наشري *деринаи* ин китоб фурӯхта шудааст.

That is the last news we heard of him (we have heard no more of him).

Ин *дерина* хабарест, ки мо аз ӯ шунидем (на он қадар зиёд шунидем).

This is the latest news we have heard of him (we expect to hear something more)

[Dickens 9, p. 85]

Ин *дерина* хабарест, ки мо аз ӯ шунидем (мо мунтазири шунидани чизи бисёр будем) [Дикенс 9, с. 86]

3. Nearest – ба масофа равона карда мешавад, next – вақте ки фармони муҳим бошад истифода бурда мешавад [9, с. 86]

My next care will be to find the nearest way to the next village.

Фикри дигари ман дарёфт намудани роҳи *наздиктарини* қишлоқи *дигар* аст [9, с. 86]

He is my nearest relation.

Вай хеши *наздиктарини* ман аст [9, с. 86]

Next day; next year; next door.

Рӯзи дигар; соли дигар; дари дигар.

4. Oldest ва older синусол ва давомнокиро (муддатро) ифода мекунад: “Susan...the oldest friend I have”, said Florence, is about to leave here suddenly, and quite a bote, poor girl. [Dickens, p.86]

«Сюзан дӯсти *деринаи* ман аст» - гуфт Лоренс, « дар бораи духтари бечора, ки тамоман танҳо аст ва меҳоҳад ин чоро як бора тарк кунад (Дикенс, с. 86).

She was older than Jan, darker not so tall... [Cusack, p. 86]

Вай аз Чен *калонтар*, *сабзинатар* ва на он қадар баланд буд.

[Сюзак, с. 86]

Elder ва eldest барои фарқияти аъзои оила ва инчунин хангоме ки сухан дар бораи як қатор шахсони обрӯманд (мансабдор ва нуфуздор) равад, истифода бурда мешавад [9, с. 87]

When I met her she'd last her elder child [Glasworthy, p. 87]

Вақте ки бо ӯ вохӯрдм вай фарзанди *калониаширо* вохӯрда буд [Гласворс, с. 87]

He was their favourite nephew, the son of their dead elder sister [Joyce, p.87]

Вай бародарзодаи дӯстдоштаи онҳо буд [Жозе, с.87]

He eldest boy ran out to fetch some milk [9, с. 87]

Писари *калонӣ* бо баҳонаи шир ба берун баромад.

He is the eldest and the most respected member of our kolkhoz.

Вай *калонтарин* ва *боҳурматтарин* аъзои колхозии мо аст.

Elder – метавонад ҳамчун исм истифода бурда шавад.

Older – доимо ҳамчун сифат истифода бурда мешавад. Вақти истифодабарии than диққат ба он дод, ки older он вақт лозим аст, ки ба ҳамон оила равона карда шуда бошад [9, с. 87]

He is older than his sister.

Вай нисбати хоҳараш *калонтар* аст. [9, с. 87]

He is the elder of the two brothers.

Вай аз ҳарду бародаронаш *калонтар* аст [9, с. 87]

She is the eldest of the three sisters.

Вай аз ҳарсе хоҳаронаш *калонтар* аст [9, с. 87]

This boy is the elder of the two (brothers).

Писар аз ин ҳарду (бародаронаш) *калонтар* аст [9, с. 87]

Farther, farthest – further, furthest оид ба масофа, дурӣ маълумот медиханд.
Аммо further танҳо барои ифода кардани чизе истифода бурда мешавад: [9, с. 87]

The school is at the farthest end of the village.

Мактаб *дуртар*, дар охири қишлоқ ҷойгир аст.

Further discussion will follow.

Муҳокимаи *дерина* муҳокима карда мешавад. [9, с. 87]

Барои муқоисаи сифати якхела пайвандаки дучандаи *as...as* истифода бурда мешавад. Барои ин кор кардани сифати якхела пайвандаки дучандаи *not as ... as* қабул карда мешавад [7, с. 35].

The land was flat – as flat as the table.

Чуноне ки миз ҳамвор аст, замин низ чунин ҳамвор буд [7, с. 35]

Molecules of gas are moving as fast as bullets.

Молекулаҳои газ ба монанди тир тез ҳаракат мекунанд [7, с. 35]

The bottom of the Arctic Ocean is not so smooth as old charts indicated.

Қаъри уқёнуси яхбастаи шимолӣ чуноне ки дар харитаи кӯхнаи баҳрӣ нишон дода буданд, *на он қадар ҳам ҳамвор* аст. [7, с. 35]

Агар пеш аз сифат дар дараҷаи муқоисавӣ байни пайвандакҳои *as...as* истифодаи зарфҳои шуморавии *half* – думаротиба камтар; *twice* – думаротиба зиёдтар ё шумораи микдорӣ бо калимаи *time* – бор, қарат; ояд чунин тарҷума мешавад:

Half as much as... ду мароти ба камтар нисбат ба...

Twice as much as... ду маротиба зиёдтар нисбат ба...

Three times as long as... се бор дарозтар назар ба....

Four times as long as... чор бор баландтар назар ба... [7, с. 35]

Муқоиса бо бандаки *as ... as* метавонад ба поён фарояд. Дар ин ҳолат сифат низ мефарояд:

Helium has four times the mass and twice the charge of a proton.

Массаи гелии аз массаи протон *чор маротиба зиёд*, вале қуввааш бошад ду маротиба [7, с. 35].

Адабиёт:

1. Айнӣ С. Ёддоштҳо/С. Айнӣ – Душанбе: «Адиб», 1990.-352 с.
2. С. Айнӣ. Тарҷумаи англисии «Ёддоштҳо». John Perry, Lehr-Thesands of Ohus (Reminiscences). Costa Mesa, California. 1998
3. Абдуллозода Р. Зарбулмасал ва мақолҳо дар асарҳои С.Айнӣ/Р.Абдуллозода. -Сталинобод: Нашр давтоҷ, 1958.-102 с.
4. Маҳмадназаров А. Фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ/А.Маҳмадназаров. – Душанбе, 2003.-500 с.
5. Мачидов Х. Фразеологияи забони ҳозираи тоҷик/Х.Мачидов.- Душанбе, 1982.-104 с.
6. Мирзоева М.М. Воҳидҳои фразеологии асарҳои С. Айнӣ ва усулҳои тарҷумаи онҳо ба забони русӣ/М.М.Мирзоева. – Душанбе: Матбуот, 2008.-159 с.
7. Мюллер В.К. English-Russian dictionary/В.К.Мюллер.- Москва, 1969.-912 с.
8. Фозилов М. Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони тоҷикӣ/М.Фозилов.- Душанбе: Нашр давтоҷ, 1963.-Ҷ.1.-952 с.
9. Фозилов М. Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони тоҷикӣ/М.Фозилов. - Душанбе: Ирфон, 1964.-802 с.
10. Фёдоров А.В. Искусство перевода и жизнь литератур/А.В.Фёдоров. - Л.: Советский писатель, 1983-352 с.

КАТЕГОРИЯИ ГРАММАТИКИИ СИФАТ ДАР ЗАБОНҲОИ ТОЧИКӢ ВА АНГЛИСӢ

Мақола фарогири масъалаи баррасӣ ва қорбасти категорияи грамматикӣ сифат дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ буда, дар он оид ба ҷанбаҳои забонӣ, муайян кардани сохту таркиб, маъно ва истеъмоли онҳо дар забони тоҷикӣ ва англисӣ сухан меравад. Дар таълифот дар заминаи омӯзиши сарчашмаву маъхазҳои илмӣ таърихӣ ҷанбаҳои забонию зуҳури таърихӣ сифат муайян карда шудаанд.

Дар мақола оид ба категорияи грамматикӣ сифат дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ усули таҳлили онҳо мулоҳизаҳо ронда шудааст. Чуноне ки муаллиф менигарад, сифат ҳарчанд ба таври хеле фаровон дар илмҳои дигар истифода шаванд ҳам, вале аз нигоҳи забоншиносии муосир ба ҷуз як-ду мақола, ки он ҳам бошад, дар муқоиса бо забони русист, омӯхта нашудааст.

Мақсад аз навиштани ин мақола низ маҳз нишон додани паҳлӯҳои муқаррарӣ ва муҳими ин масъала ба ҳисоб рафта, бо ин васила хонандаи гиромиро ба дарки амиқи он ошно намудан мебошад.

Ба андешаи муаллиф дар ин мавзӯ саҳми олимони хориҷӣ: Востоков А.Х. Греч Н.И., Буслаев Ф.И. ва Пешковский А.Н ниҳоят назаррас аст.

Дар байни олимону муҳаққиқон дар омӯзиш, баррасӣ ва ба нашр омода намудани сифат дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, тамоюл ва раванди рушд, тақомул ва тағйироту таҳаввулот сифатӣ миқдории низомӣ сифатҳо ва номгузориҳои анъанавӣ мардумӣ мо, маъхазҳои асосӣ интиҳоби номҳо, таҳлили маъноӣ сохтори онҳо, рушди ҷомеаи тоҷикон ва тақмили таҷдиди раванди интиҳоби онҳо ва амсолашон хизмати номшиносии маъруфи рус Пешковский А.Н бисёр калон аст.

Дар мақола оид ба баъзе вижаҳои мушкилоти ҷумлаҳои содаи забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мулоҳиза ронда мешавад. Ба ақидаи муҳаққиқ, нахустин мушкилиро мураккабие, ки зимни маводи ҷумлаҳои сода бо он рӯ ба рӯ шудан мумкин аст, - ин кам аҳамият додани олимони ҷавон оид ба ин соҳа мебошад.

Ҳамин тариқ, ба ақидаи муҳаққиқ, таърихи ташаккул ва таҳаввули ҷумлаҳои содаи забони тоҷикӣ ва англисӣ дар ҳама давру замонҳо гуногунҷанбаю гуногунҷабха буданд.

Калидвожаҳо: омӯзиш, ҷумла, сифат ва таҳлили забонӣ, қорбасти ҷумлаҳои сода, қабати забонӣ олимони ватанию хориҷӣ, муҳаққиқони ҷавон ва таҳлили таҳқиқ.

ГРАММАТИЧЕСКАЯ КАТЕГОРИЯ ПРИЛАГАТЕЛЬНОГО В ТАДЖИКСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

В статье рассматриваются вопросы изучения грамматической категории прилагательного в таджикском и английском языках. В ней речь идет о языковых аспектах, об определении строения и структуры прилагательного, их значения и употребления в таджикском и английском языках. Автор на основе научно исторических источников уточняет языковые аспекты и историческое явление прилагательного.

В статье рассказывается о грамматической категории прилагательного в таджикском и английском языках и методах их разбора. Как рассматривает автор, хотя прилагательное употребляется в других науках весьма значительно, но до сих

пор с точки зрения современного языкознания не изучено, кроме одной или двух статей посвященных сопоставлению с русским языком.

Целью написания данной статьи является лишь показывание существенных и важных сторон этого вопроса и таким образом ознакомить читателей с его глубоким пониманием.

По мнению автора в изучении данной темы велика заслуга зарубежных ученых: Востокова А.Х., Греч Н.И., Буслаева Ф.И., Пешковского А.Н.

Среди ученых и исследователей в изучении, разработке и опубликовании прилагательного в таджикском и английском языках, тенденция и процесс развития, совершенствование и изменение качественно количественных преобразований системе прилагательных и традиционного наименования нашего народа, основные источники отбора имён, их структурно логического анализа, формирование таджикского общества и совершенствование и возобновление процесса их отбора велики заслуги известного русского ономастика Пешковского А.Н. А также в статье речь идёт о некоторых особенностях и трудностях простых предложений таджикского и английского языков. По мнению исследователя, первые трудности, с которыми можно столкнуться в ходе разработки материала простых предложений это то, что молодые ученые все меньше придают значения этой сфере.

Таким образом, по мнению исследователя, история становления и совершенствования простых предложений таджикского и английского языков во все времена были разносторонними и разноаспектными.

Ключевые слова: изучение, простое предложение, языковой анализ, разработка простых предложений, языковой слой, отечественные и зарубежные ученые, молодые исследователи, анализ и рассмотрение.

GRAMMATICAL CATEGORY OF THE ADJECTIVE IN TAJIK AND ENGLISH

The article covers the issues of examining and studying the grammatical category of the adjective in Tajik and English, it deals with linguistic aspects, the definition of structure, their meaning and use in Tajik and English. In this work, on the basis of scientific historical sources, the language aspects and the historical phenomenon of the adjective are specified.

The article describes the grammatical category of the adjective in the Tajik and English languages and the methods of their analysis. As the author considers, although the usage of the adjective in other sciences is very significant, but so far from the point of view of modern linguistics has not been studied, except one or two articles devoted to comparison with the Russian language.

The purpose of writing this article is only to show the essential and important aspects of this issue and thus to acquaint the readers with its deep understanding. According to the author in the study of this topic, the role of foreign scientists is very significant: Vostokov A.H, Grech N.I, Buslaev F.I, Peshkovsky A.N

Among the scientists and researchers in studying, development and publication of the adjective in Tajik and English languages, the trend and process of development, improvement and change of qualitatively quantitative transformations to the system of adjectives and traditional names of our people, the main sources of selection of names, their structural and logical analysis, the formation of Tajik society and perfection and renewal of the process of their selection are great achievements of the famous Russian onomastics Peshkovsky A.N. And also in the article it is a question of some features and difficulties of simple offers of Tajik and English languages. According to the researcher, the first difficulties that can be encountered in the development of the material of simple sentences is that young scientists are less and less attached to this sphere.

Thus, according to by one of the researcher, history of the formation and improvement of simple sentences of Tajik and English languages at all times were versatile and multidimensional.

Key words: study, simple sentence, language analysis, development of simple offers, linguistic layer, domestic and foreign scientists, young researchers, analysis and consideration.

Сведения об авторе: Давлатов Н.Х., докторант PhD 2-го курса факультета русской филологии КГУ имени А. Рудаки. Адрес: РТ, 735360б, г. Куляб, улица С. Сафарова 16.

Тел: (+992) 918-65-63-44

Information about the author: Davlatov N.H., the second year doctorate of faculty of russian philology, the KSU named after A. Rudaki. Address: RT, 735360, Kulob town, street S. Safarov 16.

Mob: (+992)918-65-63-44.

ТАНАТОЛОГИЧЕСКИЕ МОТИВЫ: ФАНТОМ ИЛИ РЕАЛЬНОСТЬ?

Абдулназаров А.

**Института гуманитарных наук им. Б. Искандарова академии наук
Республики Таджикистан**

Настоящая статья посвящена танатологическим мотивам, которые рассматривают состояние современной таджикской литературы, где накоплен огромный факто логический материал на тему смерти как ведущем звене в системе «жизнь-смерть». Мы попытаемся представить описание этого материала, требующего систематизации, обобщения, осмысления, структуризации и представления его как единого комплекса знаний о постоянной проблеме, сопровождавшей человечество на протяжении всей его истории. Наиболее важным представляется тот факт, что в XX-XXI вв. вопросы танатологии в литературе всего мира приобрели особую актуальность. Современные темпы жизни, динамика сделали концепт смерти объектом многочисленных исследований философов, культурологов, литературоведов. О смерти пишут много, существует немало теоретических воззрений, достойных внимания.

В контексте заданной темы обратим наше внимание на исследование «Философские и культурологические основания современной танатологии» А. В. Демичева, обозначившего тезис, определяющий специфику изучения смерти. По его убеждению: «Встреча со смертью происходит, прежде всего, на уровне знака, символа или размышления» [5, 11]. Сущность проблемы сводится к тому, что литература - единственный симбиотический вид творчества, балансирующий между наукой и собственно искусством, как основное поле анализа данной темы «на уровне знака, символа или размышления».

Вопросы, связанные с функциями события смерти в художественном произведении нашли отражение в работах М.Бахтина, Ю.Лотмана, М.Бланшо, Ж.Батай и др.

М.Бахтин полагал, что смерть - это «форма эстетического завершения личности» [2, 115]. Автор делает вывод, что в герое не должно быть для нас смысловой тайны, он должен быть формально завершенным, мы должны переживать его всего, как целое, и в смысле он должен быть формально мертв для нас.

По мнению Ю.Лотмана смерть и относится к «неоценочной сфере», и является одним из «условий понимания жизни героя» [9, 418].

Другой ученый - М.Бланшо утверждает, что «внутритворческое движение писателя» образует подступ к смерти, само творчество писателя «есть опыт смерти» [3, 90].

Заявленная нами тема не предполагает подробного анализа всей литературы, посвященной танатологической теме, кроме того, такой подробный систематически-информационный анализ уже проведен в 2011 году в диссертации Красильникова Романа Леонидовича на ученую степень доктора филологических наук «Танатологические мотивы в художественной литературе» [6], Новиковой Полины Александровны «Пространство смерти» в европейской литературе XX века: И. Шмелев, Б. Виан, В. Шаламов, А. Солженицын, Ф. Ксенакис» [12], Гармаш Людмилы Викторовны «Танатологические мотивы в романах русских символистов: Ф. Сологуб, В.Я. Брюсов, А. Белый» [4].

Перечисленные исследования внесли серьезный вклад в разработку темы смерти в художественной литературе, она представляется достаточно актуальной и в практическом, и в теоретическом аспектах. Во всех теоретических воззрениях исследователи придерживаются позиции о том, что отношение к смерти является показателем духовной зрелости человека, его нравственной высоты. Об этом свидетельствует нравственный опыт человеческой культуры. Основываясь на эти исследования нам необходимо в общих чертах обрисовать ситуацию, сложившуюся в таджикском литературоведческом изучении темы смерти на настоящий момент.

Лишь отметим, что феномен смерти до сих пор не имеет какого-то определенного статуса с точки зрения таджикского литературоведения, которая в большей мере склонна проблематизировать данное явление, нежели стремиться к позитивному ответу. Данное обстоятельство побуждает к глубокому осмыслению сущности этого сложного феномена на основе его литературоведческого анализа. Тема смерти является сегодня одной из наиболее распространенных в гуманитарных исследованиях. Во многом это связано с тем, что данная фундаментальная проблема была надолго табуирована в советский период. В наши дни происходит интенсивная и многомерная компенсация этой темы в танатологических исследованиях. В этом плане осмысление смерти в контексте этической теории представляется одной из важнейших задач литературоведческой науки, что и определяет высокую актуальность исследования нашей темы.

Такой анализ позволяет раскрыть этический смысл непостижимости смерти в контексте танатологического дискурса. Рациональная концептуализация смерти в различных танатологических дискурсах, начиная от медико-биологического, психологического до гуманитарного, оказывается не сущностным постижением смерти как таковой, что предполагается семантикой слова «танатология», а всего лишь различными культурными образами (проекциями) смерти. Этический смысл непостижимости смерти подталкивает человека к тому, чтобы задуматься над причинами этой непостижимости, и думать не о том, что с ним будет после смерти, но о том, как осмысленно и достойно прожить свою жизнь в ситуации принципиальной неизвестности и не гарантированности.

В плане новизны особенно хотелось бы обратить внимание на то, что впервые нами непостижимость смерти трактуется как этическая, а не как гносеологическая проблема.

Решение вопроса данного исследования без сомнения, сможет внести серьезный вклад в изучение текстов таджикских писателей, так как сама постановка темы для таджикской науки новая и для ее решения требуются значительные усилия представителей солидного количества специальностей.

Известно, что еще Иоанн Дамаскин определил философию как «помышление о смерти», и вряд ли найдется хотя бы один философ или поэт, который хотя бы

раз не задумывался об итоге земной жизни; но танатология как дисциплина, тем не менее, не насчитывает и полусотни лет (например, см. замечание в книге А. Налчаджяна) [11, 7].

Как показывает история вопроса, в русском литературоведении данная постановка вопроса не нова: изучению танатологии, как самостоятельной отрасли науки [1] в русской науке большое внимание уделяет, например А. В. Демичев [5]; в 1999 году под эгидой Института философии РАН вышел специальный сборник «Идея смерти в российском менталитете»; а еще ранее, по итогам семинаров и конференций, проведенных Ассоциацией танатологов Санкт-Петербурга, увидел свет двухсот страничный труд «Фигуры Танатоса», где «прописана» прямо сформулированная тема: «Русский Танатос» [14].

Сохраняя историческую справедливость, о том, что бог смерти Танатос приносил на своих крыльях сон, после которого люди уже не просыпались никогда, мы все же попытаемся раскрыть способы изображения таджикскими писателями мотива смерти, которая может быть не только физической, но и интеллектуальной, социальной, духовной. В этом плане нельзя не согласиться с Т. Йоманс, рассматривающим душевное страдание как психологическую смерть - когда человек умирает как носитель старого способа бытия и возрождается как новый [5].

Встреча со смертью оказывает на человека сильное влияние, но ее воздействие на психическую жизнь человека может быть различным. Баканова А.А., рассматривая взгляды экзистенциалистов на смерть, отмечает три основные возможности, которые смерть может дать для личности [7].

Особое значение в свете новых задач приобретает утверждение Мэй Р. о том, что любовь и смерть тесно связаны друг с другом, и любовь есть напоминание о смертности [10].

В дальнейшем эта мысль получила свое развитие в работах Фромм Э., который считал, что только любовь может преодолеть чувство тревоги от осознания своего одиночества и беспомощности перед смертью [15].

Другое отношение к смерти выражено М. Хайдеггер. В своем учении ученый утверждает, что смерть - это тот фактор человеческой жизни, осознание которого является двигателем развития личности. [16].

Исследование данной темы поможет определить развитие, как отдельного человека, так и общества в целом. В выявлении основных образов и мотивов, связанных с феноменом смерти, важно систематизировать их, обосновать их воздействие на организацию смысла текста, необходимо изучить истоки мотивов смерти, где устное народное творчество играет немаловажную роль. Смерть занимает центральное место в мифологии, обрядности, литературе разных времен. Наиболее концептуально тема смерти разрабатывалась в литературе, где описываются многочисленные сражения, подвиги любимых народом легендарных богатырей; в них отношение к жизни и смерти отражены в образах Заххака и Афросияба. В этих произведениях прославляются идеи патриотизма, гуманизма, искренность и любовь. Для примера мы обратимся к двум описаниям смерти. Рассказывая о том, как Заххак стал властелином арабов великий Фирдоуси пишет:

«В то роковое утро как обычно отправился властелин арабов в свой цветник и провалился в бездну. Разбился насмерть праведный Мадрас, так и не узнав, что гибель уготовил ему родной сын»[13, 23].

или:

«Стонала земля под копытами коней, повсюду слышались грохот, гул и ржание. Пыль тучей взметнулась к небу, и в этой мгле алмазами блистали острые мечи, сверкали раскаленные от горячей крови копья» [13, 57].

Мы видим пример описания двух смертей у Хакима Абулькасима Мансура Хасана Фирдоуси Туси - персидского и таджикского поэта - автора эпической поэмы «Шахнаме»: одна смерть - досадная, достойная сожаления, прискорбная, где факт предательства сильнее самой смерти, другой пример – сказание о величии смерти, желанной, где скрестились копыта знатных воинов, сплелось острие острием, как две извивающиеся змеи – о победе Афросияба.

Мотив смерти в «Шахнаме» имеет философские и фольклорно-мифологические истоки. Об этом можно понять по тому, как поэт опирается на народные сказы: *«Рассказывают, что там, где пролилась кровь невинного Сиявуша, выросла красная трава, которую и теперь называют кровью Сиявуша»*[13, 187].

Тема смерти присутствует во всех этапах жизни человека – с рождения до смерти: начиная со сказок заканчивая траурными песнями. Особую роль играют песни, посвященные труду, где человек жалуется на злосчастную судьбу, горькую долю, на несчастное и униженное положение, притеснения. О содержании этих песен свидетельствуют их названия, такие как «Ман доғ» («Я скорблю»), известная среди таджикского населения южного Таджикистана, ее исполняли во время коллективной жатвы, «Майдо», которую пели при молотье хлеба. В этих песнях выражены мысли и чувства трудового дехканства. В литературе эта тема всегда была актуальной, и покрывала таинственностью, мистичностью, о чем свидетельствуют до сих пор сохранившиеся обряды поклонения смерти. В таджикских похоронных причитаниях употребляется целый ряд определений, характеризующих смерть.

Отношение литераторов к ней в разную эпоху менялось в зависимости от развития мышления человека, мировоззрения общества. Тема смерти приобретала в их творчестве разные образы – она могла быть непредсказуемой, неизбежной и служить божественной карой за греховное существование, как например, афоризм Эмиль Мишель Чоран: «Смерть - пряная приправа жизни. Лишь она придаёт вкус мгновениям, скрашивает пресность» или наоборот – благословением на вечную и счастливую жизнь, как выражался Шарль Бодлер: «Смерть утешает - увы! - и заставляет жить».

Как считает Василий Ключевский «Смерть - величайший математик, ибо безошибочно решает все задачи», так и в творчестве каждого писателя она имеет неповторимое своеобразие, разнообразие мотивов, уровень связи с общекультурным смыслом. В литературе известно отношение со смертью как с величественной дамой, например, существует известная фраза Сервантеса: «У сеньоры Смерти больше власти, чем деликатности, - вот уж кто ничуть не привередлив».

В современной таджикской литературе этот мотив постепенно приобретает новое значение, раскрывающий эстетический круг мышления современного писателя. Образ смерти или тема смерти складываются из отдельных сюжетно-тематических, композиционных единиц, исследование которых позволит выявить особенности поэтики данной темы в произведениях современных литераторов. Соответственно, каждый писатель имеет свою собственную интонацию в теме смерти, некоторые пишут о ней запросто, легко, другие же заставляют через призму своего отношения к ней пересмотреть основы мировосприятия, на пересечении этих отношений создавался особый тип мировоззрения. Размышления о смерти часто служат у писателей толчком для поиска ценностей, поводом для переосмысления бытия и преодоления страха. Но как отмечает Василий О. Ключевский: «Смерть — величайший математик, ибо безошибочно решает все задачи» и неудивительно, что взгляды писателей меняются. В конце XX века интерес к проблеме смерти и бессмертия не очень большой, однако, эту проблему в своем творчестве затрагивают некоторые авторы, такие как Садриддин Айни в

романе «Дохунда» (1930 г.), «Воспоминания» (1949-1954 гг.), С. Улугзода «Восеъ»(1967г.), «Согдийская легенда» (1975 г.), «Сказания из «Шахнаме» (1989 г.), «Фирдоуси» (1985), Юнус Юсуфи в романе «Шинак» (2012 г.), Ато Мирходжа в романе «Саройи санг» (2018 г.).

Тайна бытия и смерти всегда привлекали внимание не только литераторов, но и ученых, которые, задаваясь вопросом о смысле жизни, вырабатывали собственное отношение к жизни и смерти. И вполне понятно, что тема эта может занимать центральное место во всей культуре человечества. История мировой культуры раскрывает извечную связь поисков смысла человеческой жизни с попытками разгадать таинство небытия, а также со стремлением жить вечно и если не материально, то хотя бы духовно, нравственно победить смерть.

Сущность вышеизложенного сводится к словам Ибрагима Аль Хусри (ок. 990 - 1022 гг.) - арабского поэта и филолога: «Смерть - это стрела, пущенная в тебя, а жизнь - то мгновение, за которое она до тебя долетает» или к затаенным мыслям в поэтических строках Омара Хайяма «В Книге Судеб ни слова нельзя изменить»:

В Книге Судеб ни слова нельзя изменить.

Тех, кто вечно страдает, нельзя извинить.

Можешь тить свою желчь до скончания жизни:

Жизнь нельзя сократить и нельзя удлинить.

Перевод Г. Плисецкого

Литература:

1. Арьес Ф. Человек перед лицом смерти//Ф. Арьес Москва: Прогресс-Академия, 1992. – 528 с.
2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества//М.М. Бахтин Москва: Искусство, 1986. – 445 с.
3. Бланшо М. Пространство литературы// М.Бланшо Москва: Логос, 2002.
4. Гармаш Л. В. Танатологические мотивы в романах русских символистов. Диссертация доктора филологических наук// Л. В. Гармаш 10.01.02. –Харьков, 2015. - 387 с.
5. Демичев А. В. Философские и культурологические основания современной танатологии// А. В. Демичев. Дис. ... д-ра филос. наук. -СПб., 1997.
6. Красильников Р. Л. Танатологические мотивы в художественной литературе/ Р. Л. Красильников дис. ... докт. фил. наук: 10.01.08. -М., 2011. - 544 с.
7. Кораблина Е.П., Акиндинова И.А., Баканова А.А., Родина А.М. Искусство исцеления души: Этюды о психологической помощи//Е.П.Кораблина, И.А.Акиндинова, А.А. Баканова, А.М.Родина. Под ред. Кораблиной Е.П. - Спб.: Изд-во РГПУ им. Герцена, 2001. - 319 с.
8. Лаврин А. 1001 смерть// А. Лаврин. Москва: Ретекс, 1991. -564 с.
9. Лотман Ю. М. Смерть как проблема сюжета//Н.Ю. М. Лотман и тартусско-московская семиотическая школа. - М.: ГНОЗИС, 1994. –С. 417-430.
10. Мэй Р. Смысл тревоги. Пер. с англ//Р.Мэй. Москва: Независимая фирма «Класс», 2001. -384 с.
11. Налчаджян А. Загадка смерти: (Очерки психологической танатологии)//А. Налчаджян. Ереван: Огебан, 2000. -560 с.
12. Новикова П. А. «Пространство смерти» в европейской литературе XX века// П. А. Новикова. И. Шмелев, Б. Виан, В. Шаламов, А. Солженицын, Ф. Ксенакис»: дисс...канд.фил.наук: 10.01.01, 10.01.03. -Самара, 2005. -221 с.
13. Сказание из «Шахнаме»: Для детей сред.и старш.школьн.возраста (Пересказал Сатым Улуг-зода: Пер. с тадж. Норы Улуг-заде). – Душанбе: Адиб, 1989. - 383 с.

14. Фигуры Танатоса: Искусство умирания. Сб. ст. - СПб.: Из-во С.-Петербургского университета, 1998. – 220 с.
15. Фромм Э. Бегство от свободы; Человек для себя//Э. Фромм Пер. с англ. Д.Н.Дудинский - Мн.: ООО «Попурри», 1998. - 672 с.
16. Хайдеггер М. Бытие и время//Хайдеггер М. Москва: Ад Маргинем, 1997.- 459 с.

МОТИВҲОИ ТАНАТОЛОГӢ: РӮЪЁ ВА Ё ҲАКИҚАТ

Дар мақолаи мазкур зарурати таҳқиқи мавзӯҳои танатологӣ дар адабиётшиносии тоҷик дар мисоли осори нависандагони муосири тоҷик ба миён гузошта шудааст. Дар натиҷаи таҳлил муаллиф аввалин маротиба дар илми адабиётшиносии тоҷик ба субут мерасонад, ки дар адабиёти тоҷик эҳтимоли мавҷуд будани инверсияҳои бадеии мотиви танатологии «марг» ба назар мерасад.

Кӯшиши исботи муҳимияти мотиви марг ва баррасии роҳҳои мухталиф барои дарк ва баҳогузориҳои концепти мазкур ва мафҳуми рамзии он иқдом шудааст. Дар мақола муносибати зичи мотивҳои танатологӣ бо вазъияти адабиёти муосири тоҷик, ки дар он маводди бузурги фактологӣ дар мавзӯи марг ҳамчун падидаи асосӣ дар системаи «ҳаёт-марг» чамъ гаштааст, нишон дода шудааст.

Калидвожаҳо: адабиёти тоҷик, марг, мураттабсозӣ, дарк, анҷоми эстетикӣ, муносибат ба ҳаёт ва марг.

ТАНАТОЛОГИЧЕСКИЕ МОТИВЫ: ФАНТОМ ИЛИ РЕАЛЬНОСТЬ?

В статье ставится задача рассмотреть необходимость исследования танатологической темы в таджикском литературоведении на примере произведений таджикских современных писателей. В результате анализа автор впервые в таджикском литературоведении доказывает, что в таджикской литературе существуют возможные художественные инверсии танатологического мотива «смерть».

Предпринята попытка доказать важность мотива Смерти и проанализировать различные подходы к пониманию и оценке данного концепта, его символическое значение. Показана тесная связь танатологического мотива с состоянием современной таджикской литературы, где накоплен огромный фактологический материал на тему смерти как ведущем звене в системе «жизнь-смерть».

Ключевые слова: таджикская литература, тема смерти, систематизация, осмысление, эстетическое завершение, отношение к жизни и смерти.

TANATOLOGICAL MOTIVES: PHANTOM OR REALITY?

The article poses the problem of examining the need to study the tanatological topic in Tajik literary studies on the example of the works of contemporary Tajik writers. As a result of the analysis, the author for the first time in Tajik literary studies proves that in Tajik literature there are texts with a stable canonized type of structure. They have the freedom of artistic interpretation. The article discusses possible artistic inversions of the tanatological motive “death”, the main trends in the image of this image by scientists. An attempt was made to prove the importance of the Death Motive and to analyze various approaches to understanding and evaluating this concept, its symbolic meaning. A close connection between the tanatological motive and the state of modern Tajik literature, where a large amount of factual material has been accumulated on the topic of death as the leading link in the life-death system, is shown.

Keywords: Tajik literature, theme of death, systematization, understanding, aesthetic completion, attitude to life and death.

Сведения об авторе: Абдулназаров А.А., кандидат филологических наук, старший научный сотрудник Института гуманитарных наук им. Б.Искандарова Академии наук Республики Таджикистан.

E-mail: abdulnazar9416@gmail.com, тел: (+992) 93-406-08-04.

About the author: Abdulnazarov A.A., Ph.D. in Philology, senior researcher at the Institute of Humanities. B. Iskandarova of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan.

E-mail: abdulnazar9416@gmail.com, mob: (+992) 93-406-08-04.

ТАҲЛИЛИ ТАРКИБӢ-ЛУҒАВИИ ШУГУНҲО ДАР ЗАБОНИ ТОЧИКӢ

Орифов О.

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ

Барои он ки роҷеъ ба мавзӯъ тасаввуроти дуруст пайдо кунем, моро лозим меояд, ки маъноӣ луғавии вожаи шугунро дар алоқамандӣ бо фарҳангу луғатномаҳои форсӣ-тоҷикӣ шарҳ диҳем.

Шугун дар фарҳангу луғатномаҳо ба таври гуногун маънидод шудааст. Вожаи шугун дар «Ғиёсуллуғот»-и Муҳаммади Ғиёсиддин чунин маънидод шудааст: «Шугун фол гирифта ва ин муфарраси лафзи сугун аст, ки ба зами сини маҳмала бошад мураккаб аз лафзи су, ки ба ҳиндӣ неқ аст ва гун ба маънии асар» [3, с.470].

Устод Садриддин Айнӣ вожаи шугунро дар луғати нимтафсилии тоҷикӣ барои забони адабии тоҷик ба ду маънӣ тавзеҳ медиҳад: «Шугун 1. Фоли неқ; муборак шумурдани чизе. 2. Савдои аввали дар хариду фуруш. Ин калима дар забони зиндаи тоҷикӣ ба шакли шавгун кор фармуда мешавад» [1, с.473].

Дар фарҳанги забони тоҷикӣ вожаи шугун чунин маънидод шудааст: «Шугун фоли неқ, муборак шумурдани чизе». Баъдан аз ашъори Бедил чунин андешаро метавон тақвият дод.

Комилони висоти илму фунун,
Аз вуродаш заданд чоми шугун.[7, с.602].

Яке аз фарҳангҳои ниҳоят бузург ва машҳӯру маъмул «Луғатномаи Деххудо» мебошад, ки дар он така бо фарҳагҳои дигар бо мисолҳои фаровон вожаи шугунро чунин маънидод кардааст: «Шугун фоли неқ; ва тафъол хайр ва фоли маймун ва муборак; ва ба сурати сугун ҳам омада ва ин муштарақ аст дар ҳиндӣ ва гирифта ва кардан мустаъмал...» [2, с. 541].

Дар луғатномаи ҳиндӣ русӣ вожаи шугун дар шакли Шақун тарҷума шудааст: «Шақун–хороши праздик, хорошие предзнаменование; благоприятный момент» [8, с.345].

Вожаи шугун дар байни мардуми тоҷик машҳур нест. Ин истилоҳ дар Афғонистон бештар роҷ аст. Дар миёни тоҷикон барои ифодаи маънии шугун аз истилоҳоти «ирим», «эрум», «мақол», «хосият», «боварӣ», «иримкун», «иримдон» истифода мешавад.

Дар навоҳии Бадахшони Тоҷикистон калимаи шугун дар шакли шогунбахор барои ифодаи чашни наврӯзӣ роҷ аст.

Модоме, ки ҳоло мо роҷеъ ба шугун сухан меронем, ин истилоҳро натавонем аз манобеъ, балки дар миёни мардум низ аз назар бояд гузаронем, ки баррасии мантиқӣ ва ба илми лаҳҷашиносӣ мувофиқ ва мутобиқ бошад.

Мардум нисбати шугун истилоҳоти гуногунеро ба кор мебаранд. Яке аз чунин истилоҳҳои машҳур «ирим» мебошад. Калимаи ирим аз забони ўзбекӣ ба тоҷикӣ иқтибос шуда, нисбатан миёни мардуми вилоятҳои Суғд, Хатлон ва води Ҳисор мустаъмал мебошад.

«Ирим» ва «ирим кардан» дар байни мардуми минтақаҳои гуногуни Тоҷикистон ба маънои «ҳазар кардан», «худдорӣ кардан» маъмул аст.

Дар деҳаи Арақчини ноҳияи Варзоб ва инчунин дар дигар деҳаҳои ноҳияи мазкур нисбати шугун калимаи иримо истифода мебаранд.

Дар воқеъ, агар муҳаққиқ ҳар қадар бештар пурсуҷӯ кунад, вожаҳои дигаре низ дучор мешаванд, ки онҳоро мардум ба ҷои шугун ба кор мебаранд. Шояд истилоҳи дигаре низ дар миёни мардум мавҷуд бошад, вале мо онеро, ки маълумот доштем, аз назар гузаронидем.

Мавзӯ ва вазифаҳои шугун

Шугунҳо дорои мавзӯҳои гуногун мебошанд, ки ҳар кадоме аз онҳо бахшҳои гуногуни рӯзгори мардумро дар бар мегиранд. Аз матнҳои мавҷуда аён гардид, ки дар мавзӯҳои обу ҳаво, омадани меҳмон, ҳодисаҳои хушу нохуш ва манфиатбинӣ шугунҳо бештар ба назар мерасанд.

Мо дар ин ҷо мавзӯҳои шугунро чунин гурӯҳбандӣ кардем:

1. Шугунҳо оид ба пешгуӣи обу ҳаво: Агар бегоҳирӯзӣ ҳаво абрнок бошад, пагоҳаш борон меборад.

2. Шугунҳо оид ба омадани меҳмон: агар оби хамир пош хурад, ба хона меҳмон меояд.

3. Шугунҳо оид ба таваллуди тифл: агар зани ҳомиладор гушвор ва чалла хоб бинад, духтар таваллуд мекунад.

4. Шугунҳо оид ба ҳодисаҳои нохуш ва бадбахтӣ: агар хонаро руфта ба болои порӯ ҷорубро гузори, тую мотам якҷоя мешавад.

5. Шугунҳо оид ба сафар кардан: агар рӯзи чоршанбе ба сафар барой, сафарат барор мегирад.

6. Шугунҳо оид ба муҳаббат ва оиладоршавӣ: агар шамол ё шохи дархтро хоб бинӣ, ошиқ мешавӣ.

Шояд аз ин мавзӯҳои гуногун, ки дар боло мо муайян кардем, мавзӯҳои дигаре низ бошад. Мо ин мавзӯҳои муайянкардаи худро дар асоси шугунҳои деҳаи Арақчини ноҳияи Варзоб тартиб додем.

Инсоният аз замонҳои қадим кӯшиш ва орзуи донишмандони ҳодисаҳои ояндаро дошт ва дорад. Ин орзу баъдтар ба зарурат табиӣ ёфт. Зеро мардуми кишоварзу боғбон, чорводор ва дигар касбҳои донишмандони обу ҳаво ниёз доштанд. Зарурат онҳоро водор кард, ки бо диққат падидаҳои табиат, рафтор ва воқуниши ҷонварон, ҳолати гиёҳҳои ашёро мушоҳида кунанд. Ин мушоҳидаҳо дар аввал бо шаклҳои гуногун баён мешуданд, сипас дар тӯли қарнҳо ин донишҳо даҳон ба даҳон, насл ба насл интиқол ёфта, суфта гардида дар шакли шугун қарор гирифтанд.

Мардум ба воситаи шугун мехостанд маълумотеро дар бораи ҳаводисаи ҳанӯз ба вуқӯ наомада ба даст оранд ва вазифаи асосии шугунҳо низ қонеъ кунонидани ҳамин талаботи мардум мебошад.

Ҳамаи жанрҳои фолклорӣ вобаста ба зарурат ва эҳтиёҷи завқи одамон ба вуҷуд омада, дар рӯзгори мардум вазифаҳои гуногунеро иҷро мекунанд. Мардум то замоне матнҳои шифоӣ баён ва расму одатҳои суннатиро иҷро мекунанд, ки ба онҳо эҳтиёҷ доранд. Шугун низ аз рӯи вазифаҳои муайянаш дар байни мардум истифода мегардад ва сабаби ҳамчун жанри мустақили фолклорӣ пойбарҷо буданаш маҳз дар он аст, ки мардум ба шугун бовар доранд ва онро дар рӯзгори худ ба кор мебаранд.

Пеш аз ҳама шугунҳо дорои чунин вазифа мебошанд:

1. Пешгӯй.
2. Тарбиявӣ.

Хусусияти асосӣ ва барҷастаю устувори шугунҳо вазифаи пешгӯикунандаи онҳо ба шумор меравад. Пешгӯи кардан ё фол гирифтани аз рӯи объектҳои гуногун сурат мегирад. Ба объектҳои нишона ё фолдиҳанд, ашӯ, ҷонварон, инсон ва ҳодисаҳои табиӣ дохил мешаванд. Чунончӣ, пешгӯи кардан аз рӯи ҳолати ашӯ: Агар пойафзолатро болои ҳам гузорӣ, палонҷдор мешавӣ.

Вазифаи дигари шугунҳо ин тарбиявӣ ба ҳисоб меравад. Чунончӣ: Агар ба болои хурок ой, хушдоманат нағз медидааст. Бубинед, шахсе, ки дар вақти хурокхурии дигарон меояд, ба хурокхурии онҳо ҳалал мерасонад. Дар натиҷаи ин ташрифи ногаҳонӣ ҳам ҳуди инсонии омада хичолатманд мегардаду ҳам дигарон. Шаҳси омадагӣ аз он дар хичолат мешавад, ки нишастагонро аз хурокхурӣ ва ҳатто баъзеи онҳоро аз иштиҳо боздошт мекунад. Дар ин маврид нишастагон барои аз вазъияти ногувор баровардани шахси хичил ба таври ҳазломез меғоянд: «Биё, туро хушдоманат нағз медидааст».

Вожаҳои шевагии ифодагари шугунҳо аз ҷиҳати маъно

Шугунҳои деҳаи Арақчина ноҳияи Варзоб, ки аз ҷониби Р. Раҳмонӣ гирдоварӣ шудаанд, забони онҳо ба меъёри забони адабӣ мувофиқ кунонида шудааст. Гирдоварандаи ин матнҳо хусусиятҳои шевагии ин маҳалро ба эътибор нагирифтааст. Бо вучуди ин, аз 115-адад шугунҳо мо вожаҳоро пайдо намудем, ки ба вожаҳои шевагӣ наздик аст. Мо дар ин қори худ тасмим гирифтём, ки вожаҳои шевагии пайдокардаи худро дар алоқамандӣ бо «Луғати мухтасари лаҳҷаҳои Бухоро» ва «Луғати шеваҳои забони тоҷикӣ» шарҳу маънидод кунем:

1. Агар пойафзолатро болои ҳам гузорӣ, **палонҷдор** мешавӣ.

Дар ин шугун вожаи шевагӣ палонҷдор мебошад. Ин вожа аз ду ҷузъ иборат мебошад, аз ҷузъҳои палонҷ ва дор. Калимаи палонҷ дар шеваҳои Мастҷох, Фалғар ва баъзе шеваҳои шимолӣ истеъмол гардида, боқимондаи забони суғдӣ аст. Ин калима дар «Луғати мухтасари лаҳҷаҳои Бухоро» чунин шарҳ дода шудааст:

«Палонҷ// палонҷ муносибати занони марди серзан, ки бо якдигарашон палонҷ мешаванд, кундош: Худо а балойи палонҷ ниго дорад-е! палонҷдухтар духтари палонҷ (кундош) палонҷписар писари палонҷ (кундош)» [4, с.181].

Дор дар ин ҷо суффикси исмсоз буда, маънои соҳибиятро ифода кардааст.

2. Агар корд ва ё **занҷабилро** шабона ба таги **болин** монда танҳо хоб кунӣ, сиёҳӣ пахш намекунад.

Дар ин шугун калимаи занҷабил ва болин калимаҳои шевагӣ мебошанд. Занҷабил номи гиёҳе мебошад, ки тамъи тунд дошта, ба хурок андохта мешавад. Занҷабилро дар «Луғати шеваҳои забони тоҷикӣ» чунин шарҳ додаанд: «Занҷабил 1. бот. Занҷабил, қаламфур. 2. қаламфури булғорӣ» [5, с.150].

Калимаи болин ҳам калимаи шевагӣ буда, дар баъзе шеваҳо муродифи худро дорад. Болин ин ҷои сар мондан аст ҳангоми хобравӣ. Муродифҳои болин болишт, болинча ва таксарӣ мебошанд.

3. Агар рӯзи панҷшанбе сар шӯӣ, **бева** мемонӣ. Дар ин ҷо калимаи бева маънои бешавҳариро ифода кардааст. Ин калима ҷилоҳои нописандӣ, таъна, пастзанӣ ва бетакаллуфиро дар бар гирифтааст.

4. Агар қорӯбро бо пой занӣ **бероҳа** мешавӣ.

Дар ин матн шугун калимаи бероҳа маънои аз ҷаҳорҷубаи одобу ахлоқ берун баромаданро ифода кардааст. Калимаи бероҳа дар «Луғати шеваҳои забони тоҷикӣ» чунин шарҳ ёфтааст: «бероҳа 1. бероҳа, аз роҳ берун: канора: бероҳа рафт тилишка. 2. беҳуда, аз доираи одоб берун нагаштан» [5, с.60].

5. Нонро зер кунӣ, **кур** мешавӣ. Дар ин шугун калимаи кур маънои нобиноиро ифода кардааст. Калимаи кур дар «Луғати мухтасари лаҳҷаҳои Бухоро» чунин

шарҳ ёфтааст: «кур 1. кур, нобино: кар бозор равад-у кӯр ҳамбом. Кур кура да ториқӣ ёфта мегирад. 2. каммағз: пуч: донашӯрак-у писти кӯр-а шарм накара фурухта шиштаст» [4, с.133].

6. Пиёларо **пару** магузор, ки бахтат зери он мешавад.

Дар ин ҷо вожаи **пару** ба маънои чаппа мондан, **рӯ** ба зер гузоштан омадааст.

7. Агар дар **рӯзи** мурда сар шӯӣ, сарат **мурдор** мешавад.

Калимаи мурдор дар «Луғати мухтасари лаҳҷаҳои Бухоро» чунин маънидод шудааст: «мурдор макрӯх, ҳаром: шири келин-ам мурдор, бачет ба нате!» [4, с.156].

8. Агар **дастурхонро** шабона афшонӣ, серғам мешавӣ.

Калимаи дастурхон калимаи умумиистеъмол буда, дар забони адабӣ дар шакли дасторхон, дастархон истифода мешавад. Дар ин ҷо ҳодисаи савтӣ ба назар мерасад, яъне «у» ҷои «о» ва «а»-ро гирифтааст. Дар баъзе шеваҳо ин калима дар шакли дасархон истифода мегардад.

9. Агар риштаи куртаат **кашол** шавад, душмандор ҳастӣ. Кашол дар ин шугун калимаи шевагӣ буда, қариб дар ҳамаи шеваҳо истифода мешавад. Муродифи кашол дар забони адабӣ овезон мебошад. Ин калима дар «Луғати мухтасари лаҳҷаҳои Бухоро» чунин омадааст: «Кашол 1. кашол, овезон: 2. дароз: кашол кардан/ а. овехтан, овезон кардан: б. дароз кардан, лаҷом додан, ба таъхир андохтани коре» [4, с. 124].

10. Агар аз болои **чок халлос** занӣ, беғам мешавӣ.

Дар ин матни шугун чок ба маънои либоси дарида омадааст. Халлос бошад ба маънои сузан задан, духтан аст.

11. Агар зани ҳомиладор гӯшвор ва **чала** хоб бинад, духтар таваллуд мекунад. Калимаи чала муродифаш дар забони адабӣ ангуштарин аст. Калимаи чала қариб дар ҳамаи шеваҳо корбаст мешавад.

12. Агар хонаро шабона **рубӣ, қашшоқ** мешавӣ.

Калимаи қашшоқ аз забони туркӣ иқтибос шудааст ва дар лаҳҷаҳои шимолӣ бештар истифода мегардад. Қашшоқ дар ин ҷо ба маънои нодор, камбағал омадааст.

Хусусиятҳои синтаксисии шугунҳо

Сохтори синтаксисии шугунҳои тоҷикӣ дар муқоиса бо сохтори забонии жанрҳои хурди фолклор, аз ҷумла зарбулмасалу чистон, қасам ва дуои кӯтоҳ тафовути ҷиддӣ дорад.

Дар шугунҳо нақши асосиро дар пайваст кардани ҷумлаҳои сода пайвандаки «агар» иҷро мекунад. Ин пайвандак пайвандаки тобеъкунандаи шартӣ буда, дар шугунҳо қисмати нишонро ба қисмати пайомад ё худ як ҷумлаи содаро ба ҷумлаи содаи дигар шартан пайваст мекунад. Пайвандаки «агар» ҳамеша дар қисми авали шугунҳо ҷой дорад. Маврид ба ёдоварист, ки баъзе шугунҳо бидуни пайвандаки «агар» ифода меёбанд. Масалан, *нонро зер кунӣ, кур мешавӣ*.

Аз 115-адад шугунҳои деҳаи Арақчин танҳо 23-тояш бидуни пайвандаки «агар» ифода ёфтаанд, аз ин бар меояд, ки мавқеи пайвандаки «агар» дар онҳо устувор аст.

Навӣ асосии ҷумлае, ки барои ифодаи аксари шугунҳои тоҷикӣ хизмат мекунад, ин ҷумлаи пайрави шарт мебошад. Чунончӣ:

Агар хонаро шабона рубӣ қашшоқ мешавӣ.

Аз ин мисол агар хонаро шабона рубӣ, ҷумлаи пайрави шартӣ мебошад, ки ба сарҷумлаи қашшоқ мешавӣ бо пайвандаки шартии агар тобеъ шудааст.

Дар ифодаи шугунҳо ҷумлаи пайрави шарт дар баъзе маврид бидуни пайвандак низ меояд. Аммо мазмун ва мантиқи ҷамла халалдор нашуда, сохти

грамматикии он чун пештара чумлаи пайрави шарт боқӣ мемонад. Мисол: **Куртаатро чаппа пушӣ ғамгин мешавӣ.**

Дар чумлаи мазкур воситаи алоқа оҳанг буда, он пайвандаки шартии «агар»-ро иваз кардааст.

Аз таҳлили баъзе хусусиятҳои синтаксисии матни шугунҳо бар меояд, ки шугунҳо сохтори забонии хоси худро доранд. Ба ақидаи Д. Раҳимӣ «Қолаби асосии шугунҳои тоҷикӣ ин чумлаи пайрави шартӣ ба шумор меравад, ки он тақрибан ҳаштоду панҷ дарсади матни шугунҳоро фаро гирифтааст» [5, с.117].

Адабиёт:

1. Айнӣ С. Луғати нимтафсирии тоҷикӣ барои забони адабии тоҷик. - Душанбе: Ирфон, 1976. - 563с.
2. Алиакбари Деххудо Луғатномаи Деххудо. Ҷ. 31. – Техрон: Хирад, 1349 х. ш. с.541.
3. Муҳаммади Ғиёсиддин Ғиёс-ул-луғот. Ҷ.1. – Душанбе: Адиб, 1987. - 480с.
4. Маҳмудов М., Бердиев Б. Луғати мухтасари лаҳҷаҳои Бухоро.-Душанбе, 1989. - 281с.
5. Маҳмудов М., Бердиев Б. Луғати шеваҳои забони тоҷикӣ. Ҷ.1.-Душанбе: Дониш, 1997 - 380с.
6. Раҳимӣ Д. Шугун ва боварҳои мардуми тоҷик.-Душанбе, 2004. -144с.
7. Фарҳанги забони тоҷикӣ.Иборат аз 2 ҷилд.-М.: СЭ, 1969.
8. Хинди-русский словарь. –М.: 1966. – 345 с.

ТАҲЛИЛИ ТАРКИБӢ-ЛУҒАВИИ ШУГУНҲО ДАР ЗАБОНИ ТОҶИКӢ

Масъалаи шеваи гуфтор, шугун дар илми забоншиносӣ яке аз масъалаи муҳим мебошад. Зеро он дар тулии таърих ҳамқадами инсонӣ буда инсониятро ба ояндаи дур умедвор месозад. Мардум ба воситаи шугун мехостанд маълумотро дар бораи ҳаводиси ҳанӯз ба вуқӯъ наомада ба даст оранд ва вазифаи асосии шугунҳо низ қонеъ кунонидани ҳамин талаботи мардум мебошад. Шугунҳо дар минтақаҳои гуногуни Тоҷикистон истифода шуда мардуми ҳар минтақа онро ба таври хеш истифода мебаранд.

Калидвожаҳо: шугун, шева, қашшоқ, ғамгин, кур, занҷабил, болин.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРИМЕТ В ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКЕ

Вопросы диалектологии, в частности использование примет в языкознании является по настоящее время актуальной, потому что на протяжении истории языкознания всегда оптимистично сопровождало и обнажёживало человечество на будущее развитие.

Люди посредством примет надеялись получить ту информацию и узнать о тех событиях, которые ожидает их и задача примет также заключалась в том, чтобы удовлетворять потребности людей.

Приметы в разных регионах и со стороны населения Таджикистана употребляются по-разному.

Ключевые слова: примета, диалект, бедный, грустный, слепой, перец, подушка.

STRUCTURAL AND SEMANTIC ANALYSIS OF OMENS IN TAJIK LANGUAGE

The theme of Dialectology, especially the use of Omens in linguistics is currently relevant, because throughout the history linguistics has always optimistically accompanied and exposed humanity for future development.

People through the Omens hoped to get that information and learn about the events that await them and the task will also encompass meeting the needs of people.

The Omens are used differently in different regions by the different parts of population in Tajikistan.

Keywords: Omens, dialect, poor, sad, blind, pepper, pillow, foul.

*Сведения об авторе: Орифов Орзу, ассистент кафедры иностранных языков и методики его преподавания КГУ имени Абуабдуллох Рудаки. Адрес: 735360, РТ, г. Куляб, улица С.Сафарова, 16.
Тел: (+992) 987-21-85-89, e-mail: orifov.02orzu@mail.ru*

*Information about the author: Orifov Orzu, Tutor of the Department of Foreign Languages and their Teaching Methodology KSU named Abuabdulloh Rudaki. Address: 735360, RT, Kulob, S.Safarov Street, 16.
Tel: (+992) 987-21-85-89, e-mail: orifov.02orzu@mail.ru*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПОСЛОВИЦ В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

Сайдамирова М.С.

Кулябский государственный университет имени Абуабдуллоха Рудаки

Основным положением современной методики является максимальная адекватность условий, способствующих образованию коммуникативных навыков на иностранном языке, условием употребления речевых средств иностранного языка в общении. Обучение языку с самого начала должно идти в условиях реального общения или как можно точнее имитировать эти условия.

Поэтому нельзя недооценивать огромную методическую и практическую ценность использования пословиц в процессе обучения иностранному языку.

Пословицы и поговорки начали использоваться в процессе обучения иностранному языку очень давно (в средневековой Европе с их помощью обучали латыни), и сейчас их использование на уроках английского языка помогает учащимся овладеть не только аспектами языка, а именно, произношением, грамматикой, лексикой, но и важнейшим видом речевой деятельности, говорением [124].

Пословицы и поговорки- это благодатный материал для обучения тому, как одну и ту же мысль можно выразить разными словами. Они незаменимы в обучении монологической и диалогической речи, делая речь живой, красочной.

Систематическое использование определённым образом подобранных пословиц при обучении иностранному языку имеет большое практическое, общеобразовательное и воспитательное значение.[54]

Пословицы рекомендуется включать в качестве учебного материала главным образом на начальном этапе обучения иностранному языку, для обработки звуковой стороны речи. Они помогают поставить произношение отдельных трудных согласных, в особенности тех, которые отсутствуют в родном языке.

All's well that ends well. As the workman, so the work. A bird in the hand is worth two in the bush. Neither fish nor flesh. A friend in need is a friend indeed.

Вместо отдельных слов и словосочетаний, содержащих тот или иной звук, можно предложить аудитории специально отобранные пословицы. Затем в течение

двух- трех занятий пословица повторяется, корректируется произношение звука. При подборе пословиц учитываются следующие моменты:

1. Пословицы прежде всего должны иллюстрировать проходимый грамматический материал и не содержать еще не объясненных грамматических трудностей.

2. Лексика пословиц должна обогащать активный словарь учащихся и не содержать ненужных для них слов.

3. Смысловое содержание пословиц должно быть тесно связано с жизнью и деятельностью учащихся. Это дает возможность преподавателю и самим учащимся как можно чаще использовать их в речи.

4. Пословицы должны нести воспитывающую функцию.

5. Они должны быть краткими, легко запоминающимися.

Ярко иллюстрируя то или иное грамматическое явление, пословиц помогают глубже понять его и лучше усвоить. Заучивание пословиц наизусть и неоднократное повторение их способствует упрочению артикуляционных навыков, что в конечном счете положительно отражается на всех видах речевой деятельности.

Работа с пословицами не только обогащает активный словарь учащихся иностранной лексикой, но делает их язык, как иностранный, так и родной, более образным и выразительным.

Как отмечает А.В. Федоров, пословицы не являются достоянием только художественной литературы. Они широко используются в публицистике и даже в научной литературе. Поэтому они должны рассматриваться... как один из существенных общеязыковых вопросов перевода [149]. Работа над переводом пословиц заставляет учащихся внимательно относиться к грамматическим формам родного и иностранного языков, лучше видеть различие между дословным и литературным переводом, учит находить средства точной передачи на родной язык мысли, выраженной на иностранном языке, с учетом быта и традиций носителей языка.

«Пословицы- это краткие, образные и меткие народные изречения о различных явлениях жизни, содержащие, как правило, глубокий обобщающий смысл» [43]. Неоднократно повторенные и услышанные, они не могут не оказывать влияния на формирование характера учащихся, на их отношение к труду, долгу, данному слову, товарищам, Они подтягивают и дисциплинируют. Пословицы- это один из путей осуществления воспитания через предмет.

Предлагаемые ниже формы работы с пословицами развивают у учащихся внимание, готовность памяти, находчивость, смелость, инициативу.

Однако необходимо подчеркнуть, что только систематическое использование пословиц на каждом занятии может дать хорошие результаты, причем учащиеся должны понимать цели и задачи работы с пословицами.

При раскрытии значения той или иной пословицы студент должен привести кратко изложенную ситуацию бытового характера или ситуацию из литературного источника, в которой уместно употребление данной пословицы.

Преподаватель начинает работу с того, что выписывает две-три пословицы на доске, вместе со студентами переводит их и определяет соответствующие эквиваленты на родном языке (Is there corresponding proverb in your native language?). Затем тщательно отрабатывается чтение пословиц. Студенты, кроме того, заучивают формулу концовки объяснения: Under these circumstances we can say... .

Лишь после этого можно приступить к иллюстративному объяснению пословиц.

Для такого вида учебной работы можно использовать следующий список пословиц и поговорок:

1. A friend in need is a friend indeed. 2. A storm in a tea-cup. 3. All is well that ends well. 4. Better late than never. 5. Better die standing, than live kneeling. 6. Every cloud has a silver lining. 7. No news (is) is good news. 8. East or West, home is best. 9. He laughs best who laughs last. 10. He that never climbed, never fell. 11. Hungry as a hunter. 12. It is no use crying over spilt milk. 13. Where there's a will, there's a way. 14. Think before you leap. 15. Tastes differ. 16. The devil is not so black as he is painted. 17. The game is not worth the candle. 18. (There is) no smoke without fire. 19. Once in a blue moon. 20. Tomorrow is a new day. 21. Never say die. 22. Nothing venture, nothing have. 23. A good beginning is half the battle. 24. All that glitters is not gold. 25. Bad news has wings. 26. Be slow to promise and quick to perform. 27. Cheap and nasty. 28. Fortune favours the brave. 29. Friends are thieves of time. 30. Hell is paved with good intentions. 31. Necessity is the mother of invention. 32. Sink or swim. и.т.

Некоторые из пословиц могут служить темами для домашнего сочинения. (A friend in need is a friend indeed. Better die standing than live kneeling. East or West, home is best и др.) [23].

Раскрытие значения пословиц является эффективным видом закрепления пройденного материала, кроме того, этот вид работы имеет большое воспитательно-образовательное значение.

Пословицы могут использоваться как материал для речевой зарядки в начале занятия (5-7 минут), цель которой- сконцентрировать внимание учащихся и переключить его на иностранный язык, ввести учащихся в языковую атмосферу. Эта же речевая зарядка, проведенная, например, после длительной работы над текстом, снимает усталость и напряжение, поднимает настроение, вносит оживление в учебный процесс и подготавливает переход к следующему трудоемкому этапу работы.

Практика подсказала такие формы работы с пословицами.

1.Пословицы даются учащимся постепенно в течение всего года по мере прохождения соответствующего грамматического материала. Для их записи учащиеся имеют особую тетрадь, куда они вписывают пословицы на иностранном языке, подчеркивая то грамматическое явление, на которое эти пословицы даются, их дословный перевод и их эквиваленты на родном языке. Например: Live and learn – Век живи, век учись.

The more haste, the less speed – Тише едешь, дальше будешь.

2.Кроме того, учащиеся выписывают пословицы на отдельные карточки. Карточки облегчают всю работу с пословицами (классификацию по смысловому содержанию, по грамматическим, орфографическим и фонетическим признакам), дают возможность преподавателю работать индивидуально с каждым студентом, помогают учащимся быстрее и лучше запомнить наибольшее количество пословиц.

3. Пословицы читаются вслух или проговариваются за преподавателем на каждом занятии- хором, индивидуально, по цепочке- до полной автоматизации. Если усвоено их достаточно много, можно давать различные задания: подобрать дома и прочитать на занятии пословицы на определенную тему, на какое-либо грамматическое правило, содержащие то или иное фонетическое явление или слова на указанное правило чтения.

4. Когда пословицы усвоены достаточно хорошо, учащиеся проговаривают их (по цепочке) в быстром темпе при закрытых тетрадях, причем нельзя повторять уже сказанные пословицы или замедлять темп.

5. Для проверки понимания значения пословиц преподаватель или один из учащихся предлагает группе назвать русские эквиваленты выученных английских пословиц или, наоборот, английские эквиваленты русских пословиц.

6. Преподаватель предлагает учащимся дать (на родном или иностранном языке) ситуации, при которых следует употребить ту или иную пословицу. 7. Сам преподаватель на каждом занятии использует всевозможные ситуации и употребляет в своей речи уже известные учащимся пословицы, добиваясь, чтобы учащиеся, в свою очередь, употребляли их в нужные моменты.

8. Весьма эффективным является проведение диктантов и самодиктантов по выученным пословицам с различными целевыми установками.

9. Завершается работа над пословицами конкурсом “Who knows proverbs and sayings in English very well?”, который проводится в конце учебного года. Об этом конкурсе студентам сообщается в начале учебного года. Тем самым вся работа над пословицами приобретает особенно целенаправленный характер.

Конкурс проводится следующим образом. Все желающие принять участие в конкурсе выходят к столу жюри (преподаватель и один из наиболее сильных студентов) и в быстром темпе по цепочке называют английские пословицы. Тот, кто допустил ошибку, повторил уже сказанную пословицу, долго вспоминал, выбывает из игры.

Студент, назвавший последнюю пословицу, объявляется победителем, и ему вручается «диплом» победителя. Тем, кто показал хорошие знание пословиц, можно выдать в качестве поощрения «дипломы» участников конкурса, соответствующим образом оформленные.

Очень важно, чтобы конкурс проходил в приподнятой праздничной атмосфере, принес удовлетворение его участникам и надолго остался в памяти как интересное и радостное событие.

Подобный конкурс можно включить в программу вечера на иностранном языке. Большая аудитория и участие в конкурсе студентов других групп и курсов сделает его особенно напряженным и заставит учащихся лучше готовиться к нему в течение всего года.

Многолетняя практика показала, что пословицы на иностранном языке, систематически используемые как учебный материал, и формы работы, связанные с их усвоением, при минимальной затрате времени дают весьма хорошие практические результаты и, кроме того, оживляют занятия, повышают интерес учащихся к изучению иностранного языка и тем самым положительно влияют на учебный процесс в целом [128].

Литература:

1. Мазе М. Пословицы и изречения/М.Мазе. - М., 1976. – 154 с.
2. Федоров А. Введение в теорию перевода/А.Федоров. - М., 1953. – 149с.
3. Иртеньева Н.Ф. Основные структуры английского языка/Н.Ф. Иртеньева М., 1973. 123 с.
4. Дубровин М.Ф. Английские и русские пословицы и поговорки/М.Ф. Дубровин.- М.,1993. 143 с.
5. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь/А.В. Кунин. - М., 1984. – 160 с.
6. Практикум по фразеологии современного английского языка. Пособие для студентов пединститутов (на английском языке). - Л., 1971. -128 с.
7. Лисс А.Н. Активизация пословичных фразеологизмов в устной речи. (Иностранные языки в высшей школе, 1952, №7, стр.124-125)

ИСТИФОДАИ ЗАРБУРМАСАЛҶО ДАР ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ ХОРИҶӢ

Дар мақола тавсияҳо оид ба истифодаи зарбулмасалҳо ҳангоми омӯзиши забони хориҷӣ пешниҳод шудаанд. Дар мақола инчунин баъзе шаклҳои қор бо зарбулмасалу мақолҳо баррасӣ гардидаанд. Таҷрибаи бисёрсола нишон дод, ки зарбулмасал дар забони хориҷӣ, чун маводи таълими истифодашаванда ва шакли қор, бо азхудкунии онҳо робита дошта, ҳангоми сарфаи минималии вақт натиҷаҳои хеле хуби амалӣ медиҳанд ва, илова бар ин, машғулиятҳоро ҷоннок карда, шавқи хонандагонро ба омӯзиши забони хориҷӣ баланд мебардоранд ва ҳамин тариқ умуман ба раванди таълим таъсири мусбӣ мерасонанд.

Калидвожаҳо: зарбулмасалҳо, мақолҳо, истифодаи маводи таълимӣ, машғулиятҳо, тарҷума, тарбия, мақсадҳо, вазифаҳо, шаклҳои қор, азхудкунӣ, шавқ, омӯзиш, таъсир, раванди таълимӣ.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПОСЛОВИЦ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

В статье представлены рекомендации по использованию пословиц при обучении иностранному языку. А также в статье рассматриваются некоторые формы работы с пословицами и поговорками. Многолетняя практика показала, что пословицы на иностранном языке, систематически используемые как учебный материал, и формы работы, связанные с их усвоением, при минимальной затрате времени дают весьма хорошие практические результаты и, кроме того, оживляют занятия, повышают интерес учащихся к изучению иностранного языка и таким образом положительно влияют на учебный процесс в целом.

Ключевые слова: пословицы, поговорки, использование, учебный материал, занятия, перевод, воспитание, цели, задачи, формы работы, усвоение, интерес, изучение, влияние, учебный процесс.

USING PROVERBS IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE

Some recommendations of using proverbs in teaching foreign language are presented in the article. And the article also deals with some forms of work with proverbs and sayings. The author notes that proverbs in foreign language systematically using as teaching materials, and forms of work connected with their assimilation in a short time give greatly good practical results, and more over, revive the lessons, arouse interest of students in learning of foreign language and thus positively influence on the whole teaching procedure.

Key words: proverbs, sayings, using, teaching materials, lessons, translation, education, aims, problems, forms of work, assimilation, interest, learning, influence, teaching, procedure.

Сведения об авторе: Сайдамирова М.С., ст. преподаватель кафедры иностранных языков и методики его преподавания КГУ имени Абуабдуллоха Рудаки. Адрес: 735360, РТ, г.Куляб, ул. С.Сафарова, 16.

Тел.: (+992) 907-77-84-98, e-mail Saidamirova1988@inbox.ru

Information about the author: Saidamirova M.S., art. Lecturer at the Department of Foreign Languages and Teaching Methods, KSU named after Abuabdulloh Rudaki. Address: 735360, RT, Kulob, ul. S.Safarov, 16.

Phone: (+992) 907-77-84-98, e-mail Saidamirova1988@inbox.ru

ИНФОРМАЦИОННАЯ ПОЛИТИКА И СМИ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

**Абдуджаббори Сафарали
Кулябский государственный университет имени Абуабдуллох Рудаки**

После обретения независимости, и последовавшей за этим гражданской войны, наша страна восстанавливает свой статус и престиж на международной арене. Становление современной государственности связано с новыми приоритетами в обеспечении информационной безопасности, которые нашли отражение в Концепции информационной политики и Концепции информационной безопасности РТ. Стремительное развитие информационных технологий и средств массовой коммуникации, которое мы наблюдаем в последние десятилетия, породило новую глобальную проблему. Проблему роли и места СМИ в контексте информационной политики и информационной безопасности. Это связано с тем, что в настоящее время многие важнейшие интересы современного общества, в значительной степени, определяются состоянием окружающей их информационной сферы. С этим связаны целенаправленные или непреднамеренные воздействия на информационную сферу со стороны внешних или внутренних источников, которые могут наносить серьезный ущерб интересам и представлять собой угрозы для безопасности общества.

В Таджикистане, как одной из стран с переходной экономикой, социальная и политическая перестройка, формирование рыночной экономики обусловили необходимость значительных изменений информационной политики в обществе. При этом, несмотря на колоссальное расширение в последнее время рынка информационных услуг и продуктов, информационное обеспечение государственного управления, хозяйственных субъектов и граждан страны остается на недостаточном уровне. Практически не решена проблема доступа к информации, особенно жителей дальних районов страны. В основном информацией обеспечена столица - город Душанбе.

Понятие «информационная безопасность» сопровождается широким толкованием с точки зрения таких наук, как политология, экономическая теория, культурология и юриспруденция. Поэтому журналистика как особая область творчества, находящаяся на стыке перечисленных и других наук, вырабатывает собственные подходы к интерпретации этого понятия в своей деятельности. В связи с этим следует отметить, что в таджикской журналистской науке это исследование является первой попыткой в данном направлении.

Информационная безопасность характеризуется степенью защищенности общества и государства, а следовательно и устойчивостью основных сфер жизнедеятельности по отношению к опасным дестабилизирующим, ущемляющим интересы страны информационным воздействиям на уровне как внедрения, так и извлечения информации.

Совершенно новая политика эпохи глобальных перемен диктует необходимость гуманитарно-правового диалога с участием СМИ и общественности, а поскольку субъектов глобализации множество, диалог неизбежно становится «полилогом» [5, 7]. Страна сталкивается с новыми и приобретенными иными качествами старыми проблемами в информационной сфере. Во внешнеполитической сфере наблюдаются попытки отдельных стран вытеснить Таджикистан из мирового информационного пространства, ограничить национальные интересы в информационной сфере, в том числе используя

информационные ресурсы для дискредитации внешней и внутренней политики страны.

Что касается внутренней политики страны, с одной стороны, сохраняются проблемы, такие как доступ СМИ, к открытым государственным информационным ресурсам и попытки внутренних сил, в основном религиозного характера, нарушить безопасность. С другой стороны, средства массовой информации продолжают искажать стремление таджикского государства, не участвовать в информационных войнах, не злоупотреблять свободой массовой информации. Наблюдаются случаи преднамеренного нарушения информационной безопасности со стороны журналистов - так называемый противозаконный сбор, распространение информации, манипулирование данными, дезинформация, сокрытие, искажение информации с целью получения выгоды, а также и непреднамеренные ошибки средств массовой информации, приводящие к потере материальных или психологических ресурсов. Кроме того, активизируется деятельность иностранных коммерческих структур по созданию монополий на рынке СМИ. Колоссальные масштабы принимает проблема потери духовных ценностей и распространения культа насилия и жестокости. В таких условиях упорядочение информационных потоков при сохранении свободы слова и конкуренции мнений - это основная текущая и перспективная задача государства. Вместе с тем, несмотря на значимость названных проблем, мало исследованными остаются вопросы построения эффективной системы информационной безопасности Таджикистана, определения роли и места СМИ в ней.

Острота и специфика проблемы формирования национальной и ее важной части - информационной безопасности обусловлены новыми подходами страны к своей безопасности. Новые подходы к обеспечению информационной безопасности требуют новой информационной политики. Само понятие информационной безопасности остается дискуссионным и трактуется по-разному как в научном сообществе, так и в практике органов государственной власти.

Само понятие «информационная безопасность» появилось сравнительно недавно в связи с усилением значения новых информационных технологий, и их интенсивным применением при решении различных внешнеполитических задач.

Средства массовой информации, наряду с органами государственной власти могут и даже обязаны участвовать в обеспечении информационной безопасности, беспрепятственно реализуя права и неукоснительно выполняя обязанности, установленные информационным законодательством. В этом случае процесс циркуляции информации в политической коммуникации не прерывается и не искажается, а права и интересы ее субъектов не ущемляются. Устанавливаемая законом ответственность СМИ выступает стимулом поддержки своего статуса.

Проведенный в данной работе анализ позволяет сделать следующие выводы:- в Таджикистане пока еще нет единой точки зрения на содержание государственной информационной политики и на роль СМИ в этой сфере; - СМИ в стране развиваются и тем самым создают почву для дальнейшего усовершенствования. Это, прежде всего, касается недостатков, которые требуют устранения, а также создание единого информационного потока, который мог бы обеспечить население нужной информацией, не давая возможности иностранным вещателям, заполнить наше информационное пространство. Необходима координация в действии прежде всего государственных каналов для предотвращения попыток искажения информации, т.е. дезинформирования населения.

СМИ в РТ не в полной мере привлечены к реализации государственной информационной политики, а также к обеспечению безопасности. Решение этой задачи могло бы стать эффективным фактором продвижения интересов государства; деятельность отечественных СМИ, не направленная на

консолидацию общества, даёт повод для дезинформирования населения или полномасштабной информационной атаки, что противоречит государственной информационной политике; наблюдается стагнация в обеспечении информационной безопасности страны и неспособность государственных органов использовать информационные ресурсы, в частности СМИ, для защиты национальных интересов; большинство СМИ страны, целью которых является в первую очередь накопление капитала, становятся виновниками внутренних информационных противоречий, итогом которых могут стать народные волнения;

Обращает на себя внимание недостаточная научная разработанность рассматриваемой в работе проблемы, которая могла бы служить оправданием всех прогнозов, возложенных на государственную информационную политику, а также на обеспечение информационной безопасности и рассматриваемые в их контексте СМИ; не определена четкая роль СМИ в нормативных документах в сфере информации и информатизации; в стране нет единого органа государственного управления по регулированию деятельности печати, телевидения и радиовещания, массовой коммуникации, что позволило бы наиболее четко определить задачи и стратегию ведения грамотной информационной политики, а также обеспечения информационной безопасности страны; конкурентоспособность СМИ страны находится на низком уровне, примером чего являются проигрыши в информационных войнах против иностранных вещателей.

Суммируя все вышеуказанное, мы пришли к единому выводу, что именно это направление государственной политики является на сегодняшний момент одним из приоритетных элементов как внутренней, так и внешнеполитической стратегии республики, поскольку эффективность информационной безопасности в значительной степени определяет место и роль любого государства в мировой политике.

В этих условиях Республика Таджикистан предприняла ряд усилий, направленных на укрепление присутствия в мировом информационном пространстве. Анализ этих действий, проведенный в данной работе, позволяет сделать нижеследующие выводы.

Государственная информационная политика Таджикистана нацелена в настоящее время на формирование и поддержание благоприятного имиджа таджикского государства. С этой целью используется деятельность структур внешнеполитического и внешнеэкономического аппарата (дипломатических и консульских представительств, информационных центров, т.д.), которые не только выполняют свои прямые обязанности, но и обязаны пропагандировать таджикские традиции и культурные ценности, а также позиционировать РТ как светское, правовое государство, приверженное демократическим интересам.

При этом следует подчеркнуть, что на сегодняшний день осуществление этих задач наталкивается на целый ряд проблем, связанных, в первую очередь, с недостаточным финансированием. Еще одной проблемой является недостаток специалистов в сфере журналистики, которые способны эффективно решать информационные задачи как за пределами, так и внутри Таджикистана. И, наконец, еще одной составляющей указанного комплекса проблем, как уже отмечалось в вышеуказанных выводах, является слабая теоретическая разработка основ современного состояния информационной политики и информационной безопасности, о чем, к примеру, свидетельствует незначительное количество публикаций по избранной теме.

Укрепление своего информационного присутствия в мировом информационном пространстве необходимо рассматривать как важнейшую составляющую информационной политики Таджикистана.

Для успешного отпора внешним и внутренним информационным угрозам необходимы, прежде всего, внутривластная стабильность и единство общества. Однако действительность таджикского общества характеризуется отсутствием стабильного среднего класса, наличие которого является гарантом стабильности. Другой причиной раскола является местничество, начавшееся еще в годы советской власти и получившее широкое распространение среди таджикского населения. Такое состояние общества ослабляет противостояние информационным угрозам.

Все это требует от страны усилить свое влияние в информационной сфере с целью защиты интересов государства, его целостности и суверенитета.

Литература:

1. Айдакиева, А. Информационные войны в современной Центральной Азии/А.Айдакиева. - Бишкек, 2003.-70с.
2. Асадуллоев, И. К. Таджикистан: пограничная зона и экспансия подобия/И. Асадуллоев.- Душанбе, 2000. - 180 с.
3. Афсахзод, А.А. Степень защищенности журналистов РТ на современном этапе/А.А.Афсахзод//Медиаскоп. Вып. № 4. М.: МГУ им. М.В. Ломоносова, 2011.- С. 11-16.
4. Имомов, А. Конституционно-правовые проблемы развития Республики Таджикистан (1992 1998)/А.Имомов. - Душанбе, 1998. - 148 с.
5. Каптюг, Ю.А. Проблема информационной безопасности: Дис. канд. философ, наук/Ю.А.Каптюг.- М.: ВПА, 2009. - 174 с.
6. Муким, Дж. Радио «Свобода»: ложь и правда, -Душанбе: «Деваштич», 2005.-182 с.
7. Нуралиев, А. Правовые основы журналистики/А.Нуралиев.- Душанбе, 2006. - 472 с.
8. Панфилов, О. Горячие точки. Таджикистан: журналисты на гражданской войне (1992 1997)/О.Панфилов. - М., 2003. - 564 с.
9. Садуллаев, Техника и технология СМИ/А.С.Садуллаев, Н.Н.Салихов. – Душанбе, 2009. - 234 с.
10. Саибназаров, Х. Таджикистан: гражданская война или гражданский мир?/Х.Саибназаров//Мировая экономика и международные отношения.- 2000.- №9- С. 98-106
11. Саидзода, З.Ш. Внешняя политика Президента Рахмонова/З.Ш.Саидзода.-Душанбе: Сарпараст, 2001. - 397с.
12. Саидов, З. Ш. Массовая информация и внешняя политика/З.Ш.Саидов, А.З.Сабуров.- Душанбе, 1995.
13. Салихов, Н.Н. Исторические предпосылки становления и развития глобального информационного общества/Н.Н.Салихов//Европейский Союз глазами ученых Таджикистана.- Душанбе: РТСУ, 2004. -С. 120-126
14. Салихов, Н.Н. Политическое противостояние в зеркале таджикской публицистики/Н.Н.Салихов.-Душанбе: Ирфон, 2010.-165 с.
15. Султонов, М.М. Влияние глобализационных процессов на информационное пространство Таджикистана/М.М.Султонов.- Душанбе. - 2011. 345 с.
16. Султонов, М.М. Периодическая печать независимого Таджикистана/М.М.Султонов. -Душанбе, 2010.-124 с.
17. Таджикистан: свобода выражения убеждений по-прежнему под угрозой. Душанбе, 1999.- 457 с.
18. Усмонов, И.К. Миростроительство в Таджикистане/И.К.Усмонов.- Душанбе, - 2009.-159 с.

19. Усмонов, Ф.И Проблемы безопасности в Центральноазиатском регионе/Ф.И. Усманов.- Душанбе, 2010- 177 с.

20. Усмонов, И.К. Печать и международная пропаганда/И.К.Усманов.- Душанбе: Дониш, 1990.-120 с.

ИНФОРМАЦИОННАЯ ПОЛИТИКА И СМИ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

В статье рассматриваются особенности информационной политики и СМИ в Таджикистане.

По мнению автора статьи, после обретения независимости, и последовавшей за этим гражданской войны, наша страна восстанавливает свой статус и престиж на международной арене. Становление современной государственности связано с новыми приоритетами в обеспечении информационной безопасности, которые нашли отражение в Концепции информационной политики и Концепции информационной безопасности РТ. Стремительное развитие информационных технологий и средств массовой коммуникации, которое мы наблюдаем в последние десятилетия, породило новую глобальную проблему. Проблему роли и места СМИ в контексте информационной политики и информационной безопасности. Это связано с тем, что в настоящее время многие важнейшие интересы современного общества, в значительной степени, определяются состоянием окружающей их информационной сферы. С этим связаны целенаправленные или непреднамеренные воздействия на информационную сферу со стороны внешних или внутренних источников, которые могут наносить серьезный ущерб интересам и представлять собой угрозы для безопасности общества.

Как отмечает автор, укрепление своего информационного присутствия в мировом информационном пространстве необходимо рассматривать как важнейшую составляющую информационной политики Таджикистана. Все это требует от страны усилить свое влияние в информационной сфере с целью защиты интересов государства, его целостности и суверенитета.

Суммируя все вышеуказанное, автор приходит к единому выводу, что именно это направление государственной политики является на сегодняшний момент одним из приоритетных элементов как внутренней, так и внешнеполитической стратегии республики, поскольку эффективность информационной безопасности в значительной степени определяет место и роль любого государства в мировой политике.

Ключевые слова: информационная политика, средства массовой информации, обретение независимости, статус, сфера, информационная безопасность, направление, государственная политика.

СИЁСАТИ ИТТИЛООТӢ ВА ВАО ДАР ҶУМӢУРИИ ТОҶИКИСТОН

Дар мақола вижагиҳои сиёсати иттилоотӣ ва ВАО-и Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор дода шудааст.

Ба андешаи муаллифи мақола, баъди ба даст овардани мустақилият ва даргирии чанги шаҳравандӣ кишвари мо мақому нуфузи худро дар сатҳи байналмилалӣ барқарор мекунад. Ташаққули давлатдорӣ муосир бо афзалиятҳои нав дар таъмини амнияти иттилоотӣ алоқамандаст, ки инъикоси худро дар Концепсияи амнияти иттилоотӣ ёфтааст. Рушди бемайлони технологияҳои иттилоотӣ ВАО-ро, ки мо даҳсолаҳои охир мушоҳида мекунем, мушкилоти нави ҷаҳониро ба бор овардааст. Масъалаи нақш ва ҷойгоҳи ВАО дар қаринаи

пасманзари сиёсати иттилоотӣ ва амнияти иттилоотӣ хеле муҳим аст. Ин бо он алоқаманд аст, ки дар замони муосир аксари манфиатҳои муҳимтарини ҷомеаи муосир дар дараҷаи калон бо ҳолати соҳаи ихотакардаи иттилоотии онҳо муайян мегардад. Бо ин таъсири ҳадафмандона ва беғаразона ба соҳаи иттилоотӣ аз ҷониби сарчашмаҳои берунӣ ва дохилӣ марбут мебошанд, ки метавонанд зарари ҷиддӣ ба манфиатҳо расонида, хавфу хатарҳо барои амнияти ҷомеа дошта бошанд.

Чуноне муаллиф зикр мекунад, таҳкиму тақвияти ҳузури иттилоотии худ дар фазои муосири иттилоотии ҷаҳониро бояд ҳамчун ҷузъи муҳимтарини сиёсати иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ намуд. Ҳамаи ин аз кишвар тақвияти кӯшишҳои худро ба соҳаи иттилоотӣ бо мақсади ҳифзу ҳимояи манфиатҳои давлат, бутунияти он ва соҳибхитиёри талаб мекунад.

Мулоҳизаҳои ҷавуззикрро ҷамъбаст намуда, муаллиф ба як ҳулосаи умумӣ меояд, ки маҳз ин самти сиёсати давлатӣ дар ҳолати имрӯза яке аз унсурҳои афзалиятноки стратегияи дохилӣ ва ҳам хориҷии ҷумҳурӣ маҳсуб аст, самаранокии амнияти иттилоотӣ то дараҷаи муайян нақш ва ҷойгоҳи дилхоҳ давлатро дар сиёсати ҷаҳонӣ муайян мекунад.

Калидвожаҳо: сиёсати иттилоотӣ, васоити ахбори омма, ба даст овардани мустақилият, мақом, соҳа, амнияти иттилоотӣ, самт, сиёсати давлатӣ.

INFORMATION POLICY AND MEDIA IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

The article discusses the features of information policy and the media in Tajikistan.

According to the author of the article, after gaining independence and the civil war that followed, our country regains its status and prestige in the international arena. The formation of modern statehood is associated with new priorities in ensuring information security, which are reflected in the Information Policy Concept and the Information Security Concept of the Republic of Tajikistan. The rapid development of information technology and mass media that we have seen in recent decades has created a new global problem. The problem of the role and place of the media in the context of information policy and information security. This is due to the fact that at present many of the most important interests of modern society are largely determined by the state of the surrounding information sphere. There are deliberate or unintended effects on the information sphere from external or internal sources that can cause serious damage to the interests and pose a threat to the security of society.

As the author notes, the strengthening of its information presence in the global information space should be considered as the most important component of the information policy of Tajikistan. All this requires the country to strengthen its influence in the information sphere in order to protect the interests of the state, its integrity and sovereignty.

Summarizing all of the above, the author comes to a unified conclusion that this state policy is currently one of the priority elements of both the internal and external policy of the republic, since the effectiveness of information security largely determines the place and role of any state in world politics.

Key words: information policy, mass media, independence, status, sphere, information security, direction, state policy.

*Сведения об авторе: Абдуджаббори Сафарали – ассистент кафедры начального обучения КГУ им. А.Рудаки. Адрес: 735360, РТ, г.Куляб, ул.С.Сафарова-16.
Тел.: (+992) 918-13-01-54.*

*Information about the author: Abdujabbori Safarali - assistant to department of elementary education of KSU named after A.Rudaki. Address: 735360, RT, Kulob, S.Safarov St.-16.
Mob: (+992)918-13-01-54.*

МУНДАРИЧА - СОДЕРЖАНИЕ

ПЕДАГОГӢ – ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ

Шарифов Ч., Ниёзов Ч. Истифодаи методи тафриқа дар таълими мавзӯи “прогрессияҳо”	5
Сафаров М.В. Рушди сифати таълим ва андрагогика	11
Сангимадов Ф.Х. Технологический способ повышения эффективности мотивации учеников на уроках английского языка	19
Акбарова М.Н. Наглядность, технические средства обучения и применение современных информационных технологий на уроках математики	26
Назарова Х.З., Миров И.О. Муоширати педагогӣ яке аз омилҳои самарабахшгардонии таълиму тарбияи насли наврас	31
Шарипов Б.Ф. Хусусиятҳои инкишофи психикии кӯдакони маҳдудияти аклонидошта	36
Абдуллоҷони Ҳамроҳон Рушди шахсиятии хонандагон дар раванди таълими тарбияи ҷисмонӣ	42
Фурқати Сикандари Особенности компьютерной графики и её виды	48
Джабаров Б.О. Психолого-педагогические особенности обучения русскому и английскому языкам в условиях реализации межпредметных связей	53
Набиева М. Тарбияи инсондӯстӣ ва дӯстию рафиқӣ дар хонандагон	58
Абдурахмони Муҳаммадӣ Озмоиши технологияи нави тарбияи арзишҳои умумибашарӣ ва демократӣ дар низоми мактабҳои таҳсилоти ҳамагонии ҚТ	63
Эргашева Ш.К. Методика самостоятельной работы на занятиях по русскому языку в кредитной системе обучения	68

ФИЛОЛОГИЯ – ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ

Сулаймон Анварӣ Нигоҳе ба шеваи вожагузиниву вожасозии Муҳаммад Иқболи Лоҳурӣ	75
Ситораи Абдурасул Антропонимика ва дараҷаи омӯзиши он	84
Ҳусайнова Ф.Б. Забони форсии бостон ва англисии бостон дар ифодаи шахсу шумораи феъл ва муҳимияту истифодаи он дар забонҳои муосир	89
Файзалиева Ф. Ташаккул ва таҳаввули иқтибосот	95
Давлатов Н.Х. Категорикаи грамматикӣ сифат дар забони англисӣ	99
Абдулназаров А. Танатологические мотивы: фантом или реальность?	107
Орифов О. Таҳлили таркибӣ-луғавии шугунҳо дар забони тоҷикӣ	113
Сайдамирова М.С. Использование пословиц в обучении английскому языку	118
Абдуджабори Сафарали Информационная политика и СМИ в Республике Таджикистан	122

ТАРТИБИ ТАҚРИЗДИҲӢ

Мақолаҳои илмие, ки барои нашр ба маҷалла пешниҳод мегарданд, аз назари аъзоёни ҳайати таҳририя, инчунин мутахассисони соҳаи дахлдор гузаронида шуда, сониян дар мувофиқи талаботи мавҷуда барои нашр қабул мегарданд. Талаботи қабул ва нашри мақола дар ҳар як шумораи маҷалла нашр карда мешавад.

Тақриз бояд ҷанбаҳои илмӣ ва хусусиятҳои муҳими мақоларо фаро гирифта, арзиши онро баҳои мусбӣ дода бошад. Аз ҷумла, муҳимияти омӯзиши масъала, навоари илмӣ, арзиши илмӣ мақола, дурустии иқтибосот, услуби мақола ва истифодаи сарчашмаҳои илмӣ.

Дар ҳулосаи тақриз ба мақола баҳои умумӣ дода дода, ба ҳайати таҳририя дар мазмунҳои зерин ҳулосаи муқаррир пешниҳод мегарданд: ба нашр тавсия карда шавад; баъди ислоҳи камбудихо ба нашр тавсия карда шавад; барои тақриз иловатан ба мутахассиси дигари масъалаи дахлдор фиристода шавад; ба нашр тавсия карда намешавад. Тақриз бояд на кам аз як саҳифа бошад.

Мақолаи илмӣ ба нашр қабулгардида, ки тағйирот ниёзд дорад, бо нишон додани тавсияҳои муқаррир ва муҳаррир ба муаллифон фиристода мешаванд. Муаллифон бояд камбудию норасоии дар мақола ҷойдоштаро ислоҳ намуда, шакли ниҳии мақоларо дар гунаи (варианти) ҷопӣ ва электронӣ бо дастхати пештарааш ба маҷалла пешниҳод намояд. Баъди ислоҳи камбудихо ҷойдошта мақолаи илмӣ такроран барои тақриз супорида мешавад ва сипас аз ҷониби ҳайати таҳририя барои нашри он иҷозат дода мешавад.

Мақолае, ки ба он тақризи мусбӣ дода шудааст ва ҷопи он аз ҷониби ҳайати таҳририя ҷонибдорӣ гардидааст, барои нашр қабулгардида ба ҳисоб меравад.

Раванди тақриздиҳӣ ба мақолаҳо (аз ҷониби ҳайати таҳририя) ошкоро намебошад. Паҳн намудани хабар дар бораи раванди тақриздиҳии мақолаи дастнавис боиси поймол гардидани ҳуқуқи муаллиф мегардад. Муқарризон барои нусхабардорӣ намудани матни мақола ва истифода намудани он барои эҳтиёҷоти худ ҳуқуқ надоранд.

Муқарризон, инчунин аъзоёни ҳайати таҳририя то нашри мақола иттилооти дар матни мақолаи дастнавис ҷойдоштаро ба манфиати худ истифода бурда наметавонанд.

Тақризҳо дар нашрияи маҷалла ба муддати 10 сол нигоҳдорӣ шуда, сипас ба бойгонии донишгоҳ фиристода мешаванд.

Дар сурати пеш омадани мушкилот: поймол гардидани ҳуқуқи муаллифӣ, истифодаи иттилоот аз мақолаҳои дигар муаллифон бо нишон додани таълифоти худӣ (на ҳамчун иқтисобот), бознашр кардани мақолаҳои дигар муаллифон ҷонибҳо ҳуқуқ доранд аз нашрияи маҷалла бо муроҷиати расмӣ тақриз ва мақолаҳои мушкилдоштаро дастрас намоянд.

ТАЛАБОТ НИСБАТИ ТАҲИЯ ВА ҚАБУЛИ МАҚОЛА

Маҷаллаи илмӣ «Паёми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ» мақолаҳои илмӣ, ки натиҷаи таҳқиқоти соҳаи илмҳои фалсафа, сиёсатшиносӣ, таърих, филология, педагогика, илмҳои дақиқ ва иқтисодиро фаро мегиранд, нашр карда менамояд.

Мақолаҳои илмӣ, ки барои нашр ба маҷалла пешниҳод мегарданд, талаботҳои зеринро бояд доро бошанд:

- мақола бояд бо талаботи қабули мақола ба маҷалла ҷавобгӯ бошад;
- мақола бояд натиҷаи таҳқиқоти илмӣ муаллиф бошад;
- мавзӯи мақола бояд ба самтҳои илмӣ маҷалла мувофиқат намояд.

Мақолаҳое, ки дар матн онҳо маводи дигар муаллифон бе иқтибосоварӣ истифода шудаанд, ба баррасии марҳилаҳои навбатӣ пешниҳод намегарданд ва ин гуна мақолаҳо ба нашр роҳ дода намешаванд.

Талабот нисбат ба таҳияи мақолаҳои илмӣ:

Матн мақола бояд дар формати **Microsoft Word** омода гардида, бо ҳуруфи **Times New Roman** барои матн бо забони русӣю англисӣ ва бо ҳуруфи **Times New Roman Tj** барои матн бо забони тоҷикӣ таҳия гардида, дар матн ҳаҷми ҳарфҳо 14, ҳошияҳо 2,5 см ва фосилаи байни сатрҳо бояд 1,5 мм бошад.

Ҳаҷми мақола бо формати А4 бо назардошти рӯйхати адабиёти истифодашуда ва аннотатсияҳо аз 10 то 12 саҳифаро бояд дар бар гирад.

Сохтори мақола бояд бо тартиби зерин таҳия гардад:

- номи мақола;
- насаб, дар шакли ихтисор ном ва номи падар (намуна: Давлатов Э.А.);
- номи муассисае, ки дар он муаллифи мақола қору фаъолият менамояд;
- матн асосии мақола;
- ҳангоми иқтибосоварӣ адабиёти истифодашуда ва саҳифаи мушаххаси он бояд дар қавси чаҳоркунча [] нишон дода шавад. Намуна: [3, с.40]. Яъне, адабиёти №3 ва саҳифаи 40;

– нақшаҳо, схемаҳо, диаграммаҳо ва расмҳо бояд рақамгузорӣ карда шаванд. Инчунин онҳо бояд номи шарҳдиҳанда дошта бошанд;

– рӯйхати адабиёти истифодашуда (на камтар аз **10 номгӯ** ва на бештар аз 20 номгӯи адабиёти илмӣ). Рӯйхати адабиёти истифодашуда бояд дар асоси талаботи ГОСТ 7.1-2003 ва ГОСТ 7.0.5-2008 таҳия гардад.

– баъди рӯйхати адабиёти истифодашуда маълумоти зерин бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) омода карда шавад: номи мақола; насаб, ном ва номи падар; номи муассиса; аннотатсия ва калидвожаҳо (аннотатсия на камтар аз **12** ва на бештар аз **25** сатр, калидвожаҳо аз **7** то **10** номгӯй).

– дар охири мақола бо ду забон (**русӣ ва англисӣ**) маълумот дар бораи муаллиф ва ё муаллифон бо тартиби зерин нишон дода шавад: насаб, ном ва номи падар (пурра), дараҷаи илмӣ ва унвони илмӣ (агар бошанд), номи муассисае, ки дар он муаллиф қору фаъолият менамояд, вазифаи ишғолнамуда, телефон, e-mail, нишонии ҷойи кори муаллиф.

Мақолаҳои илмӣ, ки барои нашр ба маҷалла пешниҳод мегарданд, бояд тақризи мусбӣ мутахассиси соҳаи дахлдорро дошта бошанд.

Ҳайати таҳририя ҳуқуқ дорад, ки матн мақоларо таҳрир ва кӯтоҳ намояд.

Мақолаҳое, ки ба талаботҳои мазкур ҷавобгӯ нестанд, аз ҷониби ҳайати таҳририя барои нашр тавсия намегарданд.

ВЕСТНИК

КУЛЯБСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ АБУАБДУЛЛОХ РУДАКИ

Серия педагогических и филологических наук

Научный журнал «Вестник Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки» основан в 2009 г. Выходит 4 раз в год. Печатная версия журнала зарегистрирована в Министерстве культуры Республики Таджикистан от 21.09.2017 г., №025/ЖР. Журнал принимает научные статьи по следующим

отраслям науки:

07.00.00 – Исторические и археологические науки, 13.00.00 – Педагогические науки, 10.01.00 – Литературоведение, 10.02.00 – Языкознание

Журнал включен в базу данных
Российского индекса научного цитирования (РИНЦ),
регулярно предоставляет в РИНЦ информацию в виде методанных.
Полнотекстовая версия журнала доступна на сайте издания
(vestnik.kgu.tj).

ВЕСТНИК
Кулябского государственного университета имени
Абуабдуллох Рудаки
Серия педагогических и филологических наук
2(23)2019

Над номером работали:
Главный редактор: Абдулло Хабибулло
Заместитель главного редактора: Давлатов Э.А.
Ответственный редактор: Файзуллоева Ф.М.

Управление науки и инновации
Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки
по изданию научного журнала
«Вестник Кулябского государственного университета имени
Абуабдуллох Рудаки»
Серия педагогических и филологических наук

735360, Республика Таджикистан, г. Куляб, улица С.Сафарова, 16
Сайт журнала: vestnik.kgu.tj
E-mail: payom@kgu.tj
Тел.: 8(3322) 2-41-06

Отпечатано в типографии КОНТИНЕНТ–ТЧ
735360, г. Душанбе, ул. Айни, 13 В.
Формат 60x84 1/8. Бумага офсетная. Печать офсетная.
Тираж 100 экз. Уч. изд. л. 8,5, усл. п.л. 8.
Подписано в печать 30.07.2019. Заказ №2019/04-01